

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**

Ali KÖSE

MEMLUK TÜRKÇESİNDE AT VE ATÇILIK TERİMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI**

Yozgat – 2019

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**

Ali KÖSE

MEMLUK TÜRKÇESİNDE AT VE ATÇILIK TERİMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI**

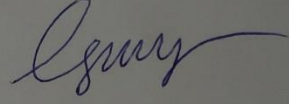
Yozgat – 2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 80110510021 numaralı öğrencisi Ali KÖSE'nin hazırladığı “**Memluk Türkçesinde At ve Atçılık Terimleri**” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 08/07/2019 Pazartesi günü saat 13:00'da yapılmış, tezin onayına ~~OY ÇOKLUĞU~~ / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Okan CELAL GÜNGÖR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ebru GÜVENEN

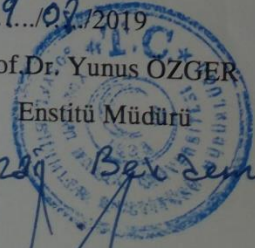
ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun .../19../08../2019. tarih ve 28-01 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

19../07../2019

Prof. Dr. Yunus ÖZGER
Enstitü Müdürü

Dr. Serdar Beyazır

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Memluk Türkçesinde At ve Atçılık Terimleri” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2019

Ali KÖSE

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR VE İŞARETLER.....	vii
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEMLUK TÜRKÇESİ VE ÇALIŞMADA YARARLANILAN KAYNAK KİTAPLAR

1.1.MEMLUK TÜRKÇESİ.....	3
1.2.ÇALIŞMADA ESAS ALINAN KİTAP VE SÖZLÜKLER.....	6
1.2.1.Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk.....	6
1.2.2.Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî.....	7
1.2.3.Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye.....	7
1.2.4.El-Kavâninü'l-Külliyeye Li-Zapti'l-Lügati't-Türkiyye.....	7
1.2.5.Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye.....	7
1.2.6.Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak.....	8
1.2.7.Münyetü'l-Guzat.....	8
1.2.8.El-İdrâk Haşiyesi.....	8
1.2.9.Hulasa (Kitabî fi İlmi'n-nüşşâb).....	8
1.2.10.Kitâbü'l -Hayl (Kitâb fi Riyâzati'l-Hayl).....	8
1.2.11.Baytaratu'l-Vazih.....	9
1.2.12.Kitâbü'l-Ef'âl.....	9
1.2.13.Kaynak Kitaplar Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

MEMLUKLERDE AT VE ATÇILIK.....	13
--------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEMLUK TÜRKÇESİNDE AT VE ATÇILIK TERİMLERİ

3.1.AT TÜRÜ.....	15
3.2.AT DONLARI.....	22
3.3.KOŞUM ARAÇ-GEREÇLERİ.....	30
3.4.AT YÜRÜYÜŞLERİ.....	48
3.5.AT SAĞLIĞI.....	52
3.6.AT VE ATÇILIKLA İLGİLİ GENEL KELİMELER.....	68
SONUÇ.....	84
DİZİN.....	94
KAYNAKÇA.....	101
ÖZGEÇMİŞ.....	107

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Memluk Türkçesinde At ve Atçılık Terimleri

Ali KÖSE

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI

2019-Sayfa: 107+X

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Okan Celal GÜNGÖR
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI
Dr. Öğr. Üyesi Ebru GÜVENEN

Bu çalışmada Memluk Türkçesindeki at ve atçılık terimleri üzerinde durulmuştur.

Memluk Türkçesindeki at ve atçılık terimleri “at türleri, at donları, koşum araç-gereçleri, at yürüyüşleri, at sağlığı, at ve atçılıkla ilgili genel kelimeler” başlıkları altında ele alınmıştır. Türkçe terimlerin yanında yabancı dilden alınmış terimlere de yer verilen çalışmada tespit edilen terimler fonetik, semantik açıdan ve kökenbilim açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu çalışmanın başta Türk dili bilim dalı olmak üzere Türk halk bilimi alanına da katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Memluk Türkçesi, at ve atçılık, terimler, köken bilgisi.

ABSTRACT

Master Thesis

Horse And Horseship Terms İn Mamluk Turkish

by

Ali KÖSE

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Gülşah HALICI

2019-Page:107+X

**Jury: Assoc. Prof. Dr. Okan Celal GÜNGÖR
Assoc. Prof. Dr. Gülşah HALICI
Assoc. Prof. Dr. Ebru GÜVENEN**

In this study, of the horse and horseship terms in Mamluk Turkish were examined and discussed.

Our study focused on the “horse breeds, horse coat colors, harness, horse gaits, horse healthand horse and horseships and other vocabularies” in that Mamluk Turkish. In addition to the terms in Turkish, from foreign language in the terms were included. The terms derived from the other foreign languages were covered in the study. These terms were tried to be examined with regard to phonetics, semantics and etymology.

It is thought that the study will be used primarily for the Turkish Language, together with Turkish folk science.

Keywords: Mamluk Turkish, horse and horseship, terms, etymology

KISALTMALAR VE İŞARETLER

Araştırmada Yararlanılan Kaynakların Kısaltmaları

BM	Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak
BV	Baytaratu'l-Vâzih İstanbul Yazması
BVP	Baytaratu'l-Vâzih Paris Yazması
DM	Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye
H	Hulasa (Kitabî fi İlmi'n-Nüşşâb)
İH	El-İdrâk Haşiyesi
KE	Kitâbü'l-Ef'âl
KH	Kitâbü'l-Hayl (Kitâb fi Riyâzati'l-Hayl)
Kİ	Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk
KK	El-Kavâninü'l-Külliyeye Li-Zapti'l-Lügati't-Türkiyye
MG	Münyetü'l-Guzat
TA	Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî
TZ	Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye

Kelime Kökenlerinde Yer Alan Dil Kısaltması

Ar.	Arapça
Far.	Farsça
Moğ.	Moğolca
T.	Türkçe

Eser Kısaltması

DLT	Divânu Lügâti't-Türk
DS	Derleme Sözlüğü
KTS	Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
TS	Tarama Sözlüğü

Türk Lehçeleri

Alt.	Altay Türkçesi
Az.	Azerbaycan Türkçesi
Blk.	Balkar Türkçesi
Bşk.	Başkurt Türkçesi
Çuv.	Çuvaş Türkçesi
Hak.	Hakas Türkçesi
Hal.	Halaç Türkçesi
KKlp.	Karakalpak Türkçesi
Koy.	Koybol Türkçesi
Krg.	Kırgız Türkçesi
Kuğ.	Kuğu Türkçesi
Küer.	Küerik Türkçesi
Kzk.	Kazak Türkçesi
Kzl.	Kızıl Türkçesi
Nog.	Nogay Türkçesi
Özb.	Özbek Türkçesi
Sag.	Sagay Türkçesi
Soy.	Soyon Türkçesi
Tar.	Tarançi Türkçesi
Tat.	Tatar Türkçesi
TatK	Kazan Tatarcası
Tel.	Teleüt Türkçesi
Trkm.	Türkmen Türkçesi
Töl.	Tölös Türkçesi
Tuv.	Tuva Türkçesi
Yak.	Yakut Türkçesi
YUyg.	Yeni Uygur Türkçesi

İşaretler

-	Mastar ekini gösterir
*	Tahmin edilen kök
?	Emin olunamayan kelime, kök, ek ve sesi gösterir.
~	Benzeri anlamına gelir
<	Bu şekilden gelir
>	Bu şekle gider

Diğer Kısaltmalar

bk.	Bakınız
s.	Sayfa
vd.	ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

ÖNSÖZ

Türkler tarihleri boyunca çok geniş coğrafyalara yayılmış ve pek çok devlet kurmuştur. Yerleşilen coğrafyalarda Türkçede kendine yeni yaşama ve yayılma alanları bulmuştur. 13. yüzyılda Türklerin hâkim olduğu dolayısıyla Türkçenin yaşam alanı bulduğu coğrafyalardan biri Mısır ve Suriye coğrafyasıdır. Eyyubiler zamanında Kafkasya'dan köle olarak getirilen Kıpçak unsurları zamanla yönetimi ele geçirmiş ve bu coğrafyada Memluk Devleti'ni kurmuştur. Bu dönemde yöneticiler tarafından Türkçe teşvik edilmiş ve başta sözlük ve gramerler olmak üzere pek çok eser kaleme alınmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında konu, amaç, uygulanan yöntem ve araştırmanın sınırlandırılması hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Memluk Türkçesi ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde dönemin at ve atçılığı hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmanın asıl konusunu teşkil eden bu dönemin eserlerindeki at ve atçılıkla ilgili terimler üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızda terimler ses, anlam ve köken bakımından incelenmiştir. Yer yer terimlerin tarihî ve çağdai Türk lehçelerindeki ve Anadolu ağızlarındaki kullanımlarına değinilmiştir.

Çalışmamın danışmanlığını üstlenerek desteklerini esirgemeyen Dr. Öğretim Üyesi Gülşah HALICI'ya, çalışmamı inceleyen Dr. Öğretim Üyesi Ebru GÜVENEN'e, üzerimde emeği olan bütün öğretmenlerime, çalışmama katkı sağlayan arkadaşlarıma ve destekleriyle her zaman yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Ali KÖSE

GİRİŞ

Tezimizin konusu Memluk Türkçesinde yazılmış sözlük, gramer, askerlik, okçuluk, atçılık ve veterinerlik kitaplarındaki at ve atçılık ile ilgili terimlerinin tespit edilmesi ve bu terimlerin ses bilgisi, anlam bilgisi, terim türetmede kullanılan yöntemler ve köken bilimi bakımından incelenmesidir.

Memluklerin egemenliği zamanında devlet sınırlarında Türkçenin önemi artmış ve Arapça konuşan halka yöneticilerin dilini öğrenilmesi için sözlük ve gramer kitapları yazılmıştır. Bu sözlük ve gramerlerle yine bu dönemde yazılmış olan askerî, dinî, atçılık ve baytarlık üzerine diğer eserlerinde geniş bir söz varlığı yer almaktadır. Bu geniş söz varlığı da araştırmacılar önemli bir çalışma teşkil eder. Yazılan eserlerden Hulasa, Kitabu'l-Hayl, Baytaratu'l-Vazih, gibi eserlerin merkezinde at ve onun yaşam alanı içindeki kavramlar yer almaktadır.

Bu çalışmada Memluk Türkçesinde yer alan at ve atçılık terimlerini tespit edip bu terimleri ses, anlam ve köken bakımından incelemek ve Türk toplumundaki ata verilen önemi ortaya koyarak Türk dili çalışmalarına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Çalışmamız Memluk Türkçesiyle kaleme alınmış sözlük ve gramerlerle, askerî ve ilmî kitaplardaki at ve atçılık terimleri ile sınırlıdır. Üzerinde durduğumuz terimler orijinal kaynaklara dayalı olarak taranmış “at türleri, at donları, at sağlığı, koşum araç-gereçleri, at ve atçılıkla ilgili genel kelimeler” konu başlıkları altında ayrı ayrı maddeler halinde ele alınmıştır. Kelimeler bu dönemin dil özelliklerinde görülen Oğuzca-Kıpçakça arasındaki ilişkiler, nüsha farkları, düzenli ve düzensiz ses değişimleri ve transkripsiyonda da yaşanan farklılıklar göz önünde tutularak kaynak eserlerde geçen kelimeler ortak bir madde başı olarak ele alınıp incelenmiştir. Kelime gruplarında yer alan terimlerin köken ve açıklaması için temel kabul ettiğimiz kelimeye göndermede bulunulmuştur. Madde başı olarak alınan her terim ses bilgisi, anlam bilgisi ve köken bilgisi bakımından incelenmiş, terimin hangi eser veya eserlerde geçtiği ve hangi anlamda kullanıldığı da belirtilmiştir. Terimler yapı, anlam, köken bakımından

değerlendirilmiştir. Yeri geldikçe bir terimin tarihi ve yaşayan Türk lehçelerindeki biçimine, Anadolu ağızlarındaki kullanımlarına yer verilmiştir.

Terimler ses bilgisi, anlam bilgisi ve köken bilimi bakımlarından incelenmiştir. Ayrıca art zamanlı karşılaştırmalı dilbilgisinden, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinden, Anadolu ağızlarındaki kullanımlarından yararlanılmıştır.

Çalışmamızda, Baytaratu'l-Vazih, Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye, El-İdrâk Haşiyesi, El-Kavâninü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye, Hulasa, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Kitâbu Bulgatü'l-Müşâk Fî Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak, Kitâbü'l-Ef'âl, Kitâbü'l-Hayl, Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk, Münyetü'l-Guzat adlı eserler üzerinde durulmuştur.

Tarama yaptığımız kaynak eserlerdeki tedavide kullanılan mazemeleri ve tüm canlıların özelliklerini kapsayan uzuv, kas, sinirle ilgili terimler, at ve atçılık terimlerinin kapsamı dışında tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEMLUK TÜRKÇESİ VE ÇALIŞMADA YARARLANILAN KAYNAK KİTAPLAR

1.1.MEMLUK TÜRKÇESİ

Memluklar, Mısır ve Suriye'deki Eyyubi Sultan ve emirlerinin muhafızlığında hizmet gören, Kıpçak veya Çerkez soyundan satın alınmış köle (Ar. memluk) idiler. Güçsüz hükümdarlar üzerinde, kısa zamanda büyük bir nüfuz kazandılar. Memluk emiri Aybeg, 1260'de, Eyyubi hanedanını devirmeye muvaffak oldu. Memluk-Kıpçak hanedanının asıl kurucusu 'Ayn Calut Şavaşı'nda (1259) Moğollara galip gelen Sultan Baybars'tı (1259-1277). 1571'deki Osmanlı fethine kadar Mısır ve Suriye'yi ellerinde tutan Memluklar, iki kola ayrılırlar: Bahri Memlukar (1250-1382) ve Burci Memluklar (1382-1517) (Eckmann, 2011, s. 52).

Mısır'daki Memluk döneminde yazılan edebiyat, din, siyaset, atçılık, okçuluk gibi alanlardaki eserler Kıpçak ağzını değil, dönemin standart yazı diline aiteserlerdir. Bu yazı dilinin Harezmi Türkçesinden çok az farkı vardır ve o da Harezmi Türkçesi gibi Karahanlı ile Çağatay Türkçesi arasında bir geçiş dönemini temsil eder. Harezmi eserleri Karahanlı Türkçesine, Memluk devri eserleri Çağatay Türkçesine daha yakındır. Memluk döneminde yazılan gramer ve sözlükler çoğunlukla standart dile aittir. Ancak zaman zaman Kıpçak ve Türkmen (Oğuz) ağzı özelliklerini de kaydederler. Bunlardan sadece Et-Tuhfetü'z-Zekiyye yazarı, doğrudan doğruya Kıpçak dilini esas aldığını belirtmiştir (Ercilasun, 2005, s. 386).

T. Halisi Kun, Memluk-Kıpçakçısı metinlerinin dilinin bir bütünlük teşkil etmediğini belirtip ve burada üç Türk şivesi (ağzı) tespit eder:

- *Asıl Kıpçakça*
- *Asıl Oğuzca*
- *Oğuz-Kıpçak karışık bir dil (Akalin, 1998, s. 111).*

Janos Eckmann, Memluk-Kıpçak edebiyatının dilini istikrarlı bulmayarak üç ana diyalekte incelemiştir:

A)Asıl Memluk Kıpçakçası: Fonoloji ve morfoloji bakımından Harezmi Türkçesi ile sıkı münasebeti olan bir diyalektir. Harezmi Türkçesinden ayrıldığı başlıca hususlar şunlardır:

Kelime sonundaki ğ/g'nin umumiyetle düşülür: sarı (Harezmi sarığ), tiri (Harezmi tirig), bulutlu (Harezmi bulutluğ, bulutluğ).

*Datif eki Harezmi Türkçesindeki gibi -ka/-ke veya -ga/-ge'dir; fakat üçüncü şahıs -ı/-i iyelik ekinden sonra umumiyetle -na/ -ne olarak görülür (Harezmi -nğa / -nge veya -nga / -nge): ağz-ı-n a "onun ağzına", yüz-i-n-e "onun yüzüne".

*Ablatif eki -dan/ -den'dir. (daima ۱۱۱ şekliyle yazılır) (Harezmi -dın / -din): suw-ı-n- dan "onun suyundan", ay yüzli-den "bir ay yüzlüden".

*Şahıs zamirleri: benim (Harezmi meniñ/menim) "benim".

*Çokluk zamiri biz'dir (Harezmi çoğunlukla miz): alur biz "alırız".

*Menfi isim-fiil daima degül'dür (Harezmi ermez/ermes): "değil".

*-duk/-dük partisibi bolca kullanılır (Harezmi nadir): tākāt boldukça "tâkat oldukça".

*Soru edatı: mı/mi? (Harezmi mu/mü?).

Asıl Memluk yadigârları: Gülistan Tercümesi, İrşadül-Müluk, Baytaratu'l-Vazih ve Münyetü'l-Guzat

B) İki Alt Gruba Ayrılan Oğuz-Kıpçak karışık diyalekti:

- **Kıpçak unsurlarının hakim olduğu diyalekti.**

Kitab-ı fi İlmü'n-nüşşab veya Hulasa (İstanbul yazması) ve Kitabu'l-Hayl

- **Osmanlı Türkçesi unsurlarının hakim olduğu diyalekti.**

Kitab fi'l-fikh bi-lisan'ı-Türki, Hulasa (Paris Yazması), Kitab-ı mukaddime-i Ebu'l-Leyzi Semerkândî.

C) Osmanlı Türkçesi:

Kayıtbay, Muhammed b. Kayıtbay ve Kansu Gavri'nin şiirleri bu döneme aittir (Eckmann, 2011, s. 53, 54).

Eckmann Asıl Memluk Kıpçakçasını "fonoloji ve morfoloji bakımından Harezmi Türkçesi ile sıkı münasebeti olan bir diyalekti" kabul ettiği halde "Orta Asya edebi Türk dilini" devirlere ayırırken Kıpçak Türkçesinden bahsetmez. Eckmann'da bu devirler şöyledir:

- *Karahanlıca veya Hakaniye Türkçesi (11-13. yüzyıl)*
- *Harezmi Türkçesi (14. yüzyıl)*
- *Çağatayca (15. yüzyıl-20. yüzyıl başlangıcı)*

A. N. Samoyloviç ise 1928'de bu devirleri şöyle tespit etmiştir:

- *Karahanlı Türkçesi veya Kaşgar Türkçesi (11-12. yüzyıl)*
- *Kıpçak-Oğuz Türkçesi (13-14. yüzyıl)*

- *Çağatayca (15-19. yüzyıl)*
- *Özbekçe (20. yüzyıl)* (Ercilasun, 2007, s. 216).

Fuat Köprülü ise Harezmi-Kıpçak dönemini “Çağatayca” içinde mütalaa ediyor ve bu devri “Erken Devir Çağataycası” adıyla Çağataycanın ilk dönem sayıyordu (Ercilasun, 2007, s. 216).

Kıpçak Türkçesi terimiyle, Kıpçak konuşma dili değil, Memluk sahasında yazılmış olan eserlerin dili kastedilmektedir (Ercilasun, 2005, 403). Uğurlu, “Memluk Türkçesinden, 14.-15. yüzyıllarda Mısır Memluk devletinin hâkim olduğu topraklarda, asker ve yöneticiler tarafından konuşulan ve yazılan Türk şivesinin anlaşıldığını belirtmiştir (Uğurlu, 1999, s.10). Mısır Memluk sahası gramer ve sözlüklerinde Kıpçak olarak tespit ettiğimiz özelliklerle yazılan herhangi bir eser yoktur. Kıpçak özellikleri sadece konuşma dilinde kalmış, birkaç istisna dışında yazı diline girmemiştir. Başka bir ifadeyle “Kıpçak yazı dili” veya “Kıpçak edebî dili” diye bir şey yoktur görüşünü belirten Ercilasun bu dönemin dili için 14. yüzyıl standart Doğu Türkçesini temsil ettiğini belirtmiştir (Ercilasun, 2007, s. 219).

1.2.ÇALIŞMADA YARARLANILAN KAYNAK KİTAPLAR

Çalışmamızda Memluk Devleti döneminde hazırlanmış, Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugâlî, Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye, El-Kavâninü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye, Kitâbu Bulgatü'l-Müşâk Fî Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak, Münyetü'l-Guzat, El-İdrâk Haşiyesi, Hulasa, Kitâbü'l-Hayl, Baytaratu'l-Vâzih, Kitâbü'l-Ef'âl adlı eserlerden yararlanılmıştır. Bu bölümde bu eserler hakkında bilgi verdikten sonra eserlerle ilgili yapılan çalışmalar için kaynakça bölümü oluşturulmuştur.

1.2.1.Kitâbü'l-İdrâk Li-Lisâni'l-Etrâk

Memluk Kıpçak Türkçesiyle yazılan sözlük ve gramerlerin en eskisidir. "Türklerin dilini anlama kitabı" anlamına gelen bu eser, Berberî asıllı bir Arap gramercisi olan Ebu Hayyan tarafından yazılmıştır. Mısır'da Türkçenin önem kazandığını fark eden Ebu Hayyan, Türkçe bilmeyen Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla gramer kitapları yazmıştır. Yazarın adı bilinen dört kitabından yalnız Kitâbü'l-İdrâk ele geçmiştir. 18 Aralık 1312'de Kahire'de tamamlanmış olan bu kitapta, Mısır'da konuşulan genel Türkçenin gramer ve sözlüğü esas alınmış, farklı diyalektiklere ait kelimeler Kıpçakça ve Türkmençe olarak kaydedilmiştir. Kıpçak-Türkmen lehçe tabakalaşmasını diğer eserlere göre daha yoğun olarak vermektedir. Kitâbü'l-İdrâk iki ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde, Türkçe-Arapça sözlük yer almaktadır. Sözlükte Türkçe kelimeler madde başı alınmış, bunlara genellikle tek kelimelik Arapça karşılıklar verilmiştir. Burada isim ve fiiller karışık dizilmiştir. İkinci bölüm Arap dili kurallarına göre Türkçenin gramerine ayrılmıştır. Bu bölümde çok kısa olmak üzere cümleden de bahsedilmiştir.

Nüshaları:

Üç nüshası vardır: Birinci nüsha İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi bölümü 2896 numarada kayıtlıdır. Asıl nüshadan 23 yıl sonra 13 Şubat 1335 tarihinde ismi bilinmeyen bir müstensih tarafından yazılmıştır. Tamamı 66 yaprak (132 sayfa) olan bu kitap baştan sona harekelidir. Her sayfada 23 satır vardır. Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İkinci nüshası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Arapça yazmalar bölümünde 3856 numarada kayıtlıdır. 30 Kasım 1402 tarihinde Ahmet ibni Şafî adlı biri tarafından Lazkiye'de istinsah edilmiştir. 97 yapraklıdır. Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmış, harekeli ve her sayfada 15 satır vardır. Birincisi kadar düzgün değildir, birçok yanlışlıklara rastlanmaktadır.

94 sayfadan oluşan üçüncü nüsha Kahire'de Dârü'l-Kütüb Kütüphanesi'ndedir. İkinci nüshanın kopyasıdır (Argunşah, Mustafa, Yüksekaya Sağol, Gülден, Tabaklar, Özcan, 2011, s. 232).

1.2.2.Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî

Araplara Türkçe öğretmek için yazılmış sözlüklerden birisidir. Eserin yazarı, yazıldığı yer ve tarihi bilinmemektedir. Yazar kitabı hazırlarken daha önce yazılmış Türk dili gramerlerini gördüğü ve onların yolunu takip ettiğini belirtir. Ayrıca Kıpçak Türkçesini “halis Kıpçak Türkçesi”, “halis Türkçe” gibi terimlerle anarak Türkmenceden ayırır. Kitap iki kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım Arapça-Türkçe sözlük (63 yaprak), ikinci kısım Moğolca-Farsça sözlüktür (13 yaprak). Eserin tek nüshası vardır. Hollanda'nın Leiden İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde bulunan bu nüshayı 1343 yılında Halil bin Yusuf el-Konevî adlı Konyalı bir Türk, Kadı Mevlâna Kemalüddin adlı birisi için istinsah etmiştir. 76 yapraktan oluşan eserin her sayfasında 13 satır vardır. Kitapta Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır (Argunşah vd., 2011, s. 233).

1.2.3.Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye

“Türk dilinin parlayan incisi” anlamına gelen bu kitap, Araplara Türkçeyi öğretmek üzere yazılmış sözlük ve konuşma cümlelerinden oluşmaktadır. Eserin yazarı, yazıldığı yer ve tarih belli değildir. Eserin ilk 23 bölümünde (2a-19) çeşitli başlıklar altında kelimeler listesi, 24. bölümde ise (19a-24a) konuşma cümleleri yer almaktadır. Tek nüshası İtalya'nın Floransa şehrindeki Medicea Bibliotheca Laurenziana'da Orient 130 numarada kayıtlıdır. Metinde Arapça kısımlar siyah, Türkçe kısımlar kırmızı mürekkeple altına yazılmıştır. Baştan sona kadar harekeli olan eserin diğerlerine göre farklı bir imlâsı vardır. Özellikle ş/ç meselesi ve düzleşme olayı dikkat çekicidir (Argunşah vd., 2011, s. 234).

1.2.4.El-Kavâinü'l-Külliyeye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye

Araplara Türkçenin kurallarını ve gramerini öğretmek için Arap filolojisi metoduyla yazılmış bir kitaptır. 15. yüzyıl başlarında Kahire'de yazıldığı tahmin edilmektedir. Yazarı ve yazılış yeri belli değildir. Yalnız gramer konularını içermektedir. Üç bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde fiil kip ve ekleri, ikinci bölümde isim ve ona bağlı olanlar ile kısa tutulan üçüncü bölümde ekler yer alır. Sonrasında bir sonuç bölümü bulunmaktadır. Eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa bölümünde 2659 numarada kayıtlıdır. Her sayfada 13 satır bulunan nüsha 85 yapraktır (169 sayfa). Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır (Argunşah vd., 2011, s. 235).

1.2.5.Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye

Memluk Kıpçak sahası sözlükçülüğünün önemli eserlerinden birisidir. Adı “Türk dilinde temiz armağan” anlamı taşıyan bu kitabın nerede, ne zaman ve kim tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Araştırmalar 15. yüzyılda yazıldığını tahmin etmektedir. Kitap Arapça-Türkçe sözlük ve gramer olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. 78 sayfalık (38 varak) sözlük bölümünde her harfte önce isimler, sonra fiiller dizilmiştir. Eserdeki Türkçe kelimelerin sayısı 3500 dolayındadır. 977 kök, 96 türemiş fiil vardır. Sözlük bölümünde Kitâbü'l-İdrâk'in tersine, Türkçe kelimeler değil, Arapça kelimeler madde başı alınmış, bunlara Türkçe karşılıklar verilmiştir. Eserin tek nüshası İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi bölümü 3092 numarada kayıtlıdır. 91 yapraklık (192 sayfa) eserin her sayfasında ortalama 13 satır, her satırda 7 kelime vardır. Arapça kelimeler siyah, Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır (Argunşah vd., 2011, s. 237).

1.2.6.Kitâbu Bulgatü'l-Müştâk Fî Lügati't-Türk ve'l-Kıfçak

Memluk Kıpçak sahası yazılmış önemli eserlerinden birisidir. Sadece sözlük olarak yazılmıştır. Gramer bölümü yoktur. Eserin yazarı Türk asıllı Cemaleddin Ebu Muhammed Abdullâh et-Türki'dir. Yazılış tarihi belli değildir. Kısa bir girişten (7a-8a) sonra önce isimler (8a-20b), sonra fiiller (20b-88b) bölümü yer alır. Eserde halis Kıpçak Türkçesine ait malzemeler yer almakla birlikte Türkmen dil özellikleri de karışık olarak bulunmaktadır...Bilinen tek nüshası Paris Bibliothèque Nationale Türkçe Yazmalar bölümünde, No 293'te kayıtlıdır...Eser, normal satırlarla değil, ikinci yapraktan itibaren zikzaklı baklava dilimi biçiminde yazılmıştır. Kare biçimindeki baklava dilimlerinde her köşeyi bir kelime oluşturmaktadır. Her sayfada 23 baklava dilimi bulunmaktadır (Argunşah vd., 2011, s. 237, 238)

1.2.7.Münyetü'l-Guzat

Askerlikle ilgili Arapçadan çeviri bir kitaptır. Eserin adı "gazilerin arzu ettikleri şey" anlamına gelmektedir. Çevirmeni ve çevrildiği tarih tam bilinmemektedir. 14. yüzyılda çevrildiği tahmin edilmektedir... Altı bölümden oluşmaktadır. Eserin tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmet bölümünde 3468 numarada kayıtlıdır. 115 yapraklık bu nüshada her sayfada 9 satır bulunmaktadır. Bu nüsha 1446/47 yılında Gazi Altunboğa adına istinsah edilmiştir (Argunşah vd., 2011, s. 242, 243).

1.2.8.El-İdrâk Haşiyesi

Kitabü'l-İdrak li-Lisani'l-Etrak'ınVelîyüddin Efendi Kütüphanesi'ndeki yazmasına bilinmeyen birisi tarafından ilave edilen küçük bir lügatçedir; Veled İzbudak tarafından 1936 yılında Türk Dil Kurumu Yayınları arasında yayımlanmıştır (Toparlı, Recep, Vural Hanifi, Karaatlı Recep, 2007, s. V)

1.2.9.Hulasa (Kitabî fî İlmi'n-Nüşşâb)

Okçulukla ilgili bir kitaptır. Eserin adı "ok ilmi kitabı" anlamına gelmektedir. Memluk sultanı nedimi Mahdum Tolu Bey'in talebi üzerine Arapça kaynaklardan derleme yoluyla oluşturulmuş çeviri bir eserdir. Kim tarafından çevrildiği bilinmemektedir. Eserin adı kapakta Kitabî fî İlmi'n-nüşşâb olarak verilmekte, fakat yazar içeride kitaba Hulasa diye ad koyduğunu söylemektedir. Eserin iki nüshası vardır. Birinci nüsha İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi Velîyüddin Efendi bölümünde 3176 numarada kayıtlı yazmanın 1-66. yaprakları arasındadır. Kıpçak öğeleri yoğun olarak bulunduran bu nüshada her sayfada 9 satır vardır. Nüshanın müstensihi Hüseyin bin Ahmed el-Erzurumî'dir. İkinci nüshası Paris Bibliothèque Nationale Türkçe Yazmalar bölümünde 197 numarada kayıtlı yazmanın 100b-143a yaprakları arasındadır. Bu nüshanın dilinde Oğuz (Türkmen) öğeleri ağır basmaktadır (Argunşah vd. 2011, s. 243, 244).

1.2.10.Kitâbü'l -Hayl (Kitâb fî Riyâzati'l-Hayl)

Kitapta eserin adı geçmediğinden kimi araştırmacılar Kitâb fî Riyâzati'l-Hayl olarak vermiştir. Halbuki bu isim kitaptaki bir bölümün adıdır. Atçılık ve veteriner hekimlikle ilgili bu eserin Farsçadan

çeviri olduğu sanılmaktadır. Yazarı, çevirmeni, yazıldığı yer ve tarih hakkında bir kayıt yoktur. Eserde atların özellikleri, hastalıkları, tedavilerinde kullanılan ilaçlar ve eğitimleri anlatılmaktadır.

Nüshaları:

İki nüshası vardır. Birincisi İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi bölümünde 3176 numarada kayıtlı yazmanın 66b-120b yaprakları arasındadır. Bu nüsha harekelidir, her sayfada 9 satır bulunmaktadır. Diğerine göre Kıpçak ögeler daha çok görülmektedir. İkinci nüsha Paris Bibliothèque Nationale Türkçe Yazmalar bölümünde 197 numarada kayıtlı yazmanın 63b-99a yaprakları arasındadır. Harekeli ve okunaklı bir yazıyla yazılan bu nüshada her sayfada 9 satır bulunmaktadır. Paris nüshasında Oğuz Türkçesi özellikleri hakimdir (Argunşah vd., 2011, s. 245).

1.2.11. Baytaratu'l-Vâzih

Eser, Memluk sultanı nedimi Mahdum Tolu Bey adına Baytara adlı Arapça bir eserden çevrilmiştir. Çevirinin 14. yüzyıl sonlarında yapıldığı tahmin edilmektedir. Kim tarafından nerede çevrildiği bilinmemektedir. Atçılık ve baytarlığa ait bir eserdir. 10 bölümden oluşmaktadır. İlk 8 bölümde atların özellikleri, 9. bölümde atların kusurları ve en uzun yeri tutan 10. bölümde ise atların hastalıkları ve tedavi yolları anlatılmaktadır.

Nüshaları:

Eserin iki yazma nüshası vardır. Birincisi, İstanbul Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi'nde 1695 numarada kayıtlı 69 yapraklık bir nüshadır. Bu nüsha halis Kıpçak özellikleri gösterir. İkincisi Paris Bibliothèque Nationale Türkçe Yazmalar bölümünde 197 numarada kayıtlı yazmanın 1b-61b sayfaları arasında yer alır. Bu nüshada her sayfada 7 satır bulunmaktadır. Oğuz (Türkmen) özelliklerinin ağır bastığı bir nüshadır (Argunşah vd., 2011, s. 245, 246).

1.2.12. Kitâbü'l-Ef'âl

Abbas İbni Hamza es-Sabrâni tarafından yazılmıştır. Kitâbü'l-Ef'âl, Mısır'da, Seyfe'd-dîn Tükel es-Selâmi'nin evinde, Hicri 757 yılında, rebi'ül-evvel ayının 14'ünde cuma günü (miladi 18 Mart Cuma 1356) yazılmıştır. Eserin bilinen tek nüshası Ahmet İYİMAYA'nın özel kütüphanesindedir. Eserin Türk Dil Kurumu kütüphanesinde mikrofilmi bulunmaktadır. Satır arası düzenleme yöntemiyle yazılmış bir sözlüktür. Arap gramerindeki eylem kalıplarına göre bilinen bablara ayrılmış Arapça eylemlerin altına Türkçe karşılıkları yazılmıştır. Baştan 62. Varağa kadar Arapça eylemlerin hem Türkçe hem Farsça karşılıkları; sonraki kısmında sadece Türkçe karşılıkları verilmiştir. 62. varağa kadar üç dilli bir sözlük olan bu eser, bu sayfadan sonra iki dilli Arapça-Türkçe bir sözlüktür (Eminoğlu, 2011, s. 19, 20, 21).

1.2.13.Kaynak Kitaplar Üzerine Yapılan Çalışmalar

- AĞAR, Mehmet Emin, Baytaratu'l-Vazih (İnceleme-Metin-İndeks), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.
- AL-TURK, Gulhan, Kitabu Bulgatu'l-Muştak fi Lugati't-Türk we'l-Kıfçak üzerine dil incelemesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.
- AL-TURK, Gulhan, Et-Tuhfet-üz-Zekiyyefi'l-Lûgati't-Türkiyye Üzerinde Bir İnceleme Denemesi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- ATALAY, Besim, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1945.
- BÜNGÜL, Nurettin Rüştü, Kitâb Fî İlmi'n-Nüşşâb, Ülkü Basımevi, Konya, 1944.
- CAFEROĞLU, Ahmet, Kitâb al-İdrâk Li Lisân al-Atrak, Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1931.
- DELİCE, H. İbrahim, Hulasa Okçuluk ve Atçılık (Hüseyin b, Ahmet el-Erzurumî), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.
- DELİCE, H. İbrahim, Kitabu Riyazeti'l fi'l-Hayl, Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri I (s, 119-180) Sivas, 2001.
- EMİNOĞLU, Emin, Kitâbü'l-Ef'âl -Kıpçakça Satır Arası Sözlük-, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.
- ERMERS, Robert, Arabic Gramars Of Turkic, The Arabic Linguistic Model Applied to Foreign Languages&Translation of 'Abû Ḥayyân al-Andalûsî Kitâb al-'İdrâk li-Lisan al'Atrâk, Brill, Leiden, Bostan, Köln, 1999
- İZBUDAK, Velet, El-İdrâk Haşiyesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 1936
- KHAİRULLAH, Hamdi, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye çeviri-fil incelemesi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- Mustafa Bey, Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1398 (1891).
- MUTTALİBOV, Salih, At tuxfatuz zakiyatu fi lugatit Turkiya, Taşkent, 1968

- ÖZGÜR, Can, Baytaru'l-Vazih (Metin-İndeks), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1988.
- ÖZGÜR, Can, Baytaru'l-Vazih'in Kıpçakça ve Türkmençe Yazmalarına Göre Kıpçakçanın Oğuzcalaşması (Türkmenleşmesi) Üzerine Bir Dil Araştırması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994.
- ÖZGÜR, Can, Kitâbü'l-Hayl (Memluk Kıpçakçasıyla Yazılmış İlk Türk At ve Atçılık Eserinin Paris Yazması), Çantay Basımevi, İstanbul, 2003.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş, Kitâb Fî 'İlm an-Nuşşâb, Memluk Kıpçakçasıyla 14. yüzyılda Yazılmış Bir Okçuluk Kitabı, Şafak Ofset Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş, Munyatu'l-Ghuzât, A 14th Century Mamluk-Kipchak
- ÖZYETGİN A. Melek, Ebû Hayyân Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk Fiil: Tarihi Karşılaştırmalı Gramer ve Sözlük Denemesi, Köksav Yayınları, Ankara, 2001.
- ÖZYETGİN A. Melek, Kitabu'l-İdrak li Lisani'l-Etrak'te fiiller (Kitabu'l-İdrak li Lisani'l-Etrak'teki fiiller temelinde eski ve bugünkü Kıpçak dil alanında fiiller üzerine tarihi karşılaştırmalı bir gramer ve Sözlük Denemesi) (2 cilt), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1999.
- Rıfat Bilge, El-Kavaninü'l-Küllüyye li-Zabti'l-Lugati't-Türkiyye, Türkiyat Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1928.
- SALAN, Musa, Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye'de Fiil, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- ŞİRİN, Recep, Kitâb fî Riyâzâtî'l-Hayl, Kitâ fî 'ilmi'n-Nuşşâb, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1989.
- TOPARLI, Recep, ÇÖGENLİ, Sadi, YANIK, Nevzat, Ed-Dürretü'l-MudiyyeFi'l-Lugati't-Türkiyye, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- TOPARLI, Recep, ÇÖGENLİ, Sadi, YANIK, Nevzat, El-Kavânînü'l-Küllüyye li Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye, Türk Dil Kurumu Yayınları., Ankara, 1999.

- TOPARLI, Recep, ÇÖGENLİ, Sadi, YANIK, Nevzat, Kitâb-ı Mecmû u Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- UĞURLU, Mustafa, Munyatu'l Guzât: Metin-index, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1984.
- UĞURLU, Mustafa, Münyetü'l-Guzât, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- ZAJACZKOWSKI, Ananiasz, Słownik Arabsko-Kipczacki z Okresu Państwa Mameluckiego, Bulgat al-Muştaq fi lugat at-Türk wa'l-Qifzaq, Czecs II Verba, Warszawa, 1954.
- ZAJACZKOWSKI, Ananiasz, Słownik Arabsko-Kipczacki z okresu Państwa Mameluckiego, Bulgat al-Muştaq fi lugat at-Türk wa'l-Qifzaq, Czecs I Nomina, Warszawa, 1958.

İKİNCİ BÖLÜM

MEMLUKLERDE AT VE ATÇILIK

Türk'ün dünyasında yer alan hayvanlar içinde atın ayrı bir önemi vardır. Türkler, atın ehlileştirilmesi ve konar-göçer yaşamla başlayan süreçte at ile olan bağı yüzyıllar boyunca ayrılmayacak biçimde devam etmektedir. Birçok Türk topluluğunda ve devletinde atın çeşitli etkileri olmuştur. Geniş bir coğrafyada yaşamasından, devlet teşkilatına, savaş düzenine, ekonomik hayata, destan motiflerine, halk hikayelerine kadar birçok alanda at ve at figürü yer almaktadır. “Yaygın olarak benimsenen görüşe göre at ve ata binen kişiden hareketle Köktürk yazısında t(at/ta/t) sesini veren [⊠]”(Ercilasun, 2005, s. 171, 173) harfi at ile ilgi sonucunda oluşmuştur. Görülüyor ki at toplumun ve kültürün temellerini oluşturan her yerde yer almaktadır. Bütün bu etkenler atın Türkler için vazgeçilemez bir önemi olduğunu gösterir. At ve atçılık bu özellikleriyle çok geniş bir araştırma alanına sahiptir. Bu araştırma alanları özelde konu ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Biz bu büyük alandan çalışma alanımızı ilgilendiren Memluk Devletinin egemenliğindeki coğrafyada yazılan ve çevrilen eserlerden hareketle, dil ve kültürde yer alan at ve atçılık terimlerini inceleyeceğiz.

Memluk sahası eserlerinde, atların Allah tarafından insanlara hem binit hem de zinet olarak verildiği düşüncesi vardır:

Nitekim Allahutaalâ Kur'an-ı Kerim içinde: “Va'l-hayla va'l-bigala va'l-ḥamīra li-tarkabūhā va zīnatan” dedi ve Resul Aleyhisselam “Al-ḥarun ma'qūdun fi navāşil-ḥayli” diye buyurdu. Yani “iyilik atların alına bağlıdır” (Öztopçu, 2000, s. 217). Allahutaalâ gazi olmak niyetiyle at beslemeyi ve ok atmayı farz kılmıştır. Kur'an Kerim'de İsrâ Sûresi'ne iktibas edilerek “ve uiddlehüm me'steta'tüm min-kuvvetin ve min-ribâti'l-hayl” “Gücünüz yettiğince kafirlere karşı kuvvet ve at bağlamak hususunda hazır bulunun” (Delice, 2003, s. 196) gibi sözlerle dönemde ata dinî bir önemin yüklendiği görülmektedir.

Bu dönemde ata verilen önemle beraber bazı eserlerin çevirisi yapılmıştır. Baytaratu'l-Vazih, Kitabu'l-Hayl ve Hulasa adlı eserlerde, insanın atlara verdiği değerleri gösteren davranışlar ayrıntılı olarak bildirilmiştir. Atları diğer hayvanlardan ayırarak onlara çeşitli sıfatlar yüklemişlerdir. Atların davranışlarını en ince ayrıntısına kadar incelemişlerdir. Bu davranışlardan hangilerinin atlarda güzel olduğunu hangisinin kötü olduğunu çeviri eserlerde belirtmişlerdir. Türkçeye çevrilen hayvan sağlığı içeren yani veterinerlik konulu eserlerde atların hastalıkları, bu hastalıkların belirtilerinin tespit yolları üzerine durulmuştur. Belirlenen hastalıklardan hareketle tedavi yolunun nasıl olması gerektiğini, tedavide dağlama yapılacak durumlar, kan alınacak durumlar vb. belirtilmiştir. Hangi ilacın hangi hastalığı tedavi edeceği belirtilmiştir. Belirlenen hastalık için nasıl bir karışım hazırlanması gerektiği ölçü birimleri temelli belirtilmiştir. İşte bütün bunlar sosyal hayatta Türk'ün yoldaşı olan at için verilen özveriye ve atın sıradan bir canlı olmaktan öte özel bir anlam yüklendiğini göstermektedir.

Toplumun bir şeye verdiği değer en büyük göstergesi onun söz varlığında kapladığı alandır. Bu dönem eserlerinde geçen söz varlığı dikkatle incelendiğinde Memluk Devletinde yaşayan Türklerin at ve atçılığa verdiği önem daha iyi anlaşılmaktadır. At için çok çeşitli araç-gereçlerin yapılması, atlara özel renk isimlerinin verilmesi, “atlarda toplam 249 hastalık ve illet” (Öztopçu, 2000, s. 176) olduğu belirtilmesi ve sağlığı için ayrıntılı hastalık incelemeleri yapılması dönem insanın atı sadece bir binek hayvanı olarak görmediği ortaya koymaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEMLUK TÜRKÇESİNDE AT VE ATÇILIK TERİMLERİ

3.1.AT TÜRLERİ

‘arabî kısrak

<(Ar.) ‘arabî+ (T.) kırs-ı-r-aç fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “arap kısrığı” (BV, BVP).

bk. **kısrak**

arba

<(T.) arba “dört yaşındaki tay” (TA).

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde “erbe” (Toparlı vd., 2007, s. 74) biçiminde gösterilen kelime Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî’de “arba” (Toparlı, Recep, Çögenli, M. Sadi, Yanık, Nevzat, 2000, s. 15) biçimindedir.

arğun

<(T.) arğı-n: fiil kökü-fiilden isim yapan ek “yaban aygırı ile evcil kısraktan olan at” (BV).

Tezcan, DLT’de arğun hakkında “yaban aygırıyla evcil kısraktan olan at. Koşuyu en çok bu atlar kazanır” bilgisiyle birlikte Kutadgu Bilig’de yer alan üç verinin içinde “uçar kuş teg arğun” örneğiyle kelimenin “hızlı koşma” anlamının olduğunu belirtmiştir. Tezcan Türkçede “safkan at, soylu at” anlamına gelen “arğımak” ile “arğun” kelimesinin aynı kökten gelebileceğini belirtmiştir (Tezcan, 2001, s. 286). Istvan Vasary de “arğımak” kelimesiyle aynı kökten geldiğini ve kelimenin “koşmaya başlamak, hızlı gitmek” anlamına gelen “arğı-” fiilden türediğini belirtmiştir. (Vasary, 1995, s. 35)

at

at(BV, BVP, H, KH, MG, TZ) ~ **aṭ**(BM, DM, KE, KK, MG, TA)

<(T.) at: isim kökü “at”.

Kelime, “binme, yük çekme veya taşıma gibi işlerde kullanılan hayvan. Eski ve yeni bütün diyalektlerde at olarak geçer” (Eren, 1999, s. 24).

‘atīk

<(Ar.) ‘atīk “serbest kalmış, soyu temiz, kadim” (BV, BVP).

Kelime, “asil” (Devellioğlu, 1970, s. 64) anlamındadır. Baytaratu’l-Vazıh’ta, “(12) ‘atik tip ol atka ayturlar kim ol atning atası taḳı (13) anası asıl ‘arabī at bolgay anḡar ‘atīk dirler” (Aḡar 1986, s. 8) biçiminde anlamlandırılmıştır.

aygır

<(T.) ad-ğır: fiil kökü-fiilden isim yapan ek “aygır, damızlık erkek at” (DM, H, KE, KH, KK, TA, TZ).

Kelime Orta Türkçede “adgır”, Oğuzcada “aygır”, Eski Kıpçakçada da “aygır” Türk lehçelerinde, Trkm. aygır, Nog. aygır, TatK. aygır, Bşk. aygır, Kzk. aygır, KKlp. aygır, Krg. aygır, Özb. aygır, Alt., Tel., Kuğ., aygır, Tuv. askır, Şor., Soy., Koy. askır, Sag., aksır biçimleri bulunmaktadır (Eren, 1999, s. 27).

Kelime, tüm kaynaklarda: “aygır”, Türkmen: “atın, eşeğin erkeği”, Yakut: iğdiş edilmemiş erkek hayvan (kaban, kurt, boğa için) ve yine Yakut: büyük, güçlü, Türkmen: “azgın, şehvetli” biçiminde anlamları bulunmaktadır (Besli, 2010, s. 222).

Kelimenin kökeni için G. Doerfer, “ay-(ad-) trennen (ayırarak) kökünüden”, Şçerbak, “ay-(ad-)” kökünden, T. Tekin, “*ad-ğır” biçiminde türediğini belirtmiştir (Gülensoy, 2007, s. 93; Eren, 1999, s. 27, 28). Ayırarak, ayrılmak anlamına gelen fiilden türemiştir.

be

<(T.) be: isim kökü “süt emen kısrağ” (TA).

Kelime, Türk lehçelerinde “Eski Uygur: bi, Karahanlı: be, Orta Uygur: be; Orta Kıpçak: bey, be:, Çağatay: biyâ, Kuzey-Batı: Kırım Tatar, Karayim, Karaçay-Balkar, Nogay, K. Kalpak, Kazak, Tatar Türkçesi: biye ~ biyâ, Başkurt: bijä; Merkez Doğu: Kırgız: bä:, Altay: pey; Güney-Doğu: Özbek, Uygur Türkçesi: biyâ; Kuzey-Doğu: Hakas: pi: (<pây), Kız: päy, Çulum: päy, Tuva Türkçesi: be, Yakut: biä biçimlerinde bulunmaktadır. Anlamı tüm kaynaklarda kısrağ olarak geçmektedir” (Besli, 2010, s. 223). Kelimenin anlamı için Kâşgarlı, Oğuzların kısrağ’ı, diğer Türklerin ise be’yi kullandıklarını belirtmektedir. Oğuz söz varlığına ait kısrağ, ilk olarak XI. yüzyılda tanıklanırken, be VIII. yüzyıldan itibaren Eski Türkçenin söz varlığında yaygın olarak bulunmaktadır (Karahana, 2009, s. 337).

çandır

<(T.) çandır “Türk veya gayrisinden cinsleşmiş olan” (Kİ).

Kelime Derleme Sözlüğü’nde “karışık, melez” (DS, 1993, s. 1068) anlamındadır.

dönen

<(T.) dönen “dört yaşındaki tay.” (TA).

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde “dünen” (Toparlı vd., 2007, s. 67) biçiminde geçmektedir.

hacîn

hacîn(BVP) ~ hecîn(BV)

<(Ar.) hecîn “deve”.

Kelime Baytaratı’l-Vazıh’ta “deve” (Ağar, 1986, s. 183) biçiminde anlamlandırılmıştır. Baytaratı’l-Vazıh’ın 6A/14-15 numaralı bölümlerinde, “(14) atnıng atası ‘arabî at bolsa

taķı anası tatarı at (15) bolsa aᅇar hecın dirler” (Aᅇar, 1986, s. 8) biçiminde bir at türü olarak kullanılmıştır.

igdiş

<(T.) iᅇdiş “melez at” (TA).

kısırak

<(T.) kısı-ı-r-aķ: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “kısırak” (BV, BVP, DM, KE, KK, TA, TZ).

Clauson, kısır kelimesinin başlangıçta “tay sahibi olmayan” biçiminde anlamlandırıldığını belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 668). Eren, kısır kelimesine dayandırarak “-ak” küçültme ekiyle oluşturulduğunu belirtmiştir (Eren, 1999, s. 240). Gülensoy, kelimenin kısır anlamından geldiğini belirterek kelimenin “kıs-” kökünden geldiğini belirtmiştir (Eren, 1999, s. 239).

Orta Türkçede kısırak, Eski Kıpçakçada kısırak Türk lehçelerinde, Trkm. gısırak, gısırak, Krg. kısırak, kısırak, kızırak, Kzk. kısırak, Tuv. kızırak, Şor., Sag., Kaça kızırak, Kuᅇ. Kuzarak, Hak. xızırax, Yak. kıtarax, kıtırax, Çuv. kesre biçiminde geçmektedir. kısırak yerine “baytal ve biye” biçimlerinin kullanıldığını görölmektedir (Eren, 1999, s. 240).

ķulun

ķulun(KE, KÍ, TA) ~ **ķolun**(İH)

<(T.) *ķol-u-n: İsim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapan ek “bir yaşındaki tay, at tayı, kolon”.

Orta Türkçede kulun, Kıpçakçada da kulun, Türk lehçelerinde, Az. gulun, Trkm. gulm, Nog. kulın, KKİp. kulın, Krg. kulun (Kırgızlar kulunçak biçimini de kullanırlar), Özb. kulun (Özbekler kulunçak biçimini de kullanırlar), Tel., Şor., Sag. kulun, Sagaylar kulunak biçimini de kullanırlar. Bşk. kolon, Hak. xulun, Yak. kulun, Çuv. xam.. (Eren, 1999, s. 264).

Terim, “yaban eŖeđi” anlamına gelen “*kol” kelimesinden türetilmiŖ, ses deđiŖiklikleriyle, **KU(>1,o,ü)LU(>i, ü)N(~K, Ŗ)** biçimlerinde de kullanılmıŖtır (Gülensoy, 2007, s. 566).

ķulunķak

<(T.) *ķol-u-n-ķak: İsim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “küçük tay”(TA).

ķunan

<(T.) ķunan “üķ yaŖındaki tay” (TA).

muķríf

muķríf(BV, BVP) ~ maķríf(BV)

<(Ar.) muķríf “melez at”.

Kelime, Baytaratu’l-Vazıh’ın 6A/15-16 numaralı bölümlerinde “**(15)** ol aṭning atası tatarī **(16)** aṭ bolsa aṅgar taķı anası ‘arabī kısrak bolsa aṅgar muķríf dirler” (Ağar, 1986, s. 8) biçiminde anlamlandırılmıŖtır.

tatarī at

<(Moğ.) tatarī + (T.) at: isim kökü “Tatar atı” (BVP)

Tatar kelimesi, “kavim adı” olarak Orhun yazıtlarında (Ergin, 2002, s. 113) ve Uygur Türkçesinde (Caferoğlu, 1968, s. 228) geçmektedir

taṭarī kısrak

<(Moğ.) tatarī + (T.) kıs-ı-r-aķ: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “Tatar kısradı” (BVP).

tay

tay(KK, TZ) ~ **ṭay**(BV, BVP, H, KH, MG, TA)

<(T.) *tāy: isim kökü “at yavrusu”.

Orta Türkçede tāy olarak geçer. Eski Kıpçakçada da tāy biçimi kullanılır” (Eren, 1999, s. 398). Kökeni, “ince, genç, taze” anlamına gelen “*tāy” (Gülensoy, 2007, s. 872) kelimesidir.

tāzī at

<(Far.) tāzī + (T.) at: isim kökü “Arap atı” (Kİ).

tāzī

tāzī(Kİ) ~ **ṭazī**(TA)

<(Far.) tāzī “Arap atı”.

yapağlı

<(T.) *yap-ak-lı: fiil kökü-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “tay” (TZ).

Eren, kelimenin Orta Türkçede “yapaku” biçiminin de bulunduğunu ve örtmek anlamına “*yapa- (~yap-)” kökünden geldiği belirtmiştir (Eren, 1999, s. 441). Gülensoy, kelimenin örtmek anlamına gelen “yap-” fiilinden türediğini belirtmiştir (Gülensoy, 2007, s. 1063).

yılkı

ılkı(KE) ~ **yılkı**(KE, Kİ, TZ)

<(T.) *yıl-kı: isim kökü-isimden isim yapan ek “sürü, at sürüsü”.

Kelime, Eski Türkçede “yılkı, davar; at”, Orta Türkçede yılkı “hayvan, hayvan sürüsü, yılkı”, Eski Kıpçakçada “hayvan” anlamına gelir ancak “at” olarak kullanılmıştır. Türk lehçelerinde, Trkm. yılkı, Az. ilxı, Nog. yılkı, Blk. cılkı, TatK. cılkı, KKıp. jılkı, Kzk.

j1lk1, Krg. c1lk1, 1bzb. yilki, Alt., Tel., y1lk1, Kzl. Y1lg1, Şor., Sag. 1lg1, Tuv. 1lg1, Yak. silgi biçiminde geçmektedir (Eren, 1999, s. 454).

Kelime, “y1l, sene” anlamına gelen “*y1l” (G1lensoy, 2007, s. 1141) isminden t1retilmiŐtir.

yunad

<(T.) yunad “beygir s1r1s1” (Kİ).

yunt

yund(KE) ~ **yunt**(TA, TZ)

<(T.) yunt: isim k1k1 “at, otlakta otlayan atların t1m1”.

Eski kaynaklarda “yunt” olarak geçer. Eski T1rkeden başlayarak kullanılır. Orta T1rkede “yunt (yund), atlar, at s1r1s1” olarak geçer. Eski K1pakada da yunt “at s1r1s1” biçimi kullanılır. (Eren, 1999, s. 459, 460). Uygur T1rkesinde “yont” (Caferoğlu, 1968, s. 302) biçimi de kullanılmıştır.

yuntavlı

<(T.) yuntavlı “at (alacalı, saçaklı)” (TZ).

3.2.AT DONLARI

ablak

<(Ar.) ablak “siyah, beyaz renkli at” (KH, H).

abraş

<(Ar.) abraş “1. Alacalı, benekli [at], 2.beyaz ve kırmızı alaca renk” (Devellioğlu, 1970, s. 6), “alaca benekli at, tüysüz yerlerinde uyuz gibi illetli olan at” (KH).

a’sam

<(Ar.) a’sam “ön ayakları sekili olan [hayvan]” (Devellioğlu, 1970, s. 52), “bir kolu ak olan at” (H, KH).

al

<(T.) āl: isim kökü “doru at” (İH, TZ, Kİ), (at) kırmızı (TA).

Kelime Uygur Türkçesinde “al” (Caferoğlu, 1968, s. 10), Karahanlı Türkçesinde “al” (Üşenmez, 2006, s. 124) biçiminde geçmektedir. Kelimeyi Tekin, “āl” (Tekin, 1995, s. 171) biçiminde incelemiştir.

ala

<(T.) āla: isim kökü “alaca at, siyahla beyaz karışık renkli” (Kİ, TZ).

Ala kelimesi, Uygur Türkçesinde “ela renkli (at)” (Caferoğlu, 1968, s. 10), Karahanlı Türkçesinde “karışık renkli, ala” (Üşenmez, 2006, s. 124) anlamında geçmektedir. Tekin kelimeyi, “āla” (Tekin, 1995, s. 171) biçiminde incelenmiştir.

alaca

alaca(KH, H) ~ **alaça**(Kİ, TA)

<(T.) āla-ca/ça: isim kökü-isimden isim yapan ek “alaca, ala renkli at”.

aşkar

<(Ar.) aşkar “1. koyu kırmızı. 3. doru at” (Devellioğlu, 1970, s. 60), “sarı (açık) renkli at” (H, KH).

aṭtur

<(T.) aṭtur “doru at” (DM).

az

<(T.) az: isim kökü “sarı renkli at” (BV, KI).

boz

<(T.) bōz: isim kökü “boz renk, kır at” (DM, H, KH, TA, TZ).

“Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede bōz olarak geçer. Eski Kıpçakçada da bōz biçimi göze çarpar. Türkçeden Moğolcaya boro ‘gris, grisfoncfe’ olarak geçmiştir. Moğol diyalektlerinde de boro biçimi saklanmıştır” (Eren, 1999, s. 60).

boz at

<(T.) bōz + at: isim kökü+isim kökü “boz renkli at, kır at” (DM, H, KH).

çal

<(T.) çāl: isim kökü “(at rengi) ala renk, çil” (TA).

Karahanlı Türkçesinde “çal” (Üşenmez, 2006, s. 179) biçiminde geçen kelimeyi Tekin, “çāl” (Tekin, 1995, s. 172) biçiminde değerlendirmiştir.

çeper

<(T.) çal-par: fiil kökü-fiilden isim yapan ek “beyaz benekli (at)” (TA).

Sağol, “çıpar ve çeper” kelimesinin “çapar” kelimesinin ses değişikliğine uğramış hali olduğunu belirtir (Sağol, 1995, s. 133).

Derleme Sözlüğü'nde “çapar” kelimesi, “benekli, alacalı hayvan, beyazı çok kır renkli hayvan (DS, 1993, s. 1073) anlamlarında kullanılmaktadır.

Gülensoy “çapar” kelimesinin, “<çal-par [<*çil]” biçiminde türetildiğini belirtmiştir (Gülensoy, 2007, s. 219).

çil

<(T.) çil: isim kökü “at tonlarından konur renk” (İH).

doru

doru(İH) ~ **toğru**(TZ) ~ **togru**(TZ) ~ **torı**(DM, TZ) ~ **toru**(TA)

<(T.) torığ “doru at – koyu kahve rengi”.

Eski Türkçeden başlayarak kullanılır (toruğ at) Orta Türkçede toruğ olarak geçer. Eski Kıpçakçada toru biçimi kullanılır (Eren, 1999, s. 120). Kelimenin farklı kullanımları da bulunmaktadır:

“**D**[<**T**]O(<ō, u)**RU**(>a, ı, e)**G**” (Gülensoy, 2007, s. 299).

edbes

<(Ar.) edbes “rengi ne kıvılcık ne siyah olan at” (H, KH).

edhem

edhem(H) ~ **edhemī**(KH)

<(Ar.) edhem “karayağızat” (Devellioğlu, 1970, s. 241), “yağız at, üstünde hiç beyaz olmayan güçlü at”.

eygir

egir(Kİ) ~ **eygir**(Kİ, TA)

<(T.) eygir “siyah renkli at, yanık kırmızı at”.

kara

<(T.) kara “kara at, siyah at” (TA).

kara at

<(T.) kara + at: isim kökü + isim kökü “karayağız at” (DM).

kaşka

<(T.) kaş-ka: isim kökü-isimden isim yapan ek “atın alnındaki beyazlık” (Kİ, TZ).

“Alnında beyaz leke ya da akıtma olan (hayvan)” anlamına gelen kelimenin kökenini Gülensoy, “kaş” (Gülensoy, 2007, s. 473) biçiminde göstermiştir.

kaşkaldak

<(T.) kaş-ka-l-dak: isim kökü-isimden isim yapan ek-isimden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “alnında biraz aklık olan at” (Kİ, TZ).

bk. kaşka

kır at

<(T.) kır + at: isim kökü + isim kökü “kır at” (TZ).

kula

kula((İH) ~ **kula**(İH, TA)

<(T.) kula “koyu kahverengi, siyahla karışık sarı; açık kahverengi”.

kula at

<(T.) kula at: isim kökü + isim kökü “açık kahve rengi at” (İH).

kümeyt

<(Ar.) kumeyt “koyu kırmızı at” (H).

kür

<(T.) kür: isim kökü “koyu kahverengi” (TZ).

Atalay, Et-Tuhfetü’z-Zekiyye Fi’l-Lügati’t-Türkiyye’de at don renkleri bölümündeki bu kelimenin “hem Türkçesinin hem Arapçasının olduğunu fakat kelimenin okunamadığını” (Atalay, 1945, s. 7) bildirir.

Al-Türk, çalışmasında kelimeyle ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Kırgızca, koyu al anlamına gelen küröñ kelimesi vardır. Bizce, buradaki kür kelimesi, atın koyu yiğit, kabadayı anlamındandır. Kun, bu kelimeyi aynı şekilde okumuştur” (Al-Türk, 2006, s. 43).

mu‘aşab

<(Ar.) mu‘aşab “toynakları, yelesi, tüyleri, kuyruğu siyah olan at” (KH).

oy

<(T.) oy: isim kökü “(at rengi) kül rengi” (TA).

Sağol, Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî’de at donları bahsinde yer alan kelimesinin Arapçasının “el-ağbaru’r-ramā” olduğunu belirterek anlamının “kum, toz, kül renkli” olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir (Sağol, 1995, s. 139).

sakar

<(T.) saka-r: isim -isimden isim yapan ek “alında bir parça aklık olan at” (İH, Kİ, TZ).

Kelime “bazı hayvanların, özellikle atların alınlarında bulunan beyaz leke, küçük akıtma” anlamına gelir. Kökeni “dağ yamacı” anlamındalı “saka” (Gülensoy, 2007, s. 718) kelimesidir.

şarı at

<(T.) şarığ + at: isim + isim kökü “sarı at” (DM).

Sarı kelimesi, Uygur Türkçesinde “sarığ” (Caferoğlu, 1968, s. 197), Karahanlı Türkçesinde “şarığ” biçiminde (Üşenmez, 2006, s. 351) kullanılmıştır.

Memluk Türkçesinde yer alan eserlerde “kelime sonundaki ğ/g’nin umumiyetle düşülür” (Eckmann, 2011, s. 53). Kelime bu ses olayından sonra sarı (şarığ>şarı) olmuştur.

saru

<(T.) şarığ “(at) sarı” (TA)

semend

<(Far.) semend “kula at” (Devellioğlu, 1970, s. 1121), “siyaha yakın sarı renkteki koşu atı, kula at.” (H, KH).

sis

<(T.) sış: isim kökü “(at rengi) sis rengi” (DM, TA).

Kelimenin anlamı “Bulutların çok alçalarak yer yüzüne inmesiyle oluşan duman”dır. Kökeni, “*kabına sığmayacak kadar su ile şişmiş” anlamındaki “sış” (Gülensoy, 2007, s. 706) kelimesidir. Bu renk at donu olarak kullanılmıştır.

şal

<(T.) çāl: isim kökü “boz renkli at” (DM).

Sağol, ilk olarak Divânu Lüğâti’t-Türk ile Kutadgu Bilig’de karşılaştığımız bu kelimeyi “beyaz ve siyah karışık renk” biçiminde anlama sahip olduğunu ve çal kelimesinde meydana gelen ç>ş değişimi oluştuğunu belirtmiştir (Sağol, 1995, s. 133).

ç>ş değişimi için bk. **kamşı**

tazı at

<(Far.) tāzī + (T.) at: isim kökü “arap atı (burada akli karalı tüylü at demektir)” (İH).

temürboz

temürboz(TA) ~ temir boz(TZ)

<(T.) temür+ bōz: isim + isim kökü “demir kır, boz”

verdī

<(Ar.) verdī “güle ait, gül ile ilgili” (Devellioğlu, 1970, s. 1379), “gül rengine benzeyen at” (H, KH).

yağız

<(T.) yağ-ı-z: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapan ek “dört ayağı sekili at” (TA, DM), “atlarda meşhur bir renk” (Kİ).

Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede yağız ‘yağız, kızıl ile kara arası renk’ olarak geçer. Eski Kıpçakçada da yağız biçimi kullanılır. Yağız yer, yağız at, kara yağız gibi örneklerde geçtiğine tanık oluyoruz (Eren, 1999, s. 439).

Clauson’a göre kahverengi tonlarında bir renk anlamına gelen kelime yağ- fiilinden türetilmiştir. Clauson, kelimenin zaman içinde cilt rengi ve at donu olarak kullanıldığını belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 909).

Gülensoy, Ana Türkçede kahverengi anlamında olan “*dağız,” kelimesinden, “yağ+(ı)z” (Gülensoy, 2007, s. 1029) biçiminde türetildiğini belirtir.

yağız at

<(T.) yağ-ı-z + at: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapan ek+isim kökü “siyaha çalar kızıl renkte at” (İH).

yeşil at

<(T.) yāş-ı-l + at: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapan ek + isim kökü “yeşil at” (DM).

Sağol, Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye'de kelimenin Arapçasının “aḥḍar” olduğunu ve anlamının hem “yeşil” hem de “koyu kahverengi, siyah” olduğunu belirtmiştir. Kelimenin at donu olarak “siyaha dönük yeşil (?)” olabileceğini bunun yanında Derleme Sözlüğü'nde yeşilin “koyu al” anlamın da olduğunu belirtmiştir (Sağol, 1995, s. 143)

At için kullanılan ve “yaş, taze, yeşil” anlamına gelen renk “yāş” (Tekin, 1995, s. 175) kelimesinden türetilmiştir.

3.3.KOŞUM ARAÇ-GEREÇLERİ

ālet

<(Ar.) ālāt “vasıtalara, aygıtlara” (Devellioğlu, 1970, s. 32), “alet, araç, savaş ve at donanımı” (MG).

aluğ

<(T.) aluğ: isim kökü “hayvan esvabından olan şey (örtü, palan gibi)” (Kİ).

Kelime, “alık 1. ‘eyer, semer’; 2. ‘eskimiş giyecek’. Ağızlarda aluk biçimi de kullanılır. Eski Kıpçakçada da aluk olarak geçer” (Eren, 1999, s. 9).

aratma

<(T.) aratma “heybe” (DM).

‘aşas

<(Ar.) ‘aşas “yügen halkasının durduğu yerden burnuna kadar olan kısmı” (BV, BVP).

ayıl

<(T.) ayıl “semer kolanı” (TZ).

Kelime, Derleme Sözlüğü’nde, “toka, zincir tokası” (DS, 1993, s. 418) anlamındadır.

azbar

<(T.) azbar “at ahırđ” (TA).

Kelime, Derleme Sözlüğü’nde, “Karadeniz kıyđ halkđ tarafından ahırların önündeki toprak meydan” (DS, 1993, s. 436) anlamındadır.

babalağ

<(T.) babalağ “eyer kolonlarının ucunu geçirilen ince kayış” (Kİ).

berkistuvan

<(Far.) bergüstvân “at eyerinin altına örtülen sırmalı veya şeritli örtü, haşa” (Devellioğlu, 1970, s. 110), “eğer takımı” (TZ).

beyt-şikāl

<(Ar.) beyt + (Ar.) şikāl “atın ayağından bağlanan yeri” (H, KH).

beytü’s-serc

<(Ar.) beyt + (Ar.) serc “atın sırtında eyer konulan yer” (H, KH).

bukağı

buğav(DM) ~ **bugavı**(TZ) ~ **bukağı**(BM) ~ **bukagı**(TZ) ~ **buğavuv**(Kİ) ~ **buvavı**(TZ)

<(T.) *buk-a-gı: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “bukağı, zincir”.

Kelime, Uygur Türkçesinde çeşitli ses değişimleri ile “boğağı, boğağa, boğağı” (Caferoğlu, 1968, s. 46; 52) biçimindedir. Divânu Divânu Lügâti’t-Türk’te “bukagu” (Atalay, 1986, s. 112) biçiminde geçmektedir.

Clauson, ayaklara bağlanan demir, kelepçe anlamına gelen bukağı kelimesinin “*buka-” fiilinden türediğini belirtmiştir (Caluson, 1972, s. 314). Kelime, “(eski) ağır cezalıların ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanan demir halka”, Orta Türkçede ‘hırsızların ellerine vurulan kelepçe’ anlamına gelir. Kelimenin kökeni “bükmek, kıvrırmak” anlamındaki “*buk-” (Gülensoy, 2007, s. 178) fiilidir.

g>v değişmesi “Kıpçak Türkçesini Harezmi Türkçesinden ayıran özelliklerinden biridir. Özellikle halis Kıpçak Türkçesini temsil eden metinlerde karşımıza çıkar... buzav~buzov~buzavu<buzagu” (Argunşah vd., 2011, s. 264).

Kelimenin farklı kullanımları bulunmaktadır:

“**BU**(>ı, o)**K**(>h)**A**(>o, ā)**Ğ**(>v)**I**(>i, u)” (Gülensoy, 2007, s. 178),

“**BU**(>o, ı)**K**(>x, g, ğ)**AĞI**(>u)” (Gülensoy, 2007, s. 178).

burunduruk

burundaq(BM, DM, KE, Kİ, TZ) ~ **burunduq**(Kİ, TA, TZ) ~ **burunduruk**(Kİ)

<(T.) bur-u-n-dak/duk/duruk: fiil kökü- yardımcı ses-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “gem, yular, binek hayvanlarının burnuna takılan şey”.

Clauson, kelimenin burundan geldiğini ve anlamının hayvanları kontrol etmek için kullanılan burun halkası, dizgin olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 368). Eren, burun kelimesine -duruk eki getirilerek türetildiğini ve “burunduk” biçiminin de olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kelimenin “yavaşa” adının da kullanıldığını belirtmiştir (Eren, 1999, s. 64).

Kelime, Uygur Türkçesinde “burunruk” (Caferoğlu, 1968, s. 54), Karahanlı Türkçesinde “burunduq” (Üşenmez, 2006, s. 170) biçiminde geçmektedir.

Burun kelimesine getirilen -duruk ekiyle türetilmiştir. Bu eki, Gülensoy “+du(ru)k” (Gülensoy, 2007, s. 187), Korkmaz “duruk<dur-uk” (Korkmaz, 2009, s. 46) biçiminde değerlendirmiştir. Burun kelimesinin, diyaleklerde kullanılan bura-, *bur- “kokmak, koku vermek” kökünden -(u)n ekiyle yapıldığı açıktır. Türkçede organ adlarında -n ekinin sık sık kullanıldığı göze çarpar (alın, beyin, bıkın, boyun, erin, taban vb) (Eren, 1999, s. 64).

çomak

çokmar(DM, Kİ, TA, TZ) ~ **çomak**(Kİ, TA) ~ **çomuq**(TZ) ~ **şoqmar**(DM, KK) ~ **şumuq**(DM)

<(T.)*ço-m-ak: fiil kökü, fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “çomak, kamçı”.

Çokmar kelimesi, “çomak (DLT) [<*çok mar<*Moğ. çoki]” biçimindedir. Anlamı kamçıdır. Kelime, “*ço-m+ak. Çünkü, çop<ço-p, ço-ka/kı ‘Uygur, Çinli, Koreli ve Japonların yemek yedikleri ince çubuk’, ço-mak, ço-m+ça; Az. Çor ‘odun parçası, dal’

<ço-r sözcüklerinin kökeninde *ço vardır”. Kelime “T. ÇO[ÇÖ] +} ka/mak/mça/p” (Gülensoy, 2007, s. 249, 250) biçiminde türetilmiştir.

ç>ş değişimi için bk. **kamşı**

eger sağrağı

<(T.) eder + sağrak-ı: isim+isim-iyelik eki “eyer ağacı” (İH).

Kelime Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde “eger saprağı” (Toparlı vd., 2007, s. 70), El-İdrâk Haşiyesi’nde “eger sağrağı” (İzbudak, 1936, s. 18), Tarama Sözlüğü’nde “eğer sağrağı, eyer savağı, eyer sağrığı” (TS, s. 1580; TS, 1996, s. 120) biçimlerinde geçmektedir.

bk. **eyer**

eyer

eger(İH) ~ **eyer**(BVP, DM, Kİ, KK, TA, TZ) ~ **iyer**(BV, MG, TZ) ~ **izer**(MG)

<(T.) eder “eyer”.

Eren, kelimenin eski çağlardan başlayarak (eder) kullanıldığı, Orta Türkçede eder, Eski Kıpçakçada eyer biçiminde kullanıldığını belirtmiştir. Türk lehçelerinde, Az. yəəhər, Trkm. eyer, TatK. iyer, Nog. yer, KKlp. er, Kzk. er, Krg. ēr, eger, Blk. cer başındaki e- düştükten sonra yer bicimi ortaya çıkmış, daha sonra y- > c- değişmesi sonunda cer biçimi oluşmuştur. Özb. egar, Tar. eger, Alt., Tel., er, Şor. ezer, Sag. izer, Hak. İzer, Tuv. ezer, Yak. m̄ir, m̄ır, ? Çuv. yener biçimlerinde görülmektedir (Eren, 1999, s. 142).

Kelimenin “eğer” biçiminde kullanımının yanında (Eren, 1999, s. 142) farklı kullanımları bulunmaktadır:

“**E**(>ı, i, i:, ä)**Y**(>g, z,h, ŋ, n)**ER**” (Gülensoy, 2007, s. 351).

eyer eyrimi

<(T.) eder + eğ-i-r-i-m-i: isim + fiil kökü-yardımcı ses- fiilden fiil yapan ek-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek- iyelik eki “hayvan eyerinin sağrı üzerine gelen ucu ki keçeden olur (eyrim keçesi) derler” (İH).

“At eyerinin altına konan keçe” anlamına gelen kelime, “<eğ-(i)r-(i)m” (Gülensoy, 2007, s. 351) biçiminde türetilmiştir.

bk. **eyer**

eyerin ön kaşı

<(T.) eder-in + öñ + kaş-ı: isim-ilgi durum eki +isim kökü + isim kökü-iyelik eki “eyerin önündeki yükseklik” (İH).

bk. **eyer**

bk. **kaş**

güpçük

<(T.) köp-çük: fiil kökü-fiilden isim yapım eki “eyer yastığı” (İH).

Kaşgarlı Mahmud, “köpçük, eğerin ön ve arka yastıkları (Oğuzca)” (Atalay, 1986, s. 362) biçiminde olduğunu bildirmiştir. Clauson, eyerdeki yastık olarak anlamlandırmıştır. (Clauson, 1972, s. 688).

Kelime, Derleme Sözlüğü’nde, “köpçük (I) köşe, (II) tekerleğin ortası, (III) eğerin içi yün dolu olan yumuşak yeri ve köpçük (I) minder” (DS, 1993, s. 2960) biçiminde anlamlandırılmıştır.

Gülensoy kelimenin “köp- ‘dikmek’ + -çük” (Gülensoy, 2007, s. 554) biçiminde türetildiğini bildirmiştir.

Kelimenin kökeni olarak görülen fiil, Altay Türkçesinde “köp-, şişmek” (Naskali ve Duranlı 1999, s. 122), Teleüt Türkçesinde, “kööp-, şişmek, kabarmak” (Sırkaşeva ve Kuçigaşeva, 2000, s. 64) biçiminde kullanılır. Bu fiil Kırgız Türkçesinde de “köp-, kabarmak, şişmek” (Yudahin, 1998, s. 505) anlamındadır.

hegbe

<(Ar.) aybe “heybe” (DM).

hızām

hızām(KH, MG) ~ **huzām**(MG)

<(Ar.) hızām “kolan”.

ıştabl

ıştabl(BV) ~ **ıştābil**(BVP) ~ **ıştabul**(BV)

<(Ar.) ıştabl “ahır” (Devellioğlu, 1970, s. 474).

qabtal

<(T.) qabtal “at eyerinin iki yan örtüleri.” (İH).

qamçı

qamçı(BV, H, KH, KK, MG, TA) ~ **kamşı**(TZ) ~ **qamşı**(DM, KK) ~ **kamşu**(TZ)

<(T.) qam-çı: fiil kökü-fiilden isim yapan ek “kamçı”.

Clauson, kelimenin kökeni için “kam-” fiilden türetilmiş olduğunu ve modern dillerde kullanıldığını belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 626).

Eren kelimenin Uygurcadan başlayarak kullanıldığını, Orta Türkçede “kamçı” Eski Kıpçakçada da “kamçı”, Türk lehçelerinde Trkm. gamçı, Blk. kamiçi, Nog. kamışı, Krg. kamçı, TatK. kamçı, Bşk. kamsı, Özb. kamçı, kamçın, Kzk. kamşı, KKlp. kamşı, Alt., Tel., kamçı, Şor., Sag., Soy. kamçı Tuv. kımçı, Yak. kımnyl biçimlerinde kullanıldığını belirtmiştir (Eren, 1999, s. 204).

Yararlanılan kaynaklarda “kamçı” kelimesinin “kamçı~kamşı~kamşı~kamşu” biçiminde ses farkları görülmektedir. Bu ses farklarında ç>ş değişimi dikkat çekmektedir.

Argunşah, Memluk Kıpçak Türkçesinde yazım özelliklerinin başında ç/ş konusunun yer aldığını ve bu örneklerin dönemin eserlerinde sık görüldüğünü belirtmiştir. ç/ş yazımı konusunda tutarlılık olmadığını, Arapçada bulunmayan “ç” sesinin “ş” olarak yazılması kimi sözlüklerde bir iki kelimedede görülürken kimisinde hiç “ç” kullanılmamış, Ana Türkçede ç’li olan bütün kelimeler ş ile yazıldığını belirtmiştir (Argunşah vd., 2011, s. 257).

Kelimenin farklı kullanımları bulunmaktadır:

“**KAMÇ**(>c, j, ş, ts)**I**(>i, u)(+N)” (Gülensoy, 2007, s. 456).

karabūs

karabūs(MG) ~ **karbūs**(MG)

<(Ar.) karabūs “eyerin ön ve arka kaşı” (MG).

kaş

<(T.) kaş: isim kökü “Eyerin ön ve arkasındaki yükseklikler” (MG).

Kelime, Uygur Türkçesinde “tepe” (Caferoğlu, 1968, s. 170), Karahanlı Türkçesinde “ön, yamaç, tepe” (Üşenmez, 2006, s. 250) anlamındadır.

kaşağı

kaşağı(TA) ~ **kaşak**(Kİ) ~ **kaşığuç**(KE)

<(T.) *kaşı-ğü/ğ: fiil kökü-fiilden isim yapan ek+ “-cı”: isimden isim yapan ek “kaşağı”.

Gülensoy, kaşağı kelimesinin hayvan tımarı ve sırtı kaşımak için kullanılan koşum aracının kökeninin “*kaşı-[-kaşa]” fiili olduğunu bildirmiştir (Gülensoy, 2007, s. 473). Aynı fiilden kaşağı anlamına gelen kaşığuç kelimesi de türetilmiştir. Kelime “*kaşı-

[~kaşa]” fiiline getirilen “-guç(-gu-cı)” eki ile türetilmiştir. Bu ek alet ismi yapmakta kullanılır ve “Eski Türkçede örneği yoktur, ancak daha sonra Çağatay ve Kıpçak döneminde bazı nesne adlarında gördüğümüz -guç/-güç şeklinin en eski şekil olduğu ve -guç<-gu-cı şeklinden geldiği tespit edilebilir” (Öner, 1998, s. 83).

kehne

<(Ar.) kehne “heybe” (DM).

kelik

<(T.) kelik “atın başına konulan gölgelik” (İH).

kilāfser

<(Ar.) kilāfser “at başlığı” (BV).

kişen

keşin(DM) ~ **kisen**(DM, TA, TZ) ~ **kişen**(Kİ, TA, TZ)

<(T.) *kīşe-n: fiil kökü-fiilden isim yapan ek “at kösteği, ayakbağı, yular”

Kelime, bağlamak, kösteklemek anlamına gelen “kişe-” (Clauson, 1972, s. 753; Eren, 1999, s. 246) fiilinden türetilmiştir. Gülensoy kelimeyi “*kīşe-” (Gülensoy, 2007, s. 528) fiilinden türetildiğini belirtmiştir.

Kelimenin farklı kullanımları bulunmaktadır:

“**Kİ**(>e)Ş(>S, Z)-EN” (Gülensoy, 2007, s. 528).

kolan

kolan(TZ) ~ **kolān**(BVP, DM, İH, KE, KK, TA) ~ **kolān**(BV, Kİ)

<(T.) kolān “yular, eyer kolanı”.

“Anadolu ağızlarında ‘yünden veya ipekten yapılmış kuşak’ olarak da kullanılır. Orta Türkçede kolan olarak geçer. Eski Kıpçakçada da kolan biçimi kullanılır. Başındaki k- birkaç çağdaş diyalekte düşmüştür” (Eren, 2007, s. 249).

koğa

<(T.) koğa: isim kökü “kova” (DM).

Kova, “Türklerin kullandığı gemlerde atların burnuna doğru dikilen kayış” (Atalay, 1986, s. 349) anlamında kullanılmıştır.

kömüldürük

<(T.) kömül-dürük: isim-isimden isim yapan ek “göğüs kemeri, at göğüslüğü” (Kİ, MG, TA).

Eren, gömüldürük kelimesinin Orta Türkçede kömüldürük, Eski Kıpçakçada kömüldürük ve Kıpçakçada da yömüldürük olarak geçtiğini belirtmiştir (Eren, 1999, s. 161). Clauson, kömüldürük kelimesinde, *kömül’ün könjül ile ilgili olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 722).

“-duruk, -n, -l ünsüzleri ile sonuçlanan insan ve hayvanlara ait organ adlarına gelerek “tutan, durduran” anlamında işin yapılmasını sağlayana araç, gereç vb. adlar türemiştir” (Korkmaz, 2009, s. 46).

köstek

<(T.) kös-te-k: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “atın ayağına vurulan bağ” (İH, KE, TZ).

“Anadolu ağızlarında “köste-” ‘hayvanın ayaklarını iple bağlamak’ anlamında kullanılır”. Bu kelime “kös-” (Eren, 1999, s. 262) fiil kökünden türetilmiştir. Köstek kelimesi bu fiile getirilen “-k” eki ile türetilmiştir.

közündürük

<(T.) *kö-z-ü-n-dürük: fiil kökü-fiilden isim yapan ek-yardımcı ses-isimden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “kıldan yapılp gözün üzerine konulan örtü, hayvanların etrafı görmemeleri için gözlerine takılan kapak” (Kİ).

Divânu Lügâti't-Türk'te, "közöldürük, at kuyruğundan dokunan bir bez parçası" (Atalay, 1986, s. 372) ve "közlük, at kuyruğundan yapılmış bir dokumadır; göz ağrıdığı veya kamaştığı zaman üzerine konur" (Atalay, 1986, s. 370) anlamına gelen kelimeler bulunmaktadır.

Kelimenin göz kelimesinden türetildiği anlaşılmaktadır. Gülensoy göz kelimesinin kökenini, "*kö:-z" (Gülensoy, 2007, s. 389) biçiminde incelemiştir. Kelime göz kelimesine getirilen eklerle közün olmuş ve kelimeye "-duruk" eki getirilerek türetilmiştir. "-duruk, -n, -l ünsüzleri ile sonuçlanan insan ve hayvanlara ait organ adlarına gelerek "tutan, durduran" anlamında işin yapılmasını sağlayana araç, gereç vb. adlar türemiştir" (Korkmaz, 2009, s. 46).

ķum

<(T.) kum: isim kökü "semer." (TA).

ķuşķun

ķuşķun(Kİ) ~ **ķuşķun**(TA, Kİ)

<(T.) ķuşķun "atın kuyruķu altından geçirilen kayış".

ķürtün

<(T.) ķürtün "eyer keķesi" (İH).

licām

<(Ar.) licām "hayvanı aķzına vurulan gem [Farsça "ligām" dan alınmıŗtır]" (Devellioğlu, 1970, s. 659), "hayvanın aķzına vurulan gem, dizgin" (H, KH, MG).

licāmsız

<(Ar.) licām+(T.) sız "gemsiz, dizginsiz" (H, KH).

mihmāz

mahmuz(KH) ~ **mehmiz**(MG) ~ **mihmāz**(MG, H)

<(Ar.) mihmāz “mahmuz” (Devellioğlu, 1970, s. 771), “atı dürtüp hızlandırmaya yarayan demir veya çelik parça”.

na‘l

na‘ıl(BVP) ~ **na‘l**(BV)

<(Ar.) na‘l “nal” (Devellioğlu, 1970, s. 961).

nemedzīn

nemedzīn(TA) ~ **nemezīn**(TA)

<(Far.) nemedzīn “teğelti, at eyeri altına konulan keçe” (Devellioğlu, 1970, s. 982), “eyerin altına konulan keçe”.

nemed Far. keçe, kebe (Devellioğlu, 1970, s. 982).

zīn Far. eyer [binek atlarına vurulan] (Devellioğlu, 1970, s. 1429).

noқта

<(Moğ.) nogtu “yular” (Lessing 2003, s. 918), “yular.” (TA).

Eren, kelimenin ağızlarda yular yerine “nokta”, Türk lehçelerinde, Az. nokta, Trkm. nogta, Nog. nokta, Kzk. nokta, Krg. nokto, TatK., nukta, Şor., Sag. nokta, Çuv. nâxta biçimde olduğunu belirtmiştir (Eren, 1999, s. 458).

pālān

<(Far.) pālān “palan, semer, eyer” (KE).

rikāb

<(Ar.) rikāb “üzengi” (Devellioğlu, 1970, s. 1072), (H).

salamçaq

<(T.) salamçaq “at eyerindeki kayış” (Kİ).

sirim

<(T.) sıdır-ı-m: fiil -yardımcı ses-fiilden isim yapan ek “üzengi kayışı, sırım” (Kİ).

Clauson, kelimeyi “sıdır-” biçiminde şerit halinde parça anlamında belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 802). Kelime, “sıyırmak” anlamına gelen “*sıdır-” fiilinden türetilmiştir. “Çağatay Türkçesinde de sirim” (Gülensoy, 2007, s. 771) biçiminde kullanılmaktadır.

şebha

<(Ar.) şebha “köstek.” (BV)

şikāl

şikāl(BV, BVP, H, KH) ~ **şikel**(H)

<(Ar.) şikāl “devenin ayağının bağlandığı ip, bukağı, köstek; el ve ayak zinciri” (Devellioğlu, 1970, s. 1194), “köstek”.

taga

<(T.) taga “nal” (TZ).

tepengi

<(T.) tēp-en-gi: fiil kökü-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “eyer yastığı” (TZ).

Kelime, “tēp-” (Tekin, 1995, s. 181; Gülensoy, 2007, s. 880) fiilden türetilmiştir.

tepkeç

depküç(Kİ) ~ **tebkiç**(Kİ) ~ **tepkeç**(TZ) ~ **tikiç**(TA)

<(T.) tēp-kaç: fiil kökü- fiilden isim yapan ek “mahmuz”.

Kelimenin kökeni “hayvana ayağı ile vurmak” anlamına gelen “tēp-” (Gülensoy, 2007, s. 880) fiildir. Kelime, tep- fiiline “GAÇ, KAÇ” alet ismi yapan (Argunşah vd., 2011, s. 271) ek getirilerek türetilmiştir.

Ses değişimiyle “**T(>d)E(>i)P(>b)-**” biçimleri bulunmaktadır (Gülensoy, 2007, s. 880).

terkü

dergü(Kİ) ~ terkü(İH, TA)

<(T.) *ter-ki: fiil kökü-fiilden isim yapan ek “terki-at eyerinin arkası”.

Kelime, Orta Türkçede tergü “eyer kayışı” olarak, Eski Kıpçakçada da “tergü, dergü” Türk lehçelerinde, Tel. tergi, Koy terge, Hak. Tergi, Tuv. dergi, Yak. törgü, törgü biçiminde kullanılmıştır (Eren, 1999, s. 404).

Kelime, “*tér-ki” biçiminde türetilmiştir. Kelimenin ses değişimleriyle, **T(>d)E(>ë, ē, i, ö)RK(>g)İ(>e, ĩ, ü, ū)** (Gülensoy, 2007, s. 885) biçimleri de bulunmaktadır.

tizgin

tizgin(KE, Kİ, TA) ~ tüzgün(DM)

<(T.) *tiz-gin: fiil kökü-filden isim yapan ek “dizgin”

Clauson, kelimenin kökeninin üst üste yerleştirmek yani dizmek anlamına gelen “tiz-” fiili olduğunu belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 574).

Eren, Orta Türkçede tizgin, Eski Kıpçakçada da tizgin ve tüzgün biçimlerinin olduğunu ve Türkçe tiz- (> diz-) veya tüz- (düz-) kökünden türediğini belirtmiştir. Eren, ayrıca Türkçeden Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Rumence gibi Balkan dillerine de geçtiğini ve Kelime Türk lehçelerinde, Trkm. dizgin, Nog.tizgin, Kzk. tizgin, KKlp. dizgin, Krg. tizgin, Alt., Tel., Şor. tiskin, Yak. tehın, tehen, töhün biçiminde görüldüğünü belirtmiştir (Eren, 1999, s. 116). Gülensoy, kelimeyi “*tiz-gin” biçiminde incelemiştir (Gülensoy, 2007, s. 291).

tuşak

tuşak(Kİ, TZ) ~ **tuşar**(TZ)

<(T.) tuş-a-ķ: isim kökü-isimden fiil yapan ek, fiilden isim yapan ek “ata vurulan ayak bağı”.

Clauson, kelimenin kökenin kösteklemek anlamına gelen “tuşa-” fiilinden türetildiğini belirtmektedir (Clauson, 1972, s. 562).

Eren, kelimenin kökenini “tuşa-” olarak değerlendirerek Eski Kıpçakçada tuşak olarak geçtiğini, Moğolca tuşağa biçiminin Türkçeden alındığını belirtmiştir. Türk lehçelerinde, Trkm. duşak, Krg. tuşak, Özb. tuşov, Kzk. tusau, Nog. tısav, Hak. tuzax, Çuv. tälä biçiminde yer almaktadır (Eren, 1999, s. 124).

Gülensoy ise kelimenin “kemer, toka” anlamına gelen “tuş” (Gülensoy, 2007, s. 935) isminden türetildiğini belirtmiştir.

uķruk

<(T.) uķruk “otlakta atın bağlandığı iplik” (TA).

uyan

oyan(Kİ) ~ **uyan**(BVP, TZ)

<(T.) uyan “atın koşumlarından biri, yular”.

Kelimenin oluşum aşaması, “yügün> (göçüşme ile) üygün> (uyum değişmesi ile) uygun> (/g/ düşmesi ile) *uyun> uyan” biçimindedir (Gülensoy, 2007, s. 975).

üygen

öygen(TA) ~ **öyken**(TA) ~ **üygen**(TA)

<(T.) yüg-ü-n: fiil kökü-ğdımci ses-fiilden isim yapan ek “gem”.

Kökeni topamak anlamına gelen “yüg-” fiilidir. Kelimenin oluşum aşaması, “yügün> (göçüşme ile) üygün biçimindedir.

Ses değişimleriyle “Y(/C/Ç/J)Ü(>ë. Ö, U)G(>v, w)E(>o, ö)N” (Gülensoy, 2007, s. 975) biçimlerinde kullanımları da bulunmaktadır.

üzengi

üzegü(KH, TA) ~ **üzengi**(DM, KK, TZ) ~ **üzengü**(H, MG, TA)

<(T.) *üz-e-n-gi: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “üzengi”.

Eren, “ayırarak, kopmak” anlamına gelen “üz-” kökünden geldiğini, Türkmencede “üz-” “kaldırmak” anlamının olduğunu belirtmiştir. Ayakla üzerine basılarak “kaldırmak” anlamında kullanıldığını ve Türk lehçelerinde Trkm. üzengi, Blk. özeni, Nog. zöngi, KKlp. üzengi, Krg. üzöngü, Tel., Şor. üzenge, Alt. üzöñö, Kzk. üzöngi, Soy. ezene, Yak. inhe, isänä, Çuv. yârana biçimlerinin olduğunu belirtmiştir(Eren, 1999, s. 430).

Şinasi Tekin, milattan sonra 9. asırdan önce atalarımızın “üzengi” için “* ayak tabanının sakulacağı nesne” anlamına gelebilecek bir “izengülük” kelimesini kullandıklarını belirtmiştir. Bu kelimenin “ayak izi” anlamına gelen “ayak tabanından” tespit edilen tek anlamı olduğunu belirtmiştir. Milattan sonra 11. asırdan önceki bir tarihte bu kelimede “i/ü, geriden benzeşme” ile aletin aslını değil fonksiyonunu ifade eden bir kelime olduğunu, “üze(rin/e/de), *binmek, çıkmak” veya “üze-n-, uzayıp, kısalma” anlamına geldiğini ve bu oluşumun aletin fonksiyonuyla ilgili olduğunu belirtmiştir (Tekin, 2001, s. 83).

Gülensoy kelimeyi “ayağının tabanı” anlamına gelen “*iz+e+n+gü” veya “uzayıp kısalma” anlamına gelen “*üz-e-n-gü” biçiminde incelemiştir (Gülensoy, 2007, s. 1006).

yağırılık

<(T.) yağır-lık: isim-isimden isim yapan ek “eyerin altına konulan keçe” (BV, MG, Kİ).

Kelime, Karahanlı Türkçesinde, “yaralı, sırtı yaralı” anlamına gelen “yağırılık” (Atalay 1986, s. 727) biçiminde geçmektedir. Yağır “sırt, arka, iki kürek arası; atın omuzları

arasındaki yer; çoğunlukla semerin açtığı yara” (Gülensoy, 2007, s. 1028) anlamına gelmektedir.

yalı

<(T.) yalı “tayları bağlamak için kullanılan ip” (BV, KH).

yona

yona(TA) ~ **yön**(İH) ~ **yöne**(İH) ~ **yüne**(TA)

<(T.) yon-a: isim kökü-isimden isim yapan ek “eyer altına konulan keçe”.

Eren kelimenin Orta Türkçede yonak “semerin altına konan keçe, belleme”, Eski Kıpçakçada “yona”, Türk lehçelerinde, Trkm. yöna, Kklp. jona, Kzk. jona, Alt., Tel. yonok, Tuv. çonok biçimlerinde geçtiğini ve kelimenin Türkçe yon “bel, sırt” kökünden geldiği belirtmiştir (Eren, 1999, s. 456). Gülensoy kelimenin “*yo-n+a” biçiminde türetildiğini belirtmiştir (Gülensoy, 2007, s. 115).

yular

yular(İH, KE, Kİ, TA, TZ) ~ **yulav**(DM)

<(T.) *yul-a-r/v: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “yular, nokta da denir”.

Clauson kelimeyi “yular” olarak göstermiştir (Clauson, 1972, s. 932), Gülensoy kelimenin, “yolmak, almak” anlamına gelen “*yul-” (Gülensoy, 2007, s. 1173) fiilinden türetildiğini bildirir.

Eren, Orta Türkçede “yular” ve yular yanı sıra “örk, tin” gibi birtakım adlar da kullanıldığını ve Eski Kıpçakçada da “yular” olarak, Türk lehçelerinde Tuv. çular (Tuvalar dın adını da kullanırlar), Yak. sular, Az. nokta, Trkm. nogta, Nog. nokta, Kzk. nokta, Krg. nokto, TatK. nukta, Şor., Sag. nokta, Çuv. nâxta biçiminde geçtiğini belirtmektedir (Eren, 1999, s. 458).

Yulav kelimesinde, fillerden alet isimleri yapan “-v” (Argunşah vd., 2011, s. 272 eki bulunmaktadır.

yular şapı

<(T.) *yul-a-r + sap-ı: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek + isim kökü-iyelik eki “yular şapı.” (TA).

yügen

yügen(BV, KE, DM, MG) ~ **yüken**(DM, TZ)

<(T.) *yüg-en: fiil kökü- fiilden isim yapan ek “gem, dizgin, yular kayışı”.

Eren, Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığını. Orta Türkçede “yügün”, Eski Kıpçakçada “üyen” yanında “üygen”, Türk lehçelerinde, Az. yüyen, TatK. yögen, Nog. yüven, Blk. cügen, Kklp pjüwen, Kzk. jügen, Krg. cügön, Özb. yugon, Şor., Sag. çügen, Alt. üygen, Tuv. çügen, Yak. ün, Çuv. yeven olarak geçtiğini belirtmiştir (Eren, 1999, s. 425).

Gülensoy kelimenin, toplamak anlamına gelen “*yüg-” fiilden türetildiğini belirtmiştir. Kelimenin farklı kullanımları bulunmaktadır:

“**Y(/C/Ç/J)Ü(>ě, ö, u)G(>v, w)E(>o, ö)N**” (Gülensoy, 2007, s. 975).

yüligen

<(T.) *yüg-l-i-gen: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek “gem, yular” (KK).

Kelime, “*yüg ‘toplamak’” (Gülensoy, 2007, s. 975) anlamına gelen fiilden türetilmiştir.

yümüldürük

<(T.) yümül-dürük: isim+isimden isim yapan ek “at ve benzeri hayvanlarda göğüslük” (TZ).

“Orta Türkçede kömüldürük olarak geçer. Eski Kıpçakçada da kömüldürük biçiminin kullanıldığını görüyoruz. Kıpçakçada yömüldürük olarak da geçer” (Eren, 1999, s. 161). Derleme Sözlüğü’nde “gömüldürük” madenden yapılmış kemer tokası anlamında yer almaktadır (DS, 1993, s. 2151).

Yümül kelimesine ‘duruk’ eki getirilerek oluşturulmuştur. Bu ek “-n, -l ünsüzleri ile sonuçlanan insan ve hayvanlara ait organ adlarına gelerek “tutan, durduran” anlamında işin yapılmasını sağlayana araç, gereç vb. adlar türemiştir” (Korkmaz, 2009, s. 46).

3.4.AT YÜRÜYÜŞLERİ

‘anağ

<(Ar.) ‘anağ “yürüyüş, hayvan yürüyüşü” (H, MG).

eşkün

<(T.) eş-kin: fiil kökü-fiilden isim yapan ek “eşkin at, açık adımlarla yürüyen at” (İH, TA).

“eşkin ‘atın bir tur hızlı yürüyüşü’ < eş- + -kin eki. Türkçe eş- kökünün Orta Türkçeden başlayarak kullanıldığını biliyoruz. Yerel ağızlarda eş- ‘hareket etmek, yola çıkmak’ olarak kalmıştır” (Eren, 1999, s. 140; Gülensoy, 2007, s. 345).

hav

<(Ar.) hav “atın bir kavis çizerek tekrar geldiği yola (çizgiye) geri dönmesi” (MG).

hezīme

<(Ar.) hezīm “Koşarken kişneyen at” (Devellioğlu,1970, s. 431) (BV).

rahvānlık

rahvānlık(H) ~ rehvarlık(KH)

<(Far.) rāh-vār + (T.)lık: isim+ isimden isim yapan ek “atın rahvan yürümesi”.

rehvār

<(Far.) rāh-vār “atın rahvan, eşkin, sarsmadan yürüyüşü” (Devellioğlu, 1970, s. 1048), “Atın sarsmadan yürüyüşü, yürüyüş tarzı” (H, KH).

segirtmek

<(T.) sek-i-r-t-mek: fiil kökü- yardımcı ses-fiilden fiil yapan ek-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “atı sürmek, atı koşturmak, koşmak, sıçramak” (KH, TA).

Kelime, “çabuk adımlarla veya sıçrayarak yakın bir yere doğru yürümek” anlamına gelen Orta Türkçede yer alan “seğirt-~ sekirt-, sekre- ~ sekri” fiilinden oluşturulmuştur. Bu fillerin oluşumu “sēkrē- / sēkrit- < *sēk-rē-” biçimindedir. Kelime “tek veya iki ayak üzerinde sıçramak veya sıçrayarak ilerlemek” anlamına gelen “sek-” fiilinden türetilmiştir (Gülensoy, 2007, s. 747, 748).

seyrātī

<(Ar.) seyrānī “atın yavaş yürüyüşü” (KH).

süksük

<(Far.) süksük “atın düzgün ve süratli olmayan bir çeşit yürüyüşü” (MG).

süksüklemek

<(Far.) süksük + (T.) le-mek: isim+ isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “atı süksük tarzında yürütmek.” (MG).

tıraklanmak

<(T.) tar-a-ğ-la-n-mak: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek-isimden fiil yapan ek-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “atın zikzak bir hat üzerinde hareket etmesi.” (KH).

tıraklatmak

<(T.) tar-a-ğ-la-t-mak: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek-isimden fiil yapan ek-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “atın zikzak bir hat üzerinde hareket etmesi” (H).

tıraklı

tıraklı(KH) ~ taraklı(H)

<(T.) tar-a-ğ-lu: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “atın zikzak bir hat üzerinde hareket etmesi”.

Zikzak kendi içinde bir düzeni olan ama düz kavramına göre dağınık bir yapıdır. Atın zikzak bir hat üzerinde yürüyüşü de kendi içinde tutarlı bir sıralama biçiminde olsa da alışılmış düz yürüyüşe göre dağınıktır. Bu bağlamda kelime “dağıtmak, yaymak” anlamına gelen “tār-” (Tekin, 1995, s. 174), “tar-” (Atalay, 1986, s. 576) fiilinden türetilmiştir.

yargalamak

<(T.) yarga(?)-la-mak: isim-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “(at) koşarak gitmek” (Kİ).

yorğa

<(T.) *yör-ī-ğ-a: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “koşarak giden (at), (rahvan at)” (Kİ, KE, TA, TZ).

Terim, “yürüme, yürüyüş” anlamına gelen “*yoriğ” (Gülensoy, 2007, s. 1162) kelimesinden türetilmiştir.

Yürüme kelimesi, “yürü-<*yöri-<*yör-(ı)-” biçiminde bir gelişim göstermektedir. Kelimenin çeşitli ses değişimleriyle farklı kullanım biçimleri bulunmaktadır: **Y(>c,j)Ü(/Ö>e, é)R-E(>i)-** (Gülensoy, 2007, s. 1195).

yügrük

yügrük(BV, H, Kİ, KH, MG, TZ) ~ yügr- (KE) ~ yügrük(H)

<(T.) yügr-ü-k: fiil-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek “hızlı koşan at”

Kelime, Orhun yazıtlarında, “yügr- ‘koşma, akmak’” (Ergin, 2002, s. 124; Tekin, 2010, s. 192), Uygur Türkçesine “yügrük- yügrük, yügrük at ‘süratle koşan at’, ve ‘çabuk, acele, yügrük’ anlamına gelen yügrük” (Caferoğlu, 1968, s. 306), Karahanlı Türkçesinde, “yüg(ü)r- -at- koşmak, yügrükçe koşmak” (Atalay, 1986, s. 821) biçiminde geçmektedir.

Gülensoy, yügrük kelimesinin “yüg(ü)r- ‘koşmak’ + -(ü)k, fiilden sıfat yapan ek” (Gülensoy, 2007, s. 1187) ile türetildiğini belirtmektedir.

yügrüklük

<(T.) yügür-ü-k-lük: fiil-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “atın hızlı ve çabuk koşması” (KH).

yürük

<(T.) *yör-ı-k: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “hızlı koşan at” (TZ).

Yürük kelimesi “yür(ü)-k” (Gülensoy, 2007, s. 1195) biçiminde türetilmiştir. Kökeni yürü- fiilidir. Bu fiil Kıpçak Türkçesinde yir-, yiri-, yorı-, yör-, yöri-, yörü-, yür-, yüri- (Toparlı vd., 2007, s. 333) biçiminde yer almıştır. Bu fiilin kökeni “*yör-(1)-> yöri->yörü-” biçiminde gelişim göstermiştir. O halde yürük kelimesi “*yör-” fiilinden türemiştir.

3.5.AT SAĞLIĞI

'adal

<(Ar.) 'adal "alt dudağı sarkık olan at" (BVP).

'aliye

<(Ar.) 'aliye "sümgü başı, toynağın ardı" (BV, BVP).

'aran

<(Ar.) 'aran "atın tabanından çıkan nasır" (H, KH).

'āriyan

<(Ar.) 'āriyan "atın arka budunun yoğun eti" (BV).

arķūb

<(Ar.) arkub "ökçe siniri, eğrice" (Devellioğlu, 1970, s. 49), "(atın) ökçe siniri" (BV).

'aşā

<(Ar.) 'aşā "gece ve karda görmeyen at" (BVP).

'avun

<(Ar.) 'avun "atın tabanından çıkan nasır" (KH).

'azel

<(Ar.) 'azel "bir hastalık" (BV).

azman

<(T.) azman "yaşlı iken enetilmiş aygır" (Kİ).

Sağol, kelimenin üç yolla türemiş olabileceğini belirtmektedir. Birinci kelime türetme yolunun Kİ'de geçen sarı renkli at anlamına gelen "az" ile "-man, -men" ekiyle türetildiğini, ikinci kelime türetme yolunun "az-" fiiline getirilen "-man, -men" ekiyle

türetildiğini, üçüncü kelime türetme yolunun ise “Az” adlı kavme ait atı gösterilmesiyle oluştuğunu belirlemiştir (Sağol, 1995, s. 128).

‘azud

<(Ar.) ‘azud “(at) tokmak kemiği” (BV, BVP).

beraş

<(Ar.) beraş “abraşlık, leke hastalığı” (Devellioğlu, 1970, s. 107), “leke hastalığı” (BV).

bevāsır

<(Ar.) bevāsır “basurlar, mayasillar” (Devellioğlu, 1970, s. 117), “zekerde ve husyede olan basur” (BV).

caḥfalatu’l-‘ulya

<(Ar.) caḥfelet + ‘ulya “atın üst dudağı” (BVP).

caḥfalatu’s-suflā

<(Ar.) caḥfelet + suflā “atın alt dudağı” (BVP).

caḥfeletü’l-‘aliyye

<(Ar.) caḥfelet + ‘aliyye “atın üst dudağı” (BV).

Caḥfele kelimesi Arapça “at dudağı” (Ağar 1986, s. 161) anlamındadır.

caḥfeletü’s -siflī

<(Ar.) caḥfelet + siflī “atın alt dudağı” (BV).

Caḥfele kelimesi Arapça “at dudağı” (Ağar, 1986, s. 161) anlamındadır.

cereb

<(Ar.) cereb “uyuz, uyuzluk” (Devellioğlu, 1970, s. 165), “Bir at hastalığı” (BV).

deḡas

<(Ar.) deḡas “toynak ile tüy arasındaki ağrı” (BV).

delülük

<(T.) tel  ~ telwe-l k: isim kökü-isimden isim yapan ek “delilik hastalığı, hastalık adı” (H, KH).

Caluson, “telve” kelimesinin anlamını “deli” olarak belirtmiştir (Clason, 1972, s. 43). Kelimenin eski şekli, “tel  ~ telwe” (Gülensoy, 2007, s. 274) biçimindedir.

deşni

<(Far.) deşti “bir at hastalığı” (KH).

deşti

<(Far.) deşti “atın karnından isiliklerin çıkması ve bunun bütün vücuda yayılması” (H, KH)

ekle

<(T.) ekle “kuyrukta oluşan bir at hastalığı” (BV).

enḡac

encaḡ(KH) ~ **enḡac**(H)

<(Ar.) enḡac “atın ayaklarını açarak yürümesi”.

eklil

<(T.) eklil “bir türlü at hastalığı” (BV).

enemek

ene-(TA) ~ **ine**-(Kİ, TZ)

<(T.) *en-e-mek: isim kökü-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “at vb. hayvanları burmak”.

Eren kelimenin Orta Türkçede “enemek” biçiminde yer aldığını ve “hayvanların kulağından bir parça keserek işaretlemek” anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Eren başlangıçta “iğdiş etmek” anlamında kullanıldığını da belirtmiştir (Eren, 1999, s. 134). Gülensoy kelimeyi haya anlamına gelen “*en” (Gülensoy, 2007, s. 333) kelimesinden türetildiğini belirtmiştir.

eshel

<(Ar.) eshel “kolay” (BV).

Eshel hem Baytaratü'l-Vâzih adlı eserde hem de Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde “kolay” (Ağar, 1986, s. 174; Toparlı vd., 2007, s. 75) olarak anlamlandırılmıştır.

Metinde “uluğ bolur bileğini barça örter eger bilekniñ alında (21). bolsa ol sırtān turur eger art ayakniñ ileyinde bolsa (22). anğar eshel dirler” (Ağar, 1986, s. 39) biçiminde geçen kelime “sırtān” benzeri bir ağırı olarak anlamlandırılmıştır.

fāre

<(Ar.) fare “bir hastalık adı” (BV, H).

feḳad

<(Ar.) feḳad “bir hastalık adı” (BV).

fesaḥ

<(Ar.) fesaḥ “ön ve arka ayaklarındaki sancı” (BV).

ḥacibe

<(Ar.) ḥacibe “iki yanbaşı kemiği” (BV).

ḥadeb

<(Ar.) ḥadeb “kanbur olma, kamburluk, yumru olma” (Devellioğlu, 1970, s. 368), “uca kemiğinin eğri olması” (BV, BVP).

hāme

<(Ar.) “Toynağın iki yanının büyüklüğü” (BV).

ḥamır

<(Ar.) ḥamır “bilek altındaki fazlalık” (BV).

ḥamiye

<(Ar.) ḥamiye “toynağın yanları” (BV, BVP).

hāmmi

<(Ar.) hāmmi “bir tür hastalık” (BV).

ḥanāḳıyye

<(Ar.) ḥanāḳıyye “yanak şişmesi” (BV).

ḥanāzīr

<(Ar.) ḥanāzīr “ağrı adı” (BV).

ḥarrān

<(Ar.) ḥarrān “at illeti” (BVP).

Bu illet, “ön ayaklara vurunca arka ayağı tepen ve yanına geleni ısırarak at” (Öztopçu, 2000, s. 176) için kullanılır.

ḥaval

ḥaval(BVP) ~ ḥaval(BV)

<(Ar.) ḥaval “iyi görmeme hastalığı soğukta, güneşte, karda görmeyen at”.

ḥūdde

<(Ar.) ḥūdde “Atlarda bir hastalık, etinin zayıflaması, çürümesi” (H).

ḥūdūrda

<(Far.) ḥūrda “derinin şişmesine sebep olan ve vücudu bitirerek eriten bir hastalık” (KH).

ḥumme

<(Ar.) ḥumme “bir at hastalığı” (BV).

ḥummiye

<(Ar.) ḥummiye “bir at hastalığı” (BV).

ḥūye

huye(H) ~ ḥūye(KH) ~ ḥuyye(H, KH)

<(Ar.) ḥūye “atın kulaklarının şişmesi ve boğazının ağrması”.

ibre

ibra(BVP) ~ ibre(BV)

<(Ar.) ibre “göz yaşı, halhal yerindeki küçük bir kemik”.

il

<(T.) elig “atın ön ayakları” (MG, BV, BVP).

Kelime, Orhun yazıtlarında “elig” (Ergin, 2002, s. 93), Uygur Türkçesinde “älig” (Caferoğlu 1968, s. 71) biçimindedir.

istiskā

<(Ar.) istiskā “vücudun bir yerinde veya karında su birikmesi” (Devellioğlu, 1970, s. 555), “bir hastalık” (BV).

қа‘as

<(Ar.) қа‘as “uca kemiğinin aşağı kaymış olması” (BV, BVP).

ķāre

<(Ar.) ķāre “atın kulak dibinin Şişmesi” (KH).

ķarķa

<(Ar.) ķarķa “yara; ũlser [aslı “ķurķa” olduğu halde “ķarķa” Őekli yaygındır.]” (Devellioğlu, 1970, s. 588), “yara, ceride, ũlser, kursak hastalığı” (BV).

ķařbe

<(Ar.) ķařbe “ķabızlık belirtileri taşıyan hastalık” (BV).

ķařmak

<(T.) ķařı-maķ: fiil kķkķ-fiilden isim yapan ek “uyuz, bir at hastalığı” (KH).

ķařınmak

<(T.) ķařı-n-maķ: fiil kķkķ-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “uyuz, bir at hastalığı” (H, KH).

kerrāt

<(Ar.) kerrat “bir hastalık” (BV).

ķesah

<(T.) ķesah “bir hastalık” (BV).

ķıķ ayakları

<(T.) ķıķ + at(*ad-)-aķ-lar-ı: isim kķkķ + fiil kķkķ-fiilden isim yapan ek-ķokluk eki-iyelik eki “atın arka ayakları” (TA).

Eren, kelimenin Eski Tķrkçede adak, Orta Tķrkçede adak, ayak, Eski Kıpçakçada da ayak olarak kullanıldığını ve yaygın bir inanca gķre, Tķrkçe at- (*ad-) kķkķnden geldiğini belirtmiştir (Eren, 1999, s. 26). Kelimenin değişimi “<ayak<adak<*adak~azak (DLT) <*ağak~Uyg. adak, yadak” (Gülensoy, 2007, s. 91) biķimindedir.

ķışır ķışrak

<(T.) k1s-1-r + k1s-1-r-ak: fiil k1k1-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek+ fiil k1k1-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “ķışır ķışrak” (TA).

Clauson kelimenin k1kenini “ķ1s-” fiiliyle aēıklamaktadır. Kadının veya hayvanın ēoraklaşması, ķışırlaşması anlamında olduğunu belirtmitir (Clauson, 1972, s. 668).

Eren, Orta T1rkēede “ķışır”, Eski Kıpēakēada “ķışır” T1rk lehēelerinde, Trkm. g1sır, Kklp. ķışır, Nog. ķışır, Kzk. ķışır, Blk. ķışır, Krg. ķışır, TatK. ķışır, Bşk. ķışır, Alt., Tel., Şor., Sag. kizir, Tuv. kizir, ēuv. x1s1r olarak geētiđini belirtmiştir(Eren, 1999, s. 239).

bk. **ķışrak**

ķu‘aş

<(Ar.) ķu‘aş “bir hastalığı, ağrı” (BV).

ķulanēı ķışrak

<(T.) *ķol-u-n-c1+ k1s-1-r-ak: isim k1k1-yardımcı ses-isimden isim yapan ek- isimden isim yapan ek+ fiil k1k1-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “d1l veren ķışrak” (TA).

bk. **ķulun.**

bk. **ķışrak**

ķulnamak

<(T.) *ķol-u-n-a-mak: isim k1k1-yardımcı ses-isimden isim yapan ek- isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “(at) doğurmak” (Kİ).

bk. **ķulun.**

ķulunaçı

<(T.) *ķol-u-n-a-çı: isim kōkū-yardımcı ses-isimden isim yapan ek- isimden fiil yapan ek –fiilden isim yapan ek “gebe kalan at, tay” (Kİ).

bk. **kulun**.

ķutur

<(T.) kodur “uyuz, uyuzluk” (BV, KE).

Kelime, “ķodur”, “ķotur” (Caferoğlu 1968, s. 180, 183) biçiminde kullanılmıştır. “Çağdaş diyaleklerde uyuz’un yerini kotur biçimi almıştır” (Eren, 1999, s. 426).

lazuk

<(Ar.) lazuk “bir hastalık” (BV).

manġav

<(T.) manka + (Ar.) kafa “hastalık türü, mankafalık” (BV).

mankafa 1. ‘sakađı hastalığına tutulmuş (at)’; 2. ‘anlayışsız’. Trkm. mańka ‘sakađı’. - Blk. mańka, mańka awruw. - Nog. mańka. - Kzk. mań. Türkçe mankafa biçiminin halk etimolojisi sonunda oluştuđu anlaşılıyor (manka kafa> mankafa) (Eren, 1999, s. 287).

meğal

<(Ar.) meğal “bir hastalık adı” (BV).

mektāf

<(Ar.) mektāf “bir at hastalığı” (BV).

meşeş

<(Ar.) meşeş “atın ayaklarında ceviz gibi ola şiş” (BV, H, KH).

miktāf

<(Ar.) miktāf “bir yara” (BV).

mu‘aşşab

<(Ar.) mu‘aşşab “atın tırnakları kararmış olma” (H).

mürre

<(Ar.) mürre “bir hastalık” (BV).

nāsūr

<(Ar.) nāsūr “basur deliği” (Devellioğlu, 1970, s. 968), “nasır, idrar yolu sertleşmesi, basur deliği” (H, KH).

nefhā

<(Ar.) nefhā “bir at hastalığı, atın karnında veya dizlerinde olur” (H, KH).

nemle

<(Ar.) nemle “vücutta olan karıncalanma” (Devellioğlu, 1970, s. 983), “ağrı, hastalık” (BV).

nefes tūtulmaḡ

nefes dutulmaḡ(KH) ~ **nefes tūtulmaḡ**(H)

<(Ar.) nefes “soluk” (Devellioğlu, 1970, s. 978) + (T.) tut-u-l-maḡ: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “astım”.

tutulmaḡ kelimesi tut- fiilinden türetilmiştir. Kelime nefes darlığı, nefesin tutulması, nefes alıp vermekte zorluk çekilmesini biçiminde anlamlandırılmıştır.

nıḡrıs

<(Ar.) nıḡrıs “ayak parmaklarında, topuklarda ve mafsallarda meydana gelen ağrılı hastalık” (Devellioğlu, 1970, s. 1002), “bir hastalık” (BV).

ön ayakları

<(T.) ön +ad-ağ-lar-ı: isim kökü+fiil kökü-fiilden isim yapan ek-çokluk eki-iyelik eki
“atın ön ayakları” (TA).

ayak için bk. **kıç ayakları**

raṭab

<(Ar.) raṭab “bir hastalık adı” (BV).

rehṣa

<(Ar.) rehṣa “bir at hastalığı” (BV).

rubā‘iyyāt

<(Ar.) rubā‘iyyāt “atın dördüncü yılda çıkan dişleri” (H, KH), “Rübāiyye, ön dişler ile azı dişleri arasında ve ikisi altta bulunan dört diş” (Devellioğlu, 1970, s. 1080).

sa‘f

<(Ar.) sa‘f “bir at hastalığı” (BV).

Baytaratu'l-Vazih'ta “bolmak ayb turur taḳı ileyi saçda aḳ tüg bolmaḳ (17).‘ayb turur ‘arablar aṅgar se‘af dirler” bölümünde “se‘af” (Ağar, 1986, s. 20, 21) olarak geçmektedir. Kelime eserin indeks bölümünde “sa‘f” (Ağar, 1986, s. 26) olarak verilmiştir. Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde sa‘f “bir at hastalığı” (Toparlı vd., 2007, s. 222) olarak geçmektedir.

ṣafen

ṣafan(BVP) ~ ṣafen(BV)

<(Ar.) ṣafen “husye kabı”.

sa‘fe

<(Ar.) sa‘fe “bir at hastalığı” (BV).

sağrı

sağrı(BV, İH, Kİ, MG, TA, TZ) ~ **şadı**(MG, Kİ, TA)

<(T.) *sāğ-rı: isim kökü-isimden isim yapan ek “sağrı, at ve diğer tırnakların gerisi”.

Kelime, düz ve yüksekçe yer anlamına gelen “*sāğ” (Gülensoy,2007, s. 715) isimden türetilmiştir.

senāyā

<(Ar.) senāyā “ön dişler, öndeki dört diş[ler]” (Devellioğlu, 1970, s. 1123), “atın ikinci yılda çıkan dişleri” (H, KH).

seraťān

seraťān(H, KH) ~ **sereťān**(H) ~ **serťān**(KH) ~ **sırťān**(BV) ~ **sireťān**(KH)

<(Ar.) seraťān “atın tırnakları etrafındaki etin dökülmesi”.

şıla‘

<(Ar.) şıla‘ “Bir at hastalığı” (BV).

sidük tutulmağ

sidük dutulmağ(KH) ~ **sidük tutulmağ**(H)

<(T.) *si-d-tük + tut-u-l-mağ: fiil kökü-fiilden fiil yapan ekfiilden isim yapan ek + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “hastalık adı”.

Uygur Türkçesinde “südük” (Caferoğlu, 1968, s. 214), Karahanlı Türkçesinde “sidük, sidhük” (Atalay, 1989, s. 521) biçiminde kullanılmaktadır. Kelimenin kökeni, Clauson “sid-” biçiminde değerlendirmiştir (Clauson, 1972, s. 801). Gülensoy kelimeyi, “*si:-d-ik” biçiminde türetmiştir (Gülensoy, 2007, s. 779).

“Tutulmağ” kelimesi tut- fiilinden türetilmiştir. İdrarın tutulması yani idrar yapmakta zorluk çekilmesi biçiminde anlamlandırılmıştır.

sikāye

<(Ar.) sikāye “bir yara” (BV).

sille

<(T.) sille “bir at hastalığı” (BV).

sirbençeng

<(T.) sirbençeng “bir hastalık adı” (BV).

şuda'

<(Ar.) şuda' “1. Baş ağrısı. 2. Rahatsız etme, rahatsızlık” (Devellioğlu, 1970, s. 1151).
“bir at hastalığı” (BV).

şeysi

<(T.) şeysi “bir hastalık adı” (BV).

şıyrık

<(T.) şıyrık “bir at hastalığı” (BV).

şibke

<(T.) şibke “bir at hastalığı” (BV).

şuqāq

şuqāq(BVP, H, KH) ~ **şuqaq**(BV)

<(Ar.) şuqāq “atın bacağındaki tüylerin dökülmesi”.

Kelimeyi, Delice, “soğuktan cildin çatlaması” (Delice, 2003, s. 264), Özgür, “tırnakta ve tırnağın üst kısmında olan hastalık (buradaki tüylerin düşmesi)” (Özgür, 2002, s. 140), Ağar, “yarıklar” (Ağar, 1986, s. 292) biçiminde anlamlandırmıştır.

“Şakk, 1.yarma, yarılma, çatlama; yırtma, parçalama; kırma, 2. Yarık, çatlak” (Devellioğlu, 1970, s. 1170), “Şukuk” yarıklar, çatlaklar (Devellioğlu, 1970, s. 1200).

ta‘ab

<(Ar.) ta‘ab “sinirlerin zayıflığı dolayısıyla adalelerde ve başka yerlerde duyulan şiddetli sancı” (Devellioğlu, 1970, s. 1204), “bir hastalık adı” (BV).

taḳṭī

<(Ar.) taḳṭī “Bir hastalık adı.” (BV)

taḳṭīrū’l-bevl

<(Ar.) taḳṭīr + bevl “idrar kaçırma, mesanenin felce uğraması” (H, KH).

Taḳṭīr kelimesi “damla damla akıtma, dökülme” (Devellioğlu, 1970, s. 1229), bevl kelimesi “idrar, sidik” (Devellioğlu, 1970, s. 117) anlamındadır. Bu hastalık, idrarın tutulmaması, kendi kendine akması biçimindedir.

ṭamarı şişmek

<(T.) tam-ar-ı + şiş-mek: fiil kökü-fiilden isim yapan ek-iyelik eki+ fiil kökü-fiilden isim yapan ek “hastalık adı” (H, KH).

Clauson kelimenin “tam-” fiilinden türediğini belirtmektedir (Clauson, 1972, s. 508). Eren, Orta Türkçede “tamur”, Oğuzlarda “tamar”, Eski Kıpçakçada “tamar”, Türk lehçelerinde, Az. damar, Trkm. damar, TatK. tamiri, Bşk. tamir, Nog. tamir, KKlp. tamir, Kzk. tamir, Krg. tamir, Alt., Tel., Şor., Küer, Sag., Koy. Tamir, Yak. tımır, Çuv. tımar olarak geçtiğini ve kelimenin damlamak anlamına gelen “tam-” fiilinden türediğini belirtmiştir (Eren, 1999, s. 105). M. Erdal “tam-mır” biçiminde türetildiği belirtmektedir (Gülensoy, 2007, s. 265).

tarḳa

<(Ar.) tarḳa “Bir at hastalığı” (BV).

taşak şalınmak

<(T.) şaş-ak + şal-ı-n-mak: isim kökü-isimden isim yapan ek + fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “hastalık adı” (H, KH).

“TatK. taşak, Krg. taşak, Sag. tazak, Yak. tasax, tahax. Orta Türkçede taşak, Eski Kıpçakçada da taşak” biçimi kullanılır (Eren, 1999, s. 396).

Kelimenin kökeniyle ilgili “küçük taş” (Clauson, 1972, s. 562; Eren, 1999, s. 396) anlamına geldiği görüşünün yanında “dış, dışarıda olan” anlamındaki “şaş” kelimesinden türetildiği görüşü de bulunmaktadır (Gülensoy, 2007, s. 866).

Gülensoy, kelimenin kökeni için Eren’in yaptığı “taş, kaya” ile kelimenin ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Gülensoy kelimeyi “şaş ‘dışarıda olan’ + (a)k” biçiminde türetmiştir (Gülensoy, 2007, s. 866).

teğnik

<(Ar.) teğnik “bir hastalık adı” (BV).

‘uķāl

<(Ar.) ‘uķāl “hastalık, atın yürürken sık sık topallaması, kramp” (BV, H, KH).

vāsīṭāniyyāt

vāsīṭāniyyāt(H) ~ vāsītān(H, KH) ~ vāsīṭāniyyāt(KH) ~ vastāt(KH)

<(Ar.) vāsīṭāniyyāt “atın iki yaşında çıkardığı dışler, orta kesici dış”.

vazīf

<(Ar.) vazīf “atın bir organı” (BV, BVP).

yil

<(T.) yel: isim kökü “hastalık, gaz çıkarmak” (BV, H, KH).

“Eski çağlardan başlayarak kullanılır. Orta Türkçede yel olarak geçer. Eski Kıpçakçada da yel biçimi kullanılır” (Eren, 1999, s. 448). Ağızlarda “ağrı, sızı, romatizma” anlamına gelen “yel, yel” (DS, 1993, s. 4230) kelimeleri de kullanılmaktadır.

zafere

<(Ar.) zafere “Bir at hastalığı” (BV).

zeme´

<(Ar.) zeme´ “bir hastalık adı, yara” (BV).

zibe

<(Ar.) zibe “bir hastalık, kurt, atın muhtelif yerlerinin şişmesine sebep olur” (H, KH).

zibeh

<(Ar.) zibeh “bir at hastalığı” (BV).

3.6.AT VE ATÇILIKLA İLGİLİ GENEL KELİMELER

āḥūr

aḥūr(DM) ~ **āḥūr**(DM) ~ **eḥūr**(BV)

<(Far.) āḥūr “ahır, hayvan barınağı”.

‘alaf

‘alaf (BVP, KE) ~ **‘alef**(BVP, H, KH).

<(Ar.) ‘alaf “hayvan yemi”.

“alaf, saman, kuru ot, mısır sapı < Ar. alaf ‘Futtergras, Heu’ (Eren, 1999, s. 7).

‘alīḳ

<(Ar.) ‘alīḳ “hayvana bir defada verilen yem” (H, KH).

‘arefe

<(Ar.) ‘arefe “atın yelesi” (BV).

arḡıṣ

<(T.) arḡıṣ “kervan kafilesi, at veya katırla eşya ve insan nakliyatı” (İH).

Kelime, Orhun yazıtlarında ve Divânu Lügâti’t-Türk’te “arkıṣ/arkıṣ, kervan” (Ergin, 2002, s. 85; Tekin, 2010, s. 122; Atalay 1986, s. 35) biçiminde geçmektedir.

arḳunraḳ

<(T.) arḡı-n-raḳ: fiil kökü-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “Melezce” (BV).

bk. arḳun

arpa

arfa(DM) ~ **arpa**(BV, BVP, H, KH, Kİ, TA)

<(T.) arpa: isim kökü “(at yemi) arpa”.

Kelime, Eski Türkçeden başlayarak kullanılır. Orta Türkçede “arpa” Eski Kıpçakçada “arpa” biçiminde Türk lehçelerinde, Trkm. arpa, TatK. arpa, Bşk. arpa, Kzk. arpa, KKlp. arpa, Krg. arpa, Alt., Tel., Sag., Kuğ., Koy., Küer arba, Çuv. urpa biçiminde geçmektedir (Eren, 1999, s. 19).

a‘sar

<(Ar.) a‘ser “solak” (Devellioğlu, 1970, s. 54), “uğursuz at” (H, KH).

atlanmak

<(T.) at-la-n-mak: isim kökü-isimden fiil yapan ek-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “ata binmek, at sürmek” (Kİ).

atlıg

atlıg(BV, KE, MG) ~ **atlu**(Kİ, TA)

<(T.) at-lıg: isim kökü-isimden isim yapan ek “atlı, süvari”.

‘azāz

‘azāz(BV) ~ **‘azāz**(BVP)

<(Ar.) ‘azāz “otlarken yanına geleni ısiran at”.

a‘zel

<(Ar.) a‘zel “yalnız ve silahsız bulunan adam” (Devellioğlu, 1970, s. 72), “kuyruğu kığır ve eğri olan at” (KH).

binüci

<(T.) bin-ici: fiil kökü -fiilden isim yapan ek “binici” (TZ).

Fiil köküne getirilen “-ıcı, -ici, eki her türlü fiil kök ve gövdelerine getirilerek ad ve sıfat türeten çok işlek bir ektir. Fiilin gösterdiği işi “meslek, uğraşı” veya “sürekli olarak”

yapan gösteren adlar türetir” (Korkmaz, 2009, s. 83). Ekin oluşumu “-ğuç1, -güç1>-1ç1, içi>-ucu, -ücü” (Mansuroğlu, 1953, s. 341) biçimindedir.

buğağulamağ

<(T.) *buk-a-gı-la-mağ: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “bağlamak, zincirlemek” (BV).

bk. **buğağı**

burundağlamağ

<(T.) bur-u-n-dağ-la-mağ: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “dizginlemek, gem takmak” (TZ).

bk. **burunduruğ**

camāğ

camāğ(BVP) ~ **cimāğ**(BV)

<(Ar.) cemāğ “baş sertliğı, harınlık [atta]” (Devellioğlu, 1970, s. 162), “atın yürüdüğü zaman sırbancan olması, atın binicisini istememesi”.

çalarmak

<(T.) çal-ar-mak: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “kamçılamağ” (İH).

Kelime, “kamçı ile vurmağ” anlamına gelen “çal-” fiilinden türetilmiştir (Gülensoy, 2007, s. 213).

çalığ

<(T.) çalık “başı sert at” (KI).

çamuş

<(T.) çam-u-ş: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapan ek “talim görmemiş salma beygir” (İH).

Gülensoy terimin Eski Türkçede “dava, itiraz” anlamına gelen “çam” kelimesinden türediğini belirtmiştir (Gülensoy, 2007, s. 217).

çamuşluk

<(T.) çam-u-ş-luk: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “Beygirin oynaması, hoplaması” (İH).

çılamağ

<(T.) çıl-a-mağ: isim kökü-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “atın terlemesi” (BV).

Karahanlı Türkçesinde “çılan-, terlemek, nemlenmek”, “çılaş-, ot vb. şeyleri ıslatmada yardım etmek”, “çılat-, bir şeyi ıslatmak” (Üşenmez, 2006, s. 187) biçiminde ıslanmak ile ilgili kelimeler bulunmaktadır.

Gülensoy, çılapça kelimesinin kökeninin “çıl, ıslak” (Gülensoy, 2007, s. 236) kelimesinden ve çılbur kelimesinin kökeninin de “çıl [/cıl/cil/çil], sulu” (Gülensoy, 2007, s. 236) anlamına gelen kelime olduğunu belirtir. Kelime, “çıl” isminden türetilmiştir.

çögen

<(T.) *çög-en: isim kökü-isimden isim yapan ek “at üstünde top çeldikleri ucu sivri ve eğri değnek” (İH).

Divânu Lüğâti’t-Türk’te çögen “topu çekmek için kullanılan ucu eğri bir değnek, çevgen” (Atalay, 1986, s. 157) biçiminde geçmektedir. Clauson, “ucu kavisli çubuk” anlamındaki Farsça “çewgān” kelimesinden geldiğini belirtmektedir (Clauson, 1972, s. 416). Kelime, “*çög+en” (Gülensoy, 2007, s. 251) biçiminde türetilmiştir.

davlum

<(T.) davlum “ata eyerin bağlandığı yer” (İH).

eden

<(Ar.) eden “ön ayakları kısa, arka ayakları uzun, kuymucu büyük olan at” (BV).

eğersiz

<(T.) eğer-siz: isim-isimden isim yapan ek “eyer” (KE).

bk. **eyer**

eyerçi

<(T.) eder-ci: isim-isimden isim yapan ek “eyerci” (DM).

bk. **eyer**

eyerlemek

eğerle-(KE) ~ **eyerle-**(H, KH, Kİ, TZ, KK, TA, TZ) ~ **iyerle-**(BV)

<(T.) eder-le-mek: isim-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “at vb. eyerlemek”.

eyerlenmek

<(T.) eder-le-n-mek: isim-isimden fiil yapan ek-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “eyerlenmek” (TZ).

bk. **eyer**

fağme

fağama(BVP) ~ **fağme**(BV)

<(Ar.) fağme “alt dudağı sarkık at”.

fāris

<(Ar.) fāris “1. Atlı. 2. Binici, ata binmekte maharetli” (Devellioğlu, 1970, s. 299), “Binici” (BV, BVP, MG).

fārislik

<(Ar.) fāris+ (T.) lik: isimden isim yapan ek “binicilik” (BV, BVP, MG).

firāset

<(Ar.) firāset “binicilik, at yetiştirme bilgisi” (Devellioğlu, 1970, s. 320), “feraset.” (BV, BVP).

ḥakamatü'l-faras

<(Ar.) ḥakamatü'l-faras “Atın ağzında uyan halkasının durduğu yer” (BVP).

ḥalka**ḥalaḳa(MG) ~ ḥalka(MG)**

<(Ar.) ḥalka “ortası boş, yuvarlak şekil, daire biçiminde olan şey” (Devellioğlu, 1970, s. 381), “etrafı insanlarla çevrilmiş meydan, meydana atın dolaştığı halka şeklindeki sınır”.

ḥaran

<(Ar.) ḥaran “atın tepme, ısırma huyunu edinmesi” (BV, BVP).

ḥarūn

<(Ar.) ḥarūn “harın, ilerleyecek yerde duran veya geri giden [hayvan]” (Devellioğlu, 1970, s. 397), “ilerleyeceği yerde gerileyen veya at, huysuz at” (H, MG, KH).

ḥavşeb

<(Ar.) ḥavşeb “köstek yeri” (BV, BVP).

hay

<(Ar.) hay “vay, eyvah!” (Devellioğlu, 1970, s. 411) “atı harekete geçirmek için söylenen nlem” (H, KH).

ħayl

<(Ar.) ħayl “at, at sürüsü, atlı sürüsü” (Devellioğlu, 1970, s. 412) (BV, H, KH).

imtinā‘

<(Ar.) imtinā‘ “ekinme, geri durma” (Devellioğlu, 1970, s. 518), “atı geriye döndürme” (MG).

irtihāş

<(Ar.) irtihāş “ıztırıp ve sıkıntı içinde bulunma, huzuru kaçma” (Devellioğlu, 1970, s. 534), “toynakları birbirinden uzak olan, bilekleri birbirine, srten at” (BV, BVP)

ıyerletmek

<(T.) eder-le-t-mek: isim-isimden fiil yapan ek- fiilden fiil yapan ek- fiilden isim yapan ek “eyerletmek” (MG).

bk. eyer**kafal**

<(Ar.) kafal “atın üzerinde oturan bel kısmı” (BVP).

kāhil

<(Ar.) kāhil “Yağırlığın nnn büyük olması” (BV, BVP).

ħali‘

<(Ar.) el-ğalic “Uğursuz at” (KH), Atların sırtında daire Őeklinde olan tüy, nişane. Atın tüyelerinin kazınması, dökülmesi (H).

kamçılamaq

<(T.) kam-ç1-la-maq: fiil kökü- fiilden isimden yapan ek-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “kamçılamaq, kamçıyla dövmek, sürmek” (MG).

bk. kamçı

kaşımak

<(T.) kaşı-maq: fiil kökü-fiilden isim yapan ek “atı kaşağı ile temizlemek” (Kİ, TA).

kaşınmak

<(T.) *kaşa-n-maq: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “(at) işemek” (TA).

Kelimenin Uygur Türkçesinde “kasaniğ, kaşaniğ, kaşanmaq” (Caferoğlu, 1968, s. 169, 170) biçimleri görülmektedir. Karahanlı Türkçesinde “kaşan-” at vb. hayvanların işemesi ve sidik anlamında kullanılmıştır (Üşenmez, 2006, s. 251). Clauson, *kaşa-fiiliyle ilgisini belirtmektedir (Clauson, 1972, s. 673). Gülensoy, Eski Türkçede sidik anlamına gelen “kaşaniğ” ismini “*kaşa-n-ığ” biçiminde türetilmesini değerlendirmiştir (Gülensoy, 2007, s. 473).

kazağuç

<(T.) kaz-a-ğü-ç1: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “atı durduran kimse” (Kİ).

Caferoğlu, “kazdı atını ‘Arapçasına bakılırsa -atın durmasını talep etti- demek lazımdır. Şu halde -atın dizginin çekti yahut dur” (Caferoğlu, 1931, s. 74, 75) biçiminde kelimeyi açıklamıştır. Atı durdurmak için kullanılan “kaz-” fiiline, fiilden isim yapan ve az kullanılan bir “-ağuç” (Argunşah vd., 2011, s. 269) eki getirilerek türetilmiştir. Özçelik, kelimenin “kaz-” fiiline eylemin sık sık ve sürekli yapıldığı anlamı veren “-a-” fiilden fiil yapan ek ve Doğu Türkçesinde “-guç1/-güç1” şekillerinde bulunan ek ile türetildiğini belirterek kelimeyi “kazakuç<kaz-a-ku+ç1” biçiminde incelemiştir (Özçelik, 2014, s. 61, 62).

kefel

<(Ar.) kefel “ard, dip, kıç” (Devellioğlu, 1970, s. 602), “Atın üzerine oturlan yeri” (BV, KH).

kıldurmak

<(T.) kıl-dur-mak: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “(ata) istenilen tavrı takındırmak, gerekli vaziyete getirmek” (MG).

kılındurmak

<(T.) kıl-ı-n-dur-mak: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden fiil yapan ek-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “(ata) istenilen tavrı takındırmak, gerekli vaziyete getirmek” (MG).

kımız

<(T.) kım-ı-z: isim kökü-yardımcı ses-isimden isim yapan ek “kısırak sütü, bir tür içki” (DM, İH, Kİ, TZ).

Kelime, “kımız <*kım ‘ekşilik bildiren sözcük’ + (ı)z< *kıdır” (Gülensoy, 2007, s. 509) biçiminde türetilmiştir.

kişenlemek

<(T.) *kīşe-n-le-mek: fiil kökü-fiilden isim yapan ek-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “atın ayağına bağ vurmak” (BM, Kİ, TZ).

bk.kişen

kişnemek

kişine-(Kİ, TA, TZ) ~ **kişne**-(BM,KE, Kİ, TA, TZ)

<(T.) kişne-mek: fiil-fiilden isim yapan ek “(atlar için) kişnemek”.

korlamak

<(T.) kor-la-mak: isim kökü-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “(at için) yem torbasını görünce boğazından ses çıkarmak” (İH).

“Horlamak uyku sırasında soluk alırken boğaz ve burundan gürültülü sesler çıkarmak” anlamındadır ve kelime “<hōr ‘yansıma’ +la-” (Gülensoy, 2017, s. 411) biçiminde türetilmiştir. Horlamak kelimesinin ses değişimi ile “koruldadı” (Al-Turk, 2006, s. 112) biçiminde kullanımı da bulunmaktadır. Böylelikle işlevi yönünden horlamak ile atın yem görünce boğazından çıkardığı sesin benzer olduğu görülmektedir.

kösteklemek

<(T.) kös-te-k-le-mek: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “atın ayağına bağ vurmak” (TZ).

bk. **köstek**

kurğan

<(T.) koru-ğan: fiil kök- fiilden isim yapan ek “at ahır” (TA).

Kelime, hayvanları korumak için kullanılan yerdir ve “İlk Çağda mezar üzerine toprak yığılarak yapılan küçük tepe” anlamına gelmektedir ve kelime “<koru-ğan” (Gülensoy, 2007, s. 572) biçiminde türetilmiştir.

kükevün

<(T.) kükevün “at sineği” (Kİ).

Kelime, Karahanlı: kökegün; Orta Kıpçak: kökewün ~ kökün; Çağatay: gögeyin, Türkiye ağızları: gögegen, gögen biçiminde Türk lehçelerinde Azerbaycan: gögü:ün (Salyan), Türkmen: gö:geyin, Tatar: kigäwın, Başkurt: kügäwın, Kırgız kögö:n, Altay kögön biçiminde görülmektedir. Kelime, “kö:k, koyu mavi” kelimesinden türemiştir; bu yüzden ilk anlamı “at sineği, büve” olmayıp “koyu mavi et sineği” olduğu görülmektedir (Besli, 2010, s. 72).

libāqa

libāqa(MG) ~ libākat(MG)

<(Ar.) libāqa(t) “binicinin iyi hareketleri, ustalık”.

ma‘tīk

ma‘tīk(BV) ~ ma‘tuḳ(BVP)

<(Ar.) ma‘tīk “dururken güzel görünen yürüdüğü zaman sıfatı değişen at”.

ma‘refe

ma‘refe(H) ~ ma‘rife(KH)

<(Ar.) ma‘refe “atın yevelerinin bittiği/büyüdüğü yer”.

meclis

<(Ar.) meclis “oturulacak, toplanılacak yer” (Devellioğlu, 1970, s. 710), “eyerin oturacak yeri” (MG).

mihmāzlamak

<(Ar.) mihmāz- +(T.) la-mak: isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “mahmuzlamak, mahmuzla ata vurmak” (BV, MG).

miniş

<(T.) bin-i-ş: fiil kökü-yardımcı ses-fiilden isim yapan ek “biniş, binicilik” (KH)

muḥḍār

<(Ar.) muḥḍār “atın yürürken güzel görünmesi” (BV).

muḥzīr

<(Ar.) muḥzīr “hareket halinde güzel görünen, yanına getirip incelendiğinde değişen at” (BVP).

muḳrīb

<(Ar.) muḳrīb “uzaktan atın güzel görünmesi” (BV, BVP).

mużmer

<(Ar.) mużmer “savaş veya yarış için atını hazırlayan kişi” (MG).

na‘llamaḳ

<(Ar.) na‘l + (T.) la-maḳ: isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “nallamak, binek hayvanlarının ayaklarına nal takmak” (BV).

nakl

<(Ar.) nakl “1. Bir şeyi başka bir yere götürme 2. Taşıma, aktarma, geçirme” (Devellioğlu, 1970, s. 960), “atı yürütme, harekete geçirme, döndürmek” (MG).

nakllamak

<(Ar.) nakl + (T.) la-mak: isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “atı yürütme, harekete geçirme, döndürmek” (MG).

rāyiz

<(Ar.) rāyiz “Seyis” (H).

riyāzetü’l-ḥayl

riyāzatü’l-ḥayil(KH) ~ **riyāzetü’l-ḥayl**(H)

<(Ar.) riyāzet+ḥayl “at terbiyesi”.

şahḥat

şahḥat(BV) ~ **şihḥat**(BVP)

<(Ar.) şahḥat “toynağın ortası”.

şahra

<(Ar.) şahra “eyer konulan yer” (BV).

sakanduruklamak

<(T.) *saka-l [>*saka-n]+duruk-la-mak: fiil kökü-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “(atı) yularlamak” (İH).

“Sakanduruk<sakal + -duruk eki. Türkçede sakalduruk biçimindeki kelimedede -l- sesi -n- sesine çevrilmiştir” (Eren, 1999, s. 351; Gülensoy, 2007, s. 717). Clauson, “sakal ve sakak” kelimelerinin asılı olmak anlamına gelen “*saka-” fiilinden türetildiğini belirtmiştir (Clauson, 1972, s. 806, 807).

sekül

<(T.) sükül “sekili at” (İH).

Gülensoy, Anadolu ağızlarında sekül biçiminde kullanımı olan kelime için, “at, eşek ve sığırların ayaklarında bileğe veya dize kadar çıkan beyazlık” anlamına gelen sükül kelimesinin Orta Türkçede sükül “siğil” olduğunu belirtmiştir (Gülensoy, 2007, s. 806).

şenne

<(Ar.) şenne “bileğin ardında tüy biten yer” (BV).

serc

<(Ar.) serc “eyer, at takımı” (Devellioğlu, 1970, s. 1127), “sırt, eyer konulan yer” (H).

seyis

<(Ar.) seyis “seyis, at bakıcısı” (BV).

suçumak

<(T.) soçı-mak: fiil kökü-fiilden isim yapan ek “şaha kalkmak, tepinmek” (BV, İH, KE, MG).

Divânu Lügâti't-Türk'te, sıçramak anlamına gelen “suçı-” (Atalay 1986, s. 537) biçiminde kullanılmaktadır. Tekin'in çalışmasında ürkmek, sıçramak anlamında “söçü-” (Tekin, 1995, s. 178) kelimesi vardır.

Tezcan “suçıt-” fiilinden hareketle kelimenin ilk ünlüsünü “Hakasça çoçı-, Kırgızca çoçu-, Özbekçe çüçi- (<çoçu-), Moğolcada Türkçeden alıntı sözcük olan çoçi-biçimlerine ve Halaçça sūoçuk ‘tepme, ürken hayvanın attığı çifte’ sözcüklerine göre “o” olarak belirlemektedir” (Tezcan, 1994, s. 71).

sunna

<(Ar.) suna “bileğin ardında tüy biten yer” (BVP).

sünbuke

sunbuka(BVP) ~ **sünbuke**(BV)

<(Ar.) sünbük “toynak, at, eşek gibi tek tırnaklı hayvanların tırnağı” (Devellioğlu, 1970, s. 1163), “at toynağının ucunun olmaması; toynağın ucunun dik olması”.

sürünmek

<(T.) *sū-r-ü-n-mek: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-yardımcı ses-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “(atı) sürmek” (MG).

Kelime “yönetip, yürütmek” anlamına gelen “sür-” fiilinden türetilmiştir. Bu fiilin kökeni “*sū-r-” (Gülensoy, 2007, s. 823) biçimindedir.

ṭabṭab

<(Ar.) ṭabṭab “atın alt dudağının şak şak etmesi” (BV, BVP).

tagalamak

<(T.) taga-la-mak: isim-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “nallamak” (TZ).

tūsen

<(Far.) tūsen “huysuz, serkeş, sert, harın at” (KE).

tuşamak

<(T.) tuş-a-mak: isim kökü-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “beygirin ayaklarını birbirine bağlamak” (Kİ).

Kelime kemer, toka anlamına gelen “tuş” (Gülensoy, 2007, s. 935) ismine getirilen “-a” eki ile türetilmiştir. Bu ek isimden fiil yapar. “n, i gibi akıcı ve d, p gibi patlayıcı, ş, z gibi sızıcı ünsüzlerle sonuçlanan tek heceli ad köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bir ektir” (Korkmaz 2009, s. 111).

uç

<(T.) uç “at yarışında veya ok atışında bahse girmek” (Kİ).

‘uryān

<(Ar.) ‘uryān “çıplak” (Devellioğlu, 1970, s. 1349), atın eyersiz olması (MG).

uyanlamak

oyanla-(Kİ, TA) ~ uyanla-(TA)

<(T.) uyan-la-mak: isim-isimden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek “gem vurmak”.

yal

yal (Kİ, MG, TA) ~ yeli (H)

<(T.) yāl “yele, atın yelesi”,

Karahanlı Türkçesinde at yelesi anlamındaki kelime “yal” (Atalay 1986, s. 732) biçimindedir. Tekin, “yāl” ve “yēl” (Tekin, 1995, s. 175, 182) biçiminde, Clauson, “yāl, at yelesi” (Clauson, 1972, s. 916) biçiminde incelemiştir.

yanarmak

<(T.) yaran-mak: fiil-fiilden isi yapan ek “atı epeyce koşturup terletip yem vermeden soğutmak” (Kİ).

yaydak

<(T.) yaydak “eyersiz ata binmek” (MG).

yidegüç

<(T.) yet-a-gu-cı: fiil kökü-fiilden fiil yapan ek-fiilden isim yapan ek-isimden isim yapan ek “yedici, at yedekleyen kişi” (TZ).

Yedek: yedekte götürülen at (TS, 1996, s. 4466),

Yedekçi: Yedek atı çeken kimse (TS, 1996, s. 4466),

Yedek (IV) Elle çekilip götürülen hayvan (DS, 1993, s. 4220).

Kelimenin kökeni yedek kelimesinden gelmektedir. Yedek kelimesi, “yetişmek, erişmek” anlamına gelen “yét- [cét-, yét-] fiilinden türetilmiştir (Gülensoy, 2007, s. 1106). Bu fiil, Orhun yazıtlarında “yedmek, yedeğe almak, yedekte götürmek” anlamındaki “yet-” (Ergin, 2002, s. 122) biçiminde yer almaktadır. Tekin, “yedmek, yedeğinde götürmek” anlamına gelen “yēt-” (Tekin, 1995, s. 182) biçiminde değerlendirmiştir.

Ek için bk. **kaşağ**

zağab

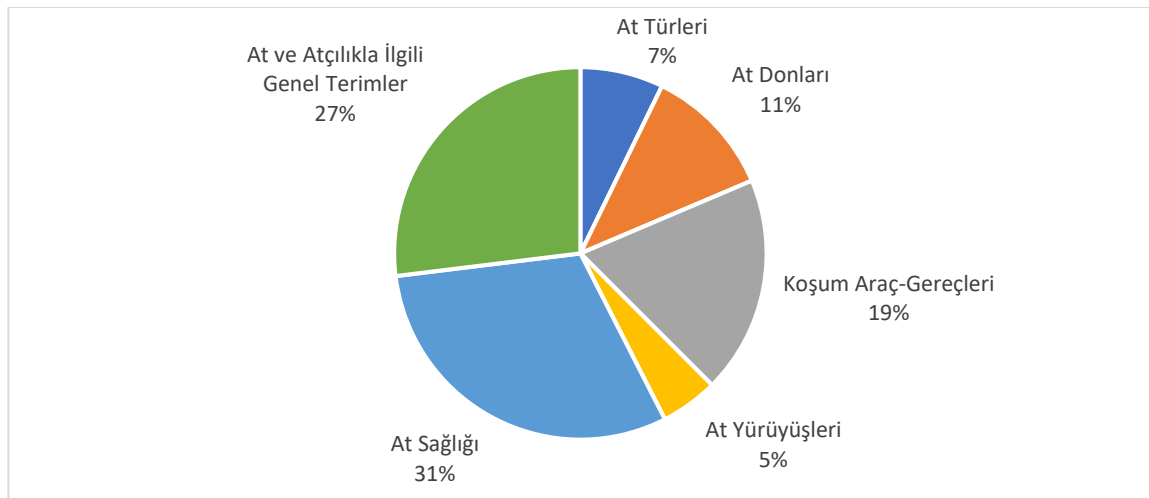
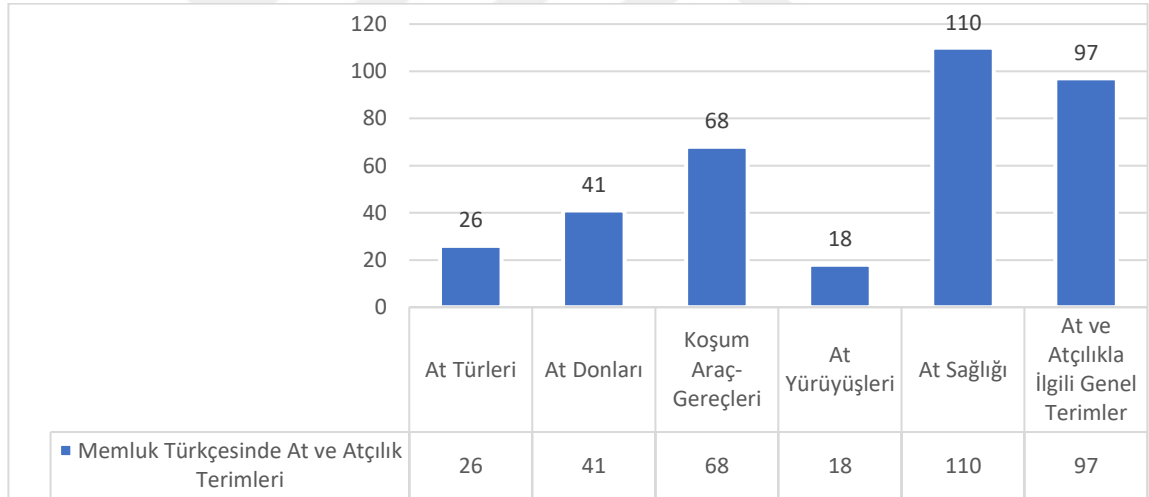
zağab(BV) ~ **zağub**(BVP)

<(Ar.) zağab “at yavrusunun doğušta üzerinde bulunan kıllar”.

SONUÇ

Memluk Türkçesinde At ve Atçılık adlı çalışmamızda Memluk Devleti zamanında kaleme alınmış eserlerdeki at ve atçılık terimleri, şekil bilgisi, anlam bilgisi ve köken bilgisi bakımından değerlendirilmiştir. Terimler anlam ve fonksiyonlarına göre şu alt başlıklara ayrılmıştır: “At Türleri, At Donları, Koşum Araç-Gereçleri, At Yürüyüşleri, At Sağlığı, At ve Atçılıkla İlgili Genel kelimeler”.

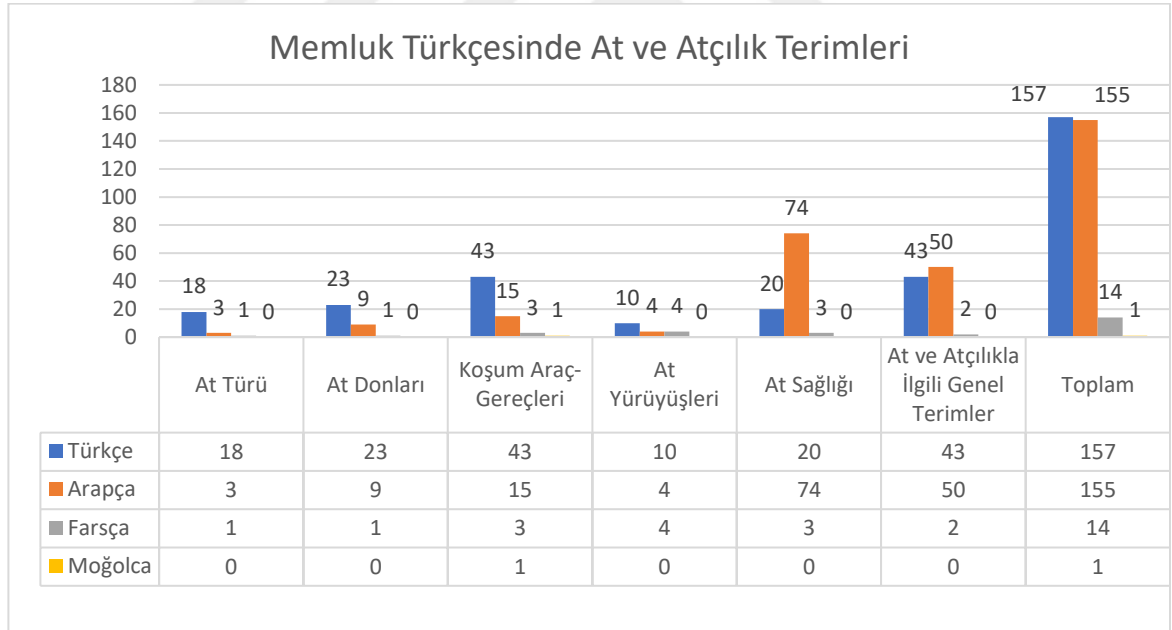
Çalışmamızda madde başı 360 tane terim yer almaktadır. Bu terimlerden 26 tanesi “At Türü” başlığında tüm terimlerin %7’sini, 41 tanesi “At Donları” başlığında tüm terimlerin %11’ini, 68 tanesi “Koşum Araç-Gereçleri” başlığında tüm terimlerin %19’unu, 18 tanesi “At Yürüyüşleri” başlığında tüm terimlerin %5’ini, 110 tanesi “At Sağlığı” başlığında tüm terimlerin %31’ini ve 97 tanesi “At ve Atçılıkla İlgili Genel Kelimeler” başlığında tüm terimlerin %27’sini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda terimler madde başı olarak incelendiğinde tek kelimeden ve kelime grubundan oluşmaktadır. Bu terimlerden “At Türleri” başlığı altında “*‘arabī kısrak, tatarī at, taṭarī kısrak, tāzī at*”, “At Donları” başlığı altında “*boz at, kara at, kır at, kula at, sarı at, tazı at, yağız at, yeşil at*”, “Koşum Araç-Gereçleri” başlığı altında “*beyt-şikāl, beytü’s-serc, eger sağrağı, eyer eyrimi, eyerin ön kaşı, yular şapı*”, “At Sağlığı” başlığı altında “*caḥfeletü’l-‘aliyye, caḥfeletü’s-siflī, caḥfalatu’l-‘ulya, caḥfalatu’s-suflā, kıç ayakları, kışır kışrak, kulançı kışrak, nefes tutulmak, oñ ayakları, sidük tutulmak, taḳṭürü’l-bevl, ṭamarı şişmek, ṭaşak şalınmak*”, “At ve Atçılıkla İlgili Genel Kelimeler” başlığı altında “*ḥakamatü’l-faras, riyāzetü’l-ḥayl*” olmak üzere toplam 33 tane terim kelime grubu biçiminde 327 tanesi tek kelimden oluştuğu tespit edilmiştir.

Tek kelimeden oluşan madde başı terimlerimiz (327 tane) işlev ve fonksiyona göre oluşturulan alt başlıklara göre dağılımı şu şekildedir:

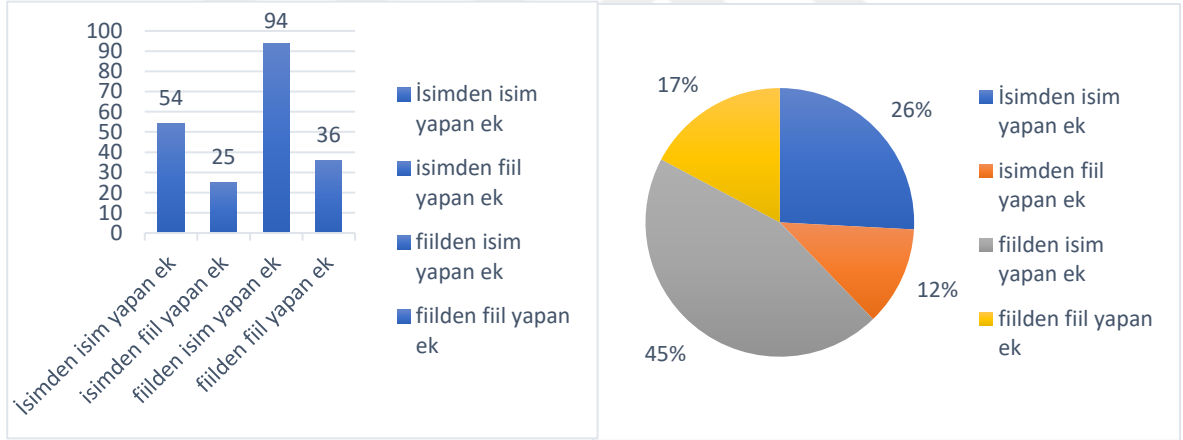
Türkçe dil bilgisi kurallarına göre türemiş bir kelime tabanda isim ya da fiil kökü onun üzerine getirilen yapım eki ya da ekleri ile oluşturulur. Bu aşamaya göre Memluk Türkçesinde At ve Atçılık terimleri incelendiğinde şu bilgiler elde edilmiştir:

Memluk Türkçesinde at ve açılık terimleri incelendiğinde elde edilen bilgilerde, “ad-, argı-, at-, bin-, *buk-, bur-, çal-, *ço-, eğ-, eş-, kam-, *kaşı-, kaz-, kıl-, kıs-, *kışe-

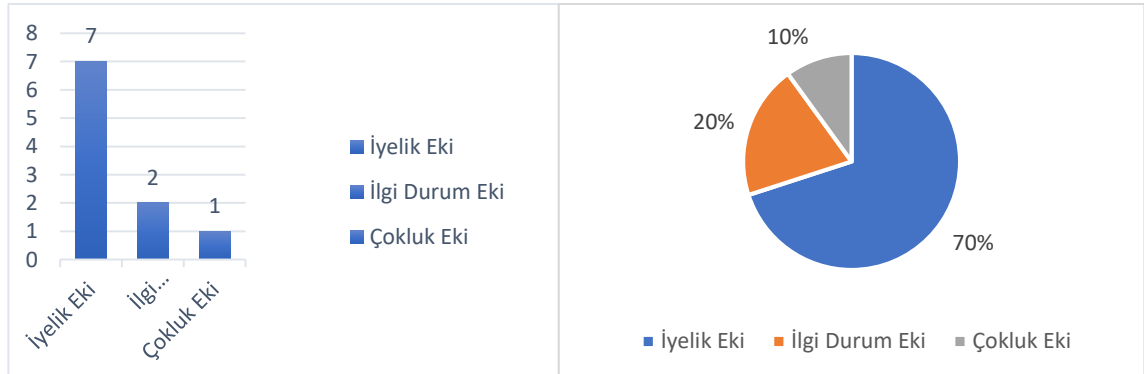
*kō-, kōp-, kōs-, *saka-, şal-, sek-, *si-, soçı-, *sū-, şiş-, tam-, tar-, tēp-, *ter-, *tiz-, tut-, *üz-, yap-, yet-, *yōr-, *yul-, yüg-” fiil köklerinin kullanıldığı belirlenmiştir.

Memluk Türkçesinde at ve açılık terimleri incelendiğinde elde edilen bilgilerde, “āl, āla, aluq, arpa, at, az, be, bōz, çāl, çam, çıl, çil, *çōğ, eder, *en, qara, qaş, kıç, *kım, kır, koğa, *kol, qor, kula, kum, kür, oy, öñ, *sāğ, sış, tās, *tāy, tuş, yağ, yās, yel, *yıl, yon, yunt” isim köklerinin kullanıldığı belirlenmiştir.

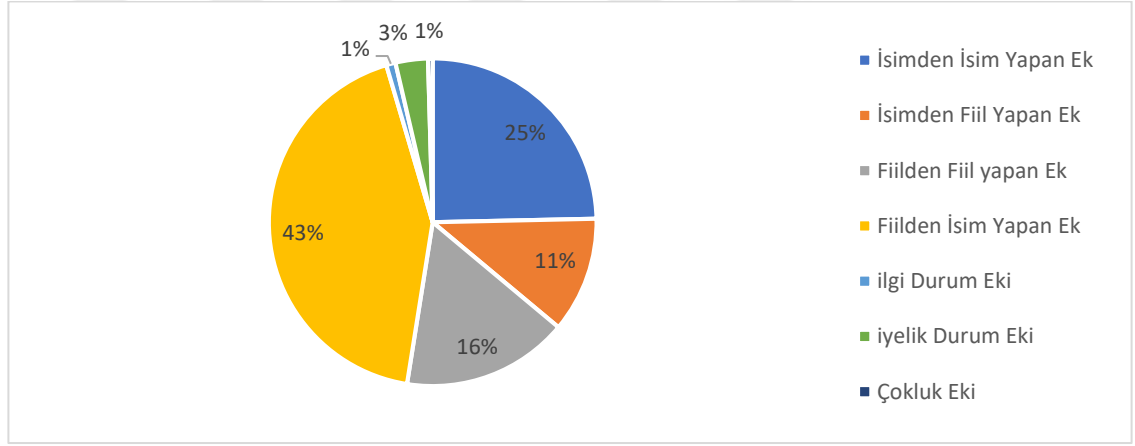
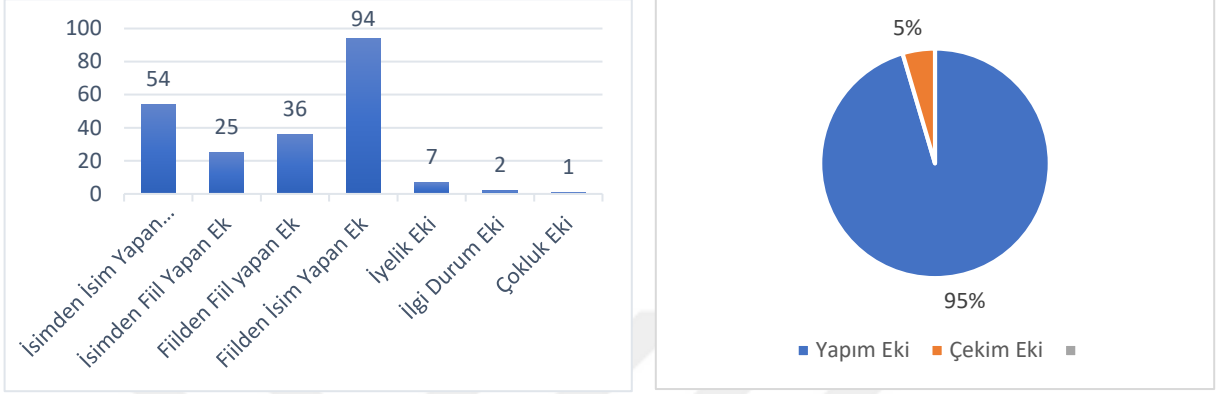
Memluk Türkçesinde at ve açılık terimleri türetilmesinde kelime kök ve gövdelerine getirilen yapım eklerinden 54 tane isimden isim yapan ek, 25 tane isimden fiil yapan ek, 36 tane fiilden fiil yapan ek ve 94 tane fiilden isim yapan ekin kullanıldığı tespit edilmiştir.

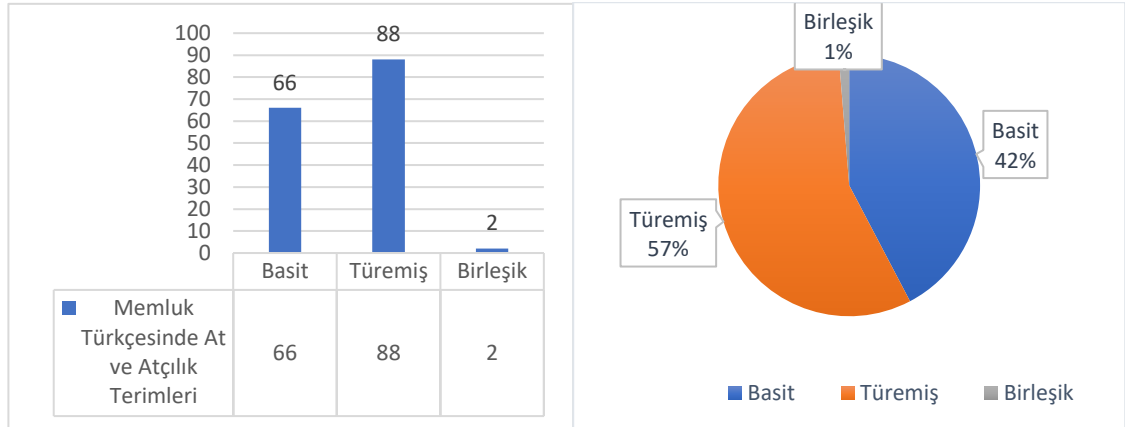
Memluk Türkçesinde at ve açılık terimlerinin yapısında 7 tane iyelik eki, 2 tane çokluk eki, 1 tane ilgi durum eki yer almaktadır.

Terimlerde yer alan tüm ekler incelendiğinde yapım eklerinin %95 oranında ağırlığı görülmektedir. Yapım eklerinin içinde fiilden isim yapan eklerin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kelimeler yapısına göre basit, türemiş ve birleşik olarak incelendiğinde Türkçe kelimelerin 66 tanesi basit, 88 tanesi türemiş ve 2 tanesi birleşik yapıya olduğu belirlenmiştir. Tek kelimedenden oluşan madde başı terimlerin yapı bilgisinin yanında kelime grubu olan terimler de gösterilmiştir.

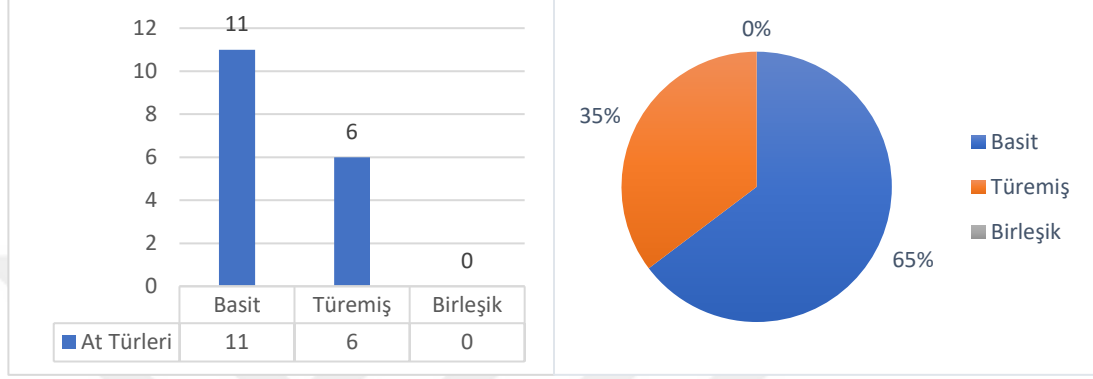

At Türleri

Basit yapıtlı: arba, at, be, çandır, dönen, iğdiş, kınan, tay, yunad, yunt, yuntavlı.

Türemiş yapıtlı: arkun, aygır, kırsrak, kulun, kulunçak, yapağlı, yilkı.

Kelime grubu: ‘ arabī kırsrak, tatarī at, taṭarī kırsrak, tāzī at.

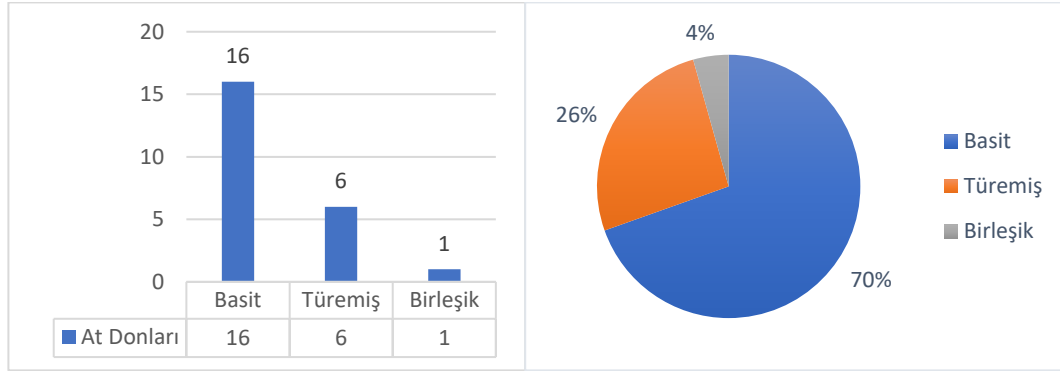
At Donları

Basit yapıtlı: al, ala, attur, az, boz, çal, çil, doru, eygir, kara, kula, kür, oy, saru, sis, şal.

Türemiş yapıtlı: alaca, çeper, sakar, kaşka, kaşkaldak, yağız.

Birleşik yapıtlı: temürboz

Kelime grubu: boz at, kara at, kır at, kula at, sarı at, tazı at, yağız at, yeşil at

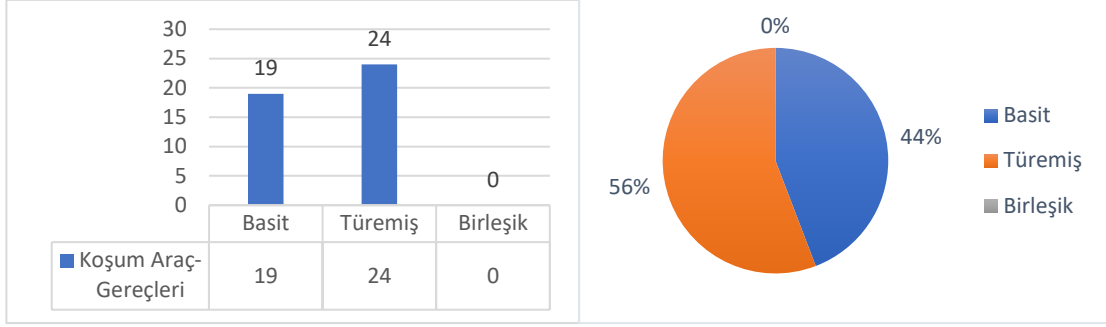

Koşum Araç-Gereçleri

Basit yapıtlı: aluq, aratma, ayıl, azbar, babalağ, eyer, kabtal, kaş, kelik, kolan, çoğa, qum, kuşkun, kürtün, salamçak, taga, ukruk, uyan, yalı.

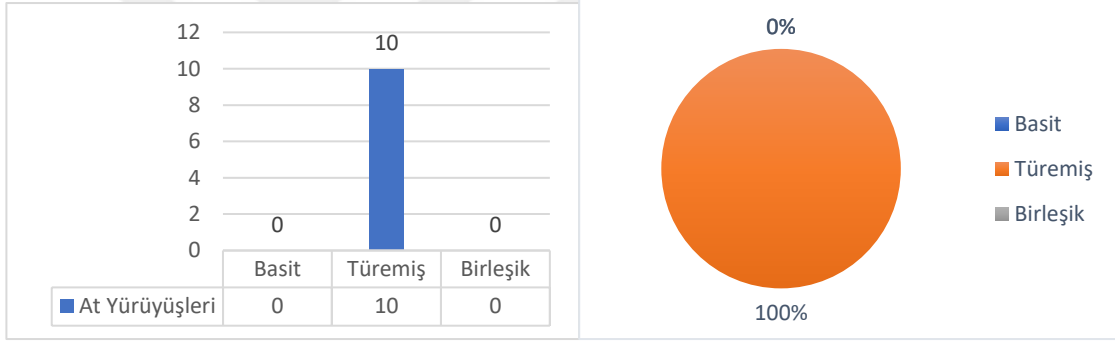
Türemiş yapıtlı: bukağı, burunduruq, çomak, güpçük, kamçı kaşağı, kişen, kömüldürük, köstek, közündürük, sirim, tepengi, tepkeç, terkü, tizgin, tuşak, üygen, üzengi, yağırlık, yona, yular, yügen, yüligen, yümüldürük

Kelime grubu: eger sağrağı, eyer eyrimi, eyerin ön kaşı, yular şapı.

At Yürüyüşleri

Türemiş yapılı: eşkün, segirtmek, taraqlanmak, taraqlatmak, taraqlu, yargalamak, yorga, yürük, yügrük, yügrüklük.

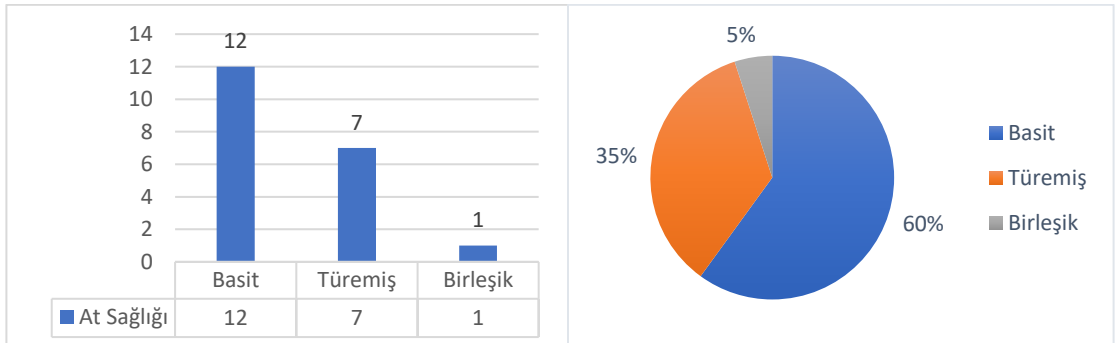
At Sağlığı

Basit yapılı: azman, ekle, eklil, il, kesah, kutur, sille, sirbençeng, şeysi, şibke, şıyrık, yil.

Türemiş yapılı: delülük, enemek, kaşımak, kaşınmak, kulnamak, kulunaçı, sağrı

Birleşik: manğkav

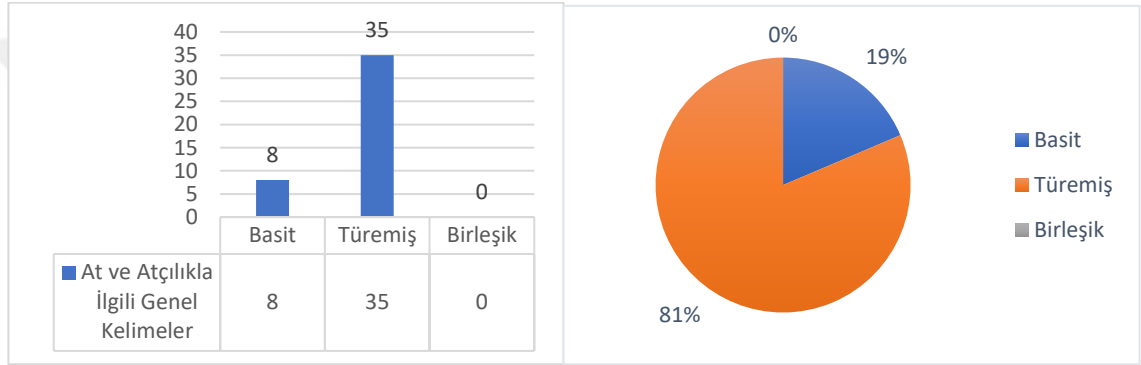
Kelime grubu kış ayakları, kışır kışrak, kulanaçı kışrak, , nefes tutulmak, ön ayakları, sidük tutulmak, tamarı şişmek, taşak şalınmak.

At ve Açılıkla İlgili Genel Kelimeler

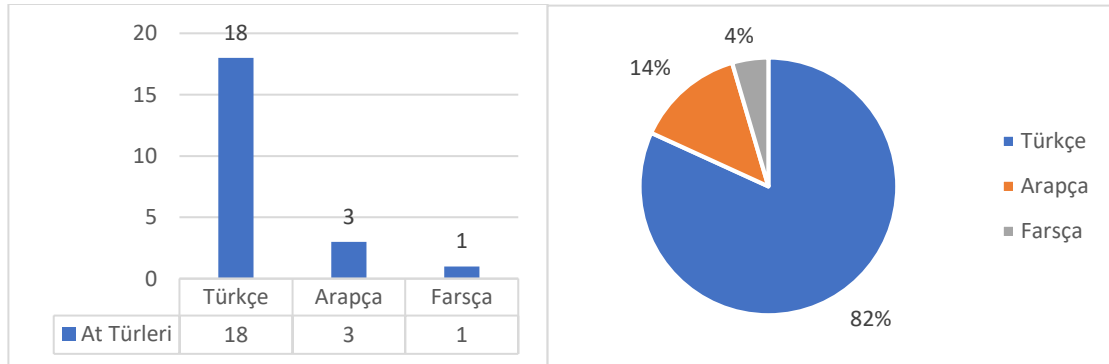
Basit yapılu kelimeler: argış, arpa, çalık, sekül, uç, kükevün, yal, yaydak.

Türemiş yapılu kelimeler: arkunrak, atlanmak, atlıg, binüci, bukağulamak, burundaklamak, çalarmak, çılmak, çögen, edersiz, eyerçi, eyerlemek, eyerlenmek, iyerletmek, kamçılmak, kaşımak, kaşınmak, kazağuç, kıldurmak, kılındur, kımız, kişenlemek, kişnemek korlamak, kösteklemek, kurgan, miniş, sakanduruklamak, sürünmek, suçumak, tagalamak, tuşamak, uyanlamak, yaranmak, yidegüç.

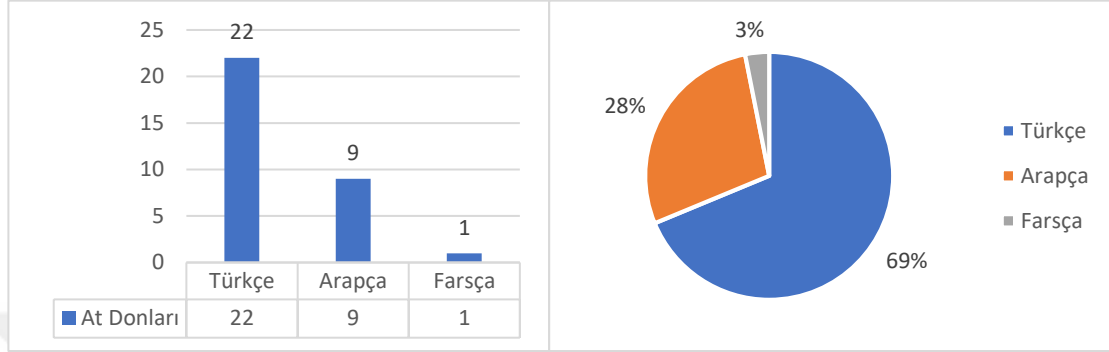

Memluk Türkçesinde tek kelimedenden oluşan at ve açılık terimlerinin kökenleriyle ilgili şu bilgiler elde edilmiştir:

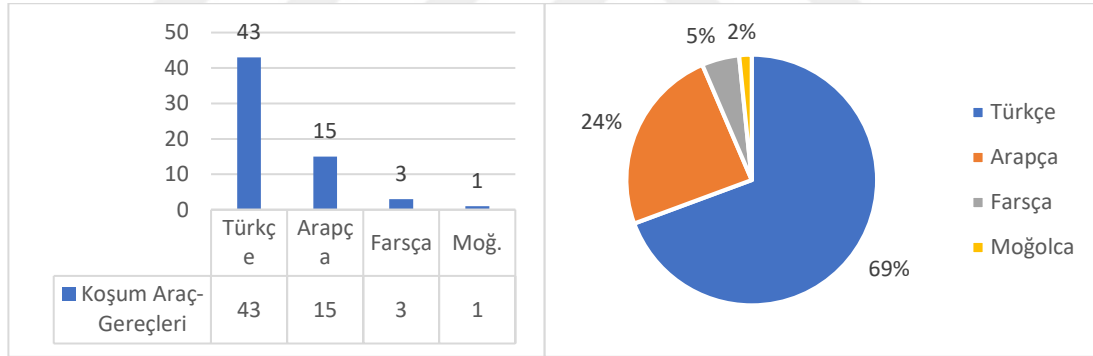
At Türleri: Bu bölümünde toplam 26 tane terim bulunmaktadır. Bu terimlerin 18 tanesi Türkçe, 3 tanesi Arapça, 1 tanesi Farsça ve 4 tanesi bu dillerde yer alan kelimelerden oluşmuş kelime gruplarıdır.

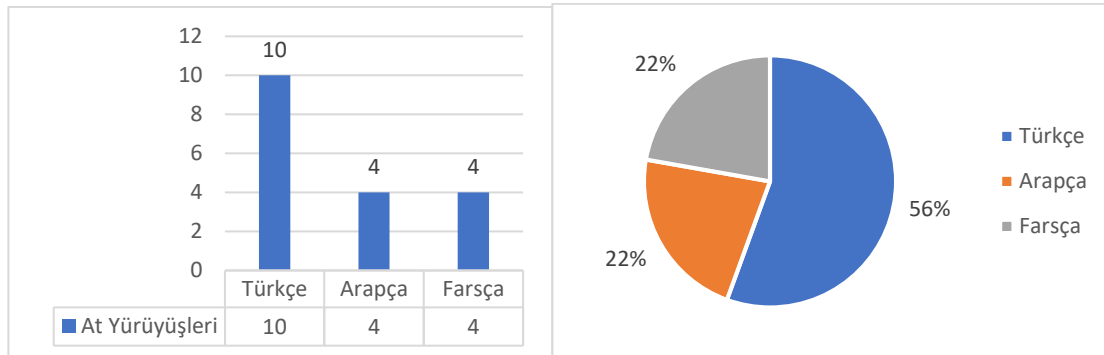
At Donları: Bu bölümünde toplam 41 tane terim bulunmaktadır. Bu terimlerin 22 tanesi Türkçe, 9 tanesi Arapça, 1 tanesi Farsça ve 9 tanesi bu dillerde yer alan kelimelerden oluşmuş kelime gruplarıdır.

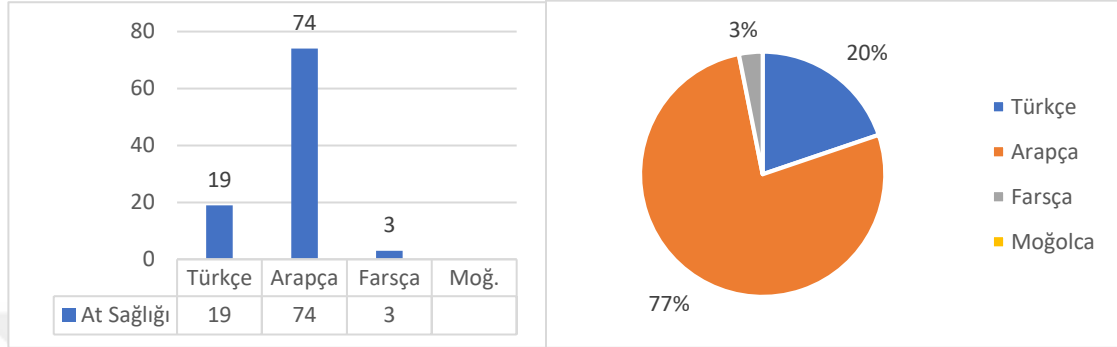
Koşum Araç-Gereçleri: Bu bölümünde toplam 68 tane terim bulunmaktadır. Bu terimlerin 43 tanesi Türkçe, 15 tanesi Arapça, 3 tanesi Farsça, 1 tanesi Moğolca ve 6 tanesi bu dillerde yer alan kelimelerden oluşmuş kelime gruplarıdır.

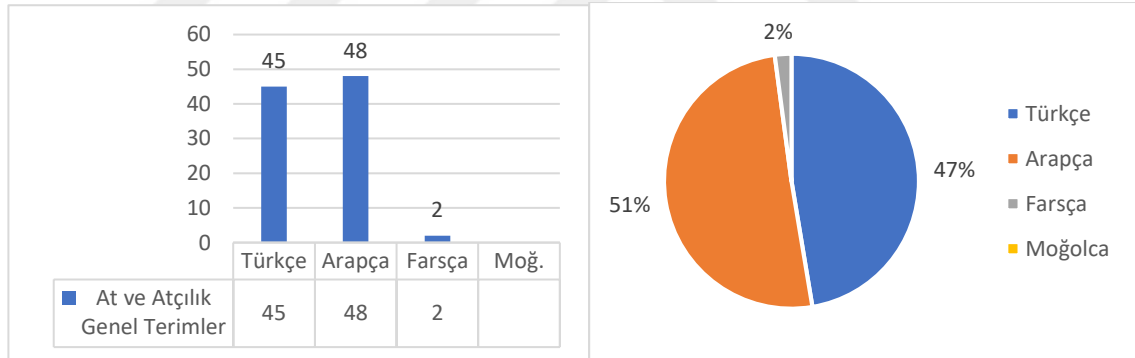
At Yürüyüşleri: Bu bölümünde toplam 18 tane terim bulunmaktadır. Bu terimlerin 10 tanesi Türkçe, 4 tanesi Arapça, 4 tanesi Farsçadan oluşmaktadır.

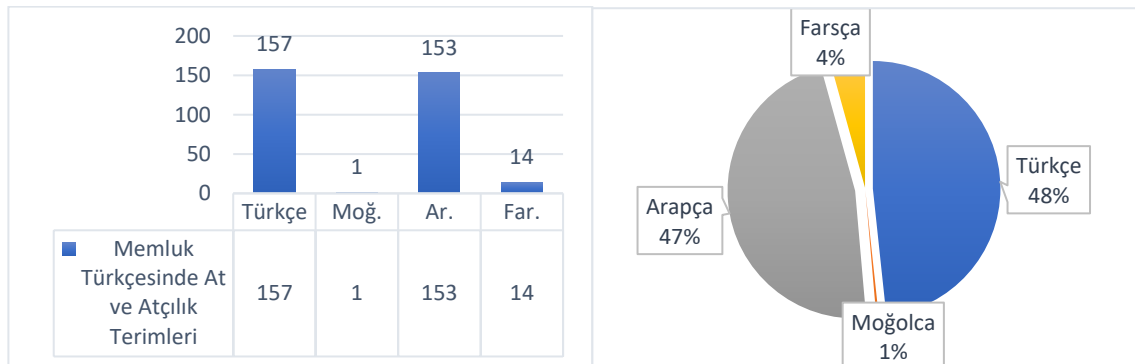
At Sağlığı: Bu bölümünde toplam 110 tane terim bulunmaktadır. Bu terimlerin 19 tanesi Türkçe, 74 tanesi Arapça, 3 tanesi Farsça ve 14 tanesi bu dillerde yer alan kelimelerin birleşmesiyle oluşmuş kelime gruplarıdır.

At ve Atçılıkla İlgili Genel Kelimeler: Bu bölümünde toplam 97 tane terim bulunmaktadır. Bu terimlerin 45 tanesi Türkçe, 48 tanesi Arapça, 2 tanesi Farsça ve 2 tanesi bu dillerde yer alan kelimelerin birleşmesiyle oluşmuş kelime gruplarıdır.

Memluk Türkçesinde tek kelimedenden oluşan at ve atçılık terimlerinin genelinde, 157 tane Türkçe terim, 153 tane Arapça terim, 14 Farsça terim ve 1 tane Moğolca terim tespit edilmiştir.

Türkçenin önemli bir dönemi ve kolu olan bu dönem zengin söz varlığı ve ses olayları ile dikkat çekmekle birlikte kelimelerde ve eklerde ortak ve düzenli kullanım görülmemektedir. Bu dönemde ses olayları, ses değişimleri de önemli ölçüde görülmektedir: “*buğav~bugavı~buğağı~bukagı~buğavuv~buvavı*” örneğinde görülen *agu> av, -gı>v, g>v* değişimi, “*çal>şal, kamçı>kamşı*” gibi örneklerde görülen *ç>ş* değişimi, “*eder~eyer*” örneğinde görülen *d>y* değişimi, “*torığ>doru~torı, sarığ>sarı*” örneklerinde görülen son seste *-g düşmesi* dikkat çekmektedir.

DİZİN

-A-

ablak, 22

abraş, 22

‘adal, 52

āhūr, 68

al, 22

ala, 22

alaca, 22

‘alaf, 68

ālet, 30

‘alîk, 68

‘aliye, 52

aluk, 30

‘anak, 48

‘aran, 52

araşma, 30

arba, 15

‘arefe, 68

arğış, 68

‘āriyan, 52

arķūb, 52

arķun, 15

arķunrak, 68

arpa, 68

a‘sam, 22

a‘sar, 69

‘aşā, 52

aşkar, 23

‘aşas, 30

atīk, 16

atlanmak, 69

atlıg, 69

aştur, 23

‘avun, 52

aygır, 16

ayıl, 30

az, 23

‘azāz, 69

azbar, 30

a‘zel, 69

‘azel, 52

azman, 52

‘azud, 53

-B-

babalağ, 30

be, 17

beraş, 53

berkistuvan, 31

bevāsır, 53

beyt-şikāl, 31

beytü’s-serc, 31

binüci, 69

boz, 23

boz at, 23

buḡaḡı, 31
buḡaḡulamak, 70
burundaḡlamak, 70
burunduruk, 32

-C-

caḡfalatu'l-‘ulya, 53
caḡfalatu's-suflâ, 53
caḡfeletü'l-‘aliyye, 53
caḡfeletü's -siflî, 53
camâḡ, 70
cereb, 53

-Ç-

çal, 23
çalarmak, 70
çalık, 70
çamuş, 71
çamuşluk, 71
çandır, 17
çeper, 23
çılamak, 71
çil, 24
çomak, 32
çögen, 71

-D-

davlum, 72
deḡas, 54
delülük, 54
deşni, 54

deşti, 54
doru, 24
dönen, 17

-E-

edbes, 24
eden, 72
eḡersiz, 72
edhem, 24
eger sağraḡı, 33
ekle, 54
eklil, 54
enemek, 54
enḡac, 54
eshel, 55
eşkün, 48
eyer, 33
eyer eyrimi, 34
eyerçi, 72
eyerin ön kaşı, 34
eyerlemek, 72
eyerlenmek, 72
eygir, 24

-F-

faḡme, 72
fâre, 55
fâris, 73
fârislik, 73
feḡad, 55
fesah, 55

firāset, 73

-G-

güpçük, 34

-H-

ḥacibe, 55

ḥadeb, 55

ḥakamatü'l-faras, 73

ḥalka, 73

hāme, 56

ḥamır, 56

ḥamiye, 56

hāmmi, 56

ḥanākıyye, 56

ḥanāzır, 56

ḥaran, 73

ḥarrān, 56

ḥarūn, 73

hav, 48

ḥaval, 56

ḥavşeb, 73

hay, 74

ḥayl, 74

hegbe, 35

hezīme, 48

ḥızām, 35

ḥūdde, 56

ḥūdūrda, 57

ḥumme, 57

ḥummiye, 57

ḥūye, 57

-I-

ıştıabl, 35

-İ-

ibre, 57

igdiş, 18

il, 57

imtinā, 74

irtihāş, 74

istiskā, 57

iyerletmek, 74

-K-

ka'as, 57

ḳabtal, 35

kafal, 74

kāhil, 74

ḳali', 74

ḳamçı, 35

ḳamçılamaḳ, 75

ḳara, 25

ḳara at, 25

ḳarabūs, 36

ḳāre, 58

ḳarḫa, 58

ḳaşbe, 58

ḳaş, 36

ḳaşaḡu, 36

ḳaşımaḳ, 75

kaşımak, 58
kaşınmak, 75
kaşınmak, 58
kaşka, 25
kaşkaldak, 25
kazağuş, 75
kefel, 76
kehne, 37
kelik, 37
kerrât, 58
kesah, 58
kıç ayakları, 58
kıldurmak, 76
kılındur, 76
kıımız, 76
kır at, 25
kışır kışrak, 59
kışrak, 15, 18
kilâfser, 37
kişen, 37
kişenlemek, 76
kişnemek, 76
koğa, 38
kolan, 37
korlamak, 77
köstek, 38
kösteklemek, 77
közündürük, 38
ku'aş, 59
kula, 25
kula at, 25

kulançı kışrak, 59
kulna, 59
kulun, 18
kulunaçı, 60
kulunçak, 19
kum, 39
kunan, 19
kurgan, 77
kuskun, 39
kutur, 60
kükevün, 77
kümeyt, 25
kür, 26
kürtün, 39

-L-

lazuğ, 60
libâka, 78
libâkat, 78
licâm, 39
licâmsız, 39

-M-

maqrıf, 19
maᅇᅇkav, 60
ma'refe, 78
ma'tık, 78
meclis, 78
meğal, 60
mektâf, 60
meşes, 60

mihmāz, 40
mihmāzlamak, 78
miktāf, 61
miniş, 78
mu‘aşab, 26
mu‘aşşab, 61
muḥdār, 78
muḥzir, 78
muḥrıb, 79
mużmer, 79
mürre, 61

-N-

nakl, 79
nakllamak, 79
na‘l, 40
na‘llamak, 79
nāsūr, 61
nefes tutulmak, 61
nefḥa, 61
nemedzīn, 40
nemle, 61
nıkrıs, 61
nokta, 40

-O-

oy, 26

-Ö-

öñ ayakları, 62

-P-

pālān, 40

-R-

rahvānlık, 48
raṭab, 62
rāyız, 79
rehşa, 62
rehvār, 48
rikāb, 40
riyāzetü'l-ḥayl, 79
rubā‘iyyāt, 62

-S-

sa‘f, 62
sa‘fe, 62
şafen, 62
sağrı, 63
şahḥat, 79
şahra, 79
sakanduruklamak, 80
sakar, 26
salamçaq, 41
şarı at, 26
sarı, 27
segirt, 48
sekül, 80
semend, 27
senāyā, 63
senne, 80
seratān, 63

serc, 80
seyis, 80
seyrātī, 49
şıla´, 63
sidük tutulmağ, 63
sikāye, 64
sille, 64
sirbençeng, 64
sirim, 41
sis, 27
suçu-, 80
şuda´, 64
sunna, 81
süksük, 49
süksüklemek, 49
sünbüke, 81
sürünmek, 81

-Ş-

şal, 27
şebha, 41
şeyisi, 64
şyırık, 64
şibke, 64
şikāl, 32
şukāk, 64

-T-

ta´ab, 65
tabtab, 81
taga, 41

tagalamak, 81
tađtī, 65
tađtīrū´l-bevl, 65
tamarı şişmek, 65
tarağlanmağ, 49
tarağlatmağ, 49
tarağlu, 49
tarđa, 65
taşak şalınmağ, 66
tatarī at, 19
taţarī kısrak, 19
tazı at, 28
tāzī, 20
tāzī at, 20
tehnik, 66
temürboz, 28
tepengi, 41
tepkeç, 41
terkü, 42
tizgin, 42
tūsen, 81
tuşamak, 82
tuşak, 43

-U-

uç, 82
´uđāl, 66
uğruk, 43
´uryān, 82
uyan, 43
uyanlamak, 82

-Ü-

üygen, 43

üzengi, 44

-V-

vāsītāniyyāt, 66

vazīf, 66

verdī, 28

-Y-

yağırılıq, 44

yağız, 28

yağız at, 28

yal, 82

yalı, 45

yapağlı, 20

yanarmak, 82

yarğalamak, 50

yaydak, 83

yeşil at, 29

yılkı, 20

yidegüç, 83

yil, 66

yona, 45

yorga, 50

yular, 45

yular şapı, 46

yunad, 21

yunt, 21

yuntavlı, 21

yügen, 46

yügrük, 50

yügrüklük, 51

yüligen, 46

yümüldürük, 46

yürük, 51

-Z-

zafere, 67

zağab, 83

zeme', 67

zībe, 67

zibeh, 67

KAYNAKÇA

Ağar, M. E. (1986). *Baytaratu'l-Vazih (İnceleme-Metin-İndeks)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akalın, M. (1998). *Tarihî Türk Şiveleri*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüleri.

Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Alagöz, E. (2011). *Eski Kıpçak Türkçesinde Hayvan Adları ve Kavram Alanı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Al-Türk, G. (2006). *Et-Tuhfet-üz-Zekiyyefi'l-Lûgati't-Türkiyye Üzerinde Bir İnceleme Denemesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Al-Türk, G. (2012). *Kitabu Bulgatu'l-Muştak fi Lugati't-Türk ve'l-Kıfçak Üzerine Dil İncelemesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Arat, R.R. (1970). *Kutadgu Bilig III-İndeks*. İstanbul: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü.

Argunşah, M., Yüksekaya-Sağol, G., Tabaklar, Ö. (2011). *Karahanlıca Harezmece Kıpçakça Dersler*. İstanbul: Kesit.

Atalay, B. (1986). *Divânu Lügâti't-Türk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bayraktar, N. (2004). *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Besli, E. (2010). *Eski ve Orta Türkçede Hayvan İsimlerinin Etimolojisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Caferoğlu, A. (1931). *Kitâb al-İdrâk Li Lisân al-Atrak*. İstanbul: Türkiyat Enstitüsü.

Caferoğlu, A. (1953). Türk Onomastiğinde “At” Kültü. *Türkiyat Mecmuası* (Cilt 10’ dan ayrı basım).

Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Clauson, S.G. (1972). *An Etymological Dictionary of pre-Thirteenth Century Turkish*. London: Oxford.

Clauson, S.G. (2007). Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler, Uluhan Özalın (Çeviren), *Dil Araştırmaları Dergisi*, cilt I, sayı 1, sayfa 185-196,

Delice, H.İ. (2001). Kitabu Riyazeti’l fi’l-Hayl. *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri I*. sayfa 119-180.

Delice, H.İ. (2003). *Hulasa Okçuluk ve Atçılık (Hüseyin b, Ahmet el-Erzurumî)*. İstanbul: Kitabevi.

Derleme Sözlüğü (1963-1982). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlı Türkçesi Ansiklopedik Lûgat (İlaveli)*. Ankara: Doğuş Matbaası.

Eckmann, J. (2011). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Osman Fikri Sertkaya (Hazırlayan). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Eminoğlu, E. (2011). *Kitâbü’l-Ef’âl -Kıpçakça Satır Arası Sözlük-*. Ankara: Akçağ.

Ercilasun, A.B. (2005). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyula Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ.

Ercilasun, A.B. (2007). *Makaleler Dil, Destan, Tarih, Edebiyat*, Ekrem Arıkoğlu (Hazırlayan). Ankara: Akçağ.

Eren, H. (1995). Türkçedeki Ermenice Alıntılar Üzerine. *Türk Dili Dergisi*, sayı 524, sayfa 860-904.

Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro.

Ergin, M. (2002). *Orhun Abideleri* (28. Baskı). İstanbul: Boğaziçi.

Ergin, M. (2007). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak.

Ergin, M. (2008). *Dede Korkut Kitabı I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Eyüboğlu, İ.Z. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (4. Baskı). İstanbul: Sosyal.

Gabain, A.V. (2007). *Eski Türkçenin Grameri*. Mehmet Akalın (Çeviren). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Gedizli, M. (2012). Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri. *Turkish Studies*, sayı 7/4, sayfa 3351-3369.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki, Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* (2 cilt). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

İzbudak, V. (1936). *El-İdrâk Haşiyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Karahan, A. (2009). *Dīvānu Luğāti't-Türk'e göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koçoğlu, V. (2006). An Etymological Dictionary of pre-Thirteenth Century Turkish'in Söz Dizimi. *Türk Dünyası İncelemeleri*, Cilt VI, sayı 1, sayfa 111-149.

Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Lessing, F.D. (2003). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Günay Karaağaç (Çeviren). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Mansuroğlu, M. (1953). Türkçede -GU Ekinin Fonksiyonları, *Türkiyat Mecmuası*, cilt X, sayfa 341-348.

Naskali, E.G. & Duranlı, M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Naskali, E.G. (1995). *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. İstanbul: Resim.

Ölmez, M. (2010). *Türk Dili Üzerine Makaleler*. Ankara: Akçağ.

Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Özçelik, S. (2014). Salur Kazan'ın Atı kara göz (lü) müydü? *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 750, sayfa 57-62.

Özgür, C. (2002). *Kitâbü'l-Hayl (Memluk Kıpçakçasıyla Yazılmış İlk Türk At ve Atçılık Eserinin Paris Yazması)*. İstanbul: Çantay.

Özgür, C. (2009). Kıpçak Sahasına Ait Sözlük ve Kaynaklarda At ve Atçılıkla İlgili Terminoloji, *Turkish Studies*, sayı 4/4, sayfa 891-905.

Öztopçu, K. (2000). Memluk Kıpçakçasıyla Yazılmış Bir Atçılık Risalesi: Kitab Baytaratu'l-Vazih, *Journal of Turkish Studies*, sayı 24/2 Harvard University, sayfa 189-229.

Sağol, G. (1995). *Tarihi Şivelerde At Donları*. Emine Gürsoy Naskali (Ed.) Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık (sayfa 126-146). İstanbul: Resim.

Sırkaşeva, L.T.R. & Kuçigaşeva N.A. (2000). *Teleüt Ağzı Sözlüğü*. Şükrü Haluk Akalın-Çaştegin Turgunbayev (Çeviren). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tanrıkut, T. (2014). *Türkiye Türkçesinde Renk Adları (Yapı-Köken)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tarama Sözlüğü (1995-1996). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının Köşesi*. Ankara: Simurg.

- Tekin, T. & Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri*. İstanbul: Simurg.
- Tekin, T. (1995). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Simurg.
- Tekin, T. (1997). *Türkoloji Eleştirileri*. Ankara: Simurg.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları (4.Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tezcan, S. (1994). *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*. Ankara: Simurg.
- Tezcan, S. (2001). *Dede Korkut Oğuz-nameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Tietze, A. (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (A-E)*. Ankara: Simurg.
- Tietze, A. (2009). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (F-J)*. Ankara: Simurg.
- Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't Türkiye*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R., Çögenli, M.S. & Yanık, N. (2000). *Kitâb-ı Mecmû u Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R., Çögenli, S. & Yanık, N. (1999). *El-Kavânînü'l-Küllîye li Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R., Vural H. & Karaatlı R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uğurlu, M. (1999). *Memluk Türkçesinde Zarf-Fiilli Parçaların Dizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uğurlu, M., *Münyatü'l-Guzat: Metin-index*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1984.
- Üstüner, A. (2000). *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Üşenmez, E. (2006). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi/Sosyal Bilimler, Kütahya.

Vasary, I. (1995). *Türkçe At ve Atçılık Terimlerinin Rusçaya Tesiri*. Emine Gürsoy Naskali (Ed.) *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık* (sayfa 34-43). İstanbul: Resim.

Yudahin, K.K. (1998). *Kırgız Sözlük*. Abdullah Taymas (Çeviren). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Zajaczkowski, A. (1954). *Słownik Arabsko-Kipczacki Z Okresu Państwa Mameluckiego, Bulgat al-Muştaq fi lugat at-Türk wa'l-Qifzaq, Czesc II Verba*. Warszawa.

ÖZGEÇMİŞ

Ali KÖSE, 01/09/1987 tarihinde Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesinde doğdu. Eğitim-öğretime Adana'nın Tufanbeyli ilçesinin Çatalçam köyünde başladı (1.-2. sınıf). Adana'nın Saimbeyli ilçesinde Atatürk İlköğretim Okulunda ilköğrenimini tamamladı. Ortaöğretimini aynı ilçede bulunan Saimbeyli Çok Programlı Lisesinde tamamladı. Lisans öğrenimini Ahi Evran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde 2010 yılında tamamladı. 2012 yılında Ahi Evran Üniversitesi'nden Pedagojik Formasyon Belgesi aldı. 2018 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Adalet bölümünden mezun oldu.

2013-2014 eğitim-öğretim yılında Iğdır Merkez 80. Yıl Cumhuriyet Anadolu Lisesinde (15 Temmuz Şehitleri Anadolu Lisesi) Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak göreve başladı. 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesi Şehit Numan Öksüz Anadolu İmam Hatip Lisesinde çalışmaya başladı.

